

Департамент образования и молодежной политики ХМАО – Югры
Обско-угорский институт прикладных исследований и разработок

СКАЗКИ И РАССКАЗЫ СУРГУТСКИХ ХАНТЫ

Фольклорный сборник

Ханты-Мансийск
2015

УДК 821.511.142-343.4
ББК 82.3(2=665.1)-406
Ч-44

Рецензент:
Соловар В.Н., доктор филологических наук, доцент

Сказки и рассказы сургутских ханты: фольклорный сборник / авт.-сост. Марта Чепреги; под ред. А.С. Песиковаой. Перевод на русский язык: Т.А. Ефремова и А.С. Песикова – Тюмень: ООО «ФОРМАТ», 2015. 118 с.

В сборнике содержатся образцы фольклорных произведений на сургутском диалекте хантыйского языка, записанные венгерскими исследователями в 1992 – 2000 годах. В нём представлены сказки и рассказы, записанные от признанных знатоков сургутского фольклора, жителей рек Тромъеган, Аган и Большой Юган. Тексты публикуются на хантыйском и русском языках. В данной книге использована усовершенствованная графика хантыйского языка.

Книга предназначена для фольклористов, лингвистов, этнографов, историков, краеведов, школьников и широкого круга читателей.

ISBN 978-5-9906863-4-2

© Марта Чепреги, 2015
© Обско-угорский институт прикладных исследований и разработок, 2015
© ООО «ФОРМАТ», 2015

СОЖЕРЖАНИЕ

Предисловие	4
I. Төрәм йәвән – Тром-Аган	6
[1] Пиһәңкәлихән-өписахән	6
[2] Ләңкәрәли	7
[3] Әй йәхсат	8
[4] Кат имихән	10
[5] Тасәң ы́рас қә, тасәң Пэтәр, тасәң Морка	14
[6] Әвәс өрт	20
[7] Сәмләх-пәлләх пырәс икихән-имихән	21
[8] Кәр һәл, вәх һәл ими	30
[9] Күйәп	35
[10] Поңқ	42
[11] Войәх кәнчқә вәр	43
[12] Ма пәққә вәлмамнә	43
II. Охән – Аган	44
[13] Масай ики	44
[14] Вөнт луңқ ими	48
[15] Пиң уринә вәләм вәр	48
III. Әнәл Йәвән – Большой Юган	49
[16] Кат моһьхән	49
[17] Карәс ики	50
[18] Шөпәрқи	51
Переводы	59
I. Река Тром-Аган	59
[1] Птичка и его сестра	59
[2] Мышка	60
[3] Три брата	62
[4] Две женщины	64
[5] Зажиточный купец Пётр-Марк	68
[6] Северный богатырь	74
[7] Слепые-глухие старый мужчина с женщиной	75
[8] Женщина с железным носом	84
[9] Бубен	90
[10] Мухомор	97
[11] Об охоте	98
[12] О моем детстве	98
II. Река Аган	99
[13] Богатырь Масай ики	99
[14] Лесная богиня	103
[15] Это случилось на Пиме	103
III. Река Большой Юган	104
[16] Две сказки	104
[17] Орёл Карәс ики	105
[18] Лягушка	106
Комментарии	115
Библиография	118

Язык и культура обских угров давно находятся в центре внимания венгерских исследователей. Возникновение этого интереса можно соотнести с путешествием Антала Регули в середине XIX века. Свидетельствуют о нем и экспедиции, совершенные в конце того же века лингвистами (Бернатором Мункачи, Йожефом Папай) и этнографами (Кароем Папай, Яношем Янко). Не угас интерес и в XX веке, в советский период, но по законам, существовавшим в то время, поездки в Сибирь были невозможны, поэтому исследования ограничивались обработкой и анализом ранее собранного материала. Возможность для сбора новых данных могла представиться лишь в Москве и Ленинграде, чем многие и воспользовались (об этом свидетельствуют публикации Белы Кальмана, Яноша Гуйи, Кароя Редее, Ласло Хонти). Среди всех исследователей особое место занимала Ева Шмидт, которая заботилась в том числе и о том, чтобы материалы, собранные иностранными учеными, вернулись обратно к обским уграм.

В 1990-х годах новые возможности появились не только у иностранных исследователей, но и у хантов и манси. Открылись границы, сформировалась высокообразованная национальная интеллигенция, хорошо знающая свой родной язык и культуру. Сегодня уже можно свободно перемещаться, завязывать личные знакомства. Среди прочих в научные экспедиции ездят и венгерские ученые, некоторые из них на территорию сургутских хантов.

Первые тексты данного сборника были собраны в 1992 году исследовательской группой, включавшей трех человек: этнографа Агнеш Кережи, этномузыковеда Каталин Лазар и лингвиста Марту Чепреги. При содействии отдела Севера администрации Сургутского района вначале мы попали к тромъеганским хантам, на летнее стойбище Ивана Степановича Сопочина, где через общение с его дочерьми, сыновьями, зятьями, внуками и другими родственниками мы познакомились с хантыйским языком и культурой. В ту же поездку мы побывали и в верховьях Большого Югана у семьи Петра Васильевича Курломкина. После этого последовала еще одна общая экспедиция в 1993 году. В дальнейшем Марта Чепреги три раза возвращалась к тромъеганским хантам (в 1994, 1996, 1998 годах), а в 2000 и 2003 годах она вместе со своими студентами посетила аганских хантов.

Часть текстов в латинской транскрипции уже публиковалась в Венгрии в сопровождении венгерского, отчасти английского и русского переводов (Чепреги 1997a, 1997b, 1998, 2011). Цель данного издания

состоит в том, чтобы сами ханты, носители этой культуры, имели возможность читать собственные сказки, рассказы. В настоящей публикации мы опирались на последнюю версию хантыйской орфографии, которая недавно была введена в Ханты-Мансийском автономном округе. Выпуском данного сборника мы бы хотели пополнить круг материалов для чтения на сургутском диалекте и поспособствовать распространению и расширению использования письменной формы сургутского диалекта хантыйского языка.

В ходе экспедиций нами были собраны фольклорные тексты разнообразных жанров, начиная от мифических песен и заканчивая загадками. В настоящий сборник вошли лишь прозаические произведения – сказки и рассказы. Тексты, относящиеся к песенным жанрам, планируется издать позже. В скором времени мы бы хотели опубликовать и подробную грамматику сургутского диалекта хантыйского языка.

Я благодарна всем хантам, с которыми мне посчастливилось встретиться во время моих поездок и через которых я смогла познакомиться с невероятно богатым хантыйским языком и культурой. Большинство респондентов, не жалея времени и сил, помогали в расшифровке и толковании звуковых записей. Обработка материалов шла в течение нескольких лет и продолжалась и в Будапеште. В процессе работы я всегда могла рассчитывать на советы Аграфены Семеновны Песиковой, которая в течение двухмесячного пребывания в Будапеште в 1994 г. и позднее в ходе непродолжительных встреч снова и снова проявляла себя, как настоящий специалист по родному языку и культуре. Она является и редактором настоящего сборника. В 2000-х годах мы четыре раза приглашали в Будапешт в качестве специалиста по языку Людмилу Николаевну Каюкову и два раза Олесю Иосифовну Сопочину. Мы выражаем всем им благодарность за ту ценную информацию и комментарии, которыми они посодествовали в толковании текстов и разъяснении вопросов по грамматике сургутского диалекта. Венгерские материалы на русский перевела Татьяна Ефремова, преподаватель марийского языка Будапештского университета им. Л. Этвёша, за что я выражаю ей свою признательность. Исследование было поддержано и Научным Фондом Венгрии (ОТКА) в рамках проектов №61068, №104249 и №107793.

Марта Чепреги

[1] Пибәңкәлихән-өписахән

1. Пибәңкәлихән-өписахән вәлләхән. Би вәлтын әй мәта латнә пибәңкәли йастәл:

– Сар ма вөрәп нык мәвәттахә йәңкләм.

Панә бу пырнә, пыр қатәлнә мән, әнәл сорт вәл. Пибәңкәли өпәлилнам йастәл:

– Нүң һарәк кул вәра! Пөч куләлит мантәм, қөн куләлит мантәм. Ма ыл әлинтләм.

Панә әлинтәх. Нөк вәрәхләмәлнә:

– Пөч куләлийат мант кыбәптән, қөн куләлийат?

Өпил йастәл:

– Әнта!

Панә пибәңкәли пытәмтәх:

– Мәңк Икийа мәнләм, панә нүңат Мәңк Икийа мәләм.

2. Би мән. Мәңк Ики қота йөвәт, қот қоны йәқәнам ләйләл, Мәңк Ики йәқән әнтәм. Кәр өвтынә пөльби путәли омәсл. Ылә төхә мән, пөльб би лив, вөйә би лив, лив, панә әй мәта латнә кәмән [кәмрәхләл]. Мәңк Ики лумп сәңкилтә сүй. Бу латнә пибәңкәли қаньбәқинтәх. Кәр пөча төхә қаньимтәх. Мәңк Ики йәқә ләңмәл латнә һавәм:

– Ма вөйә путәләм қөйәнә ливи? Сар ма кәр нөк үләм, кәра тәм лүкәмтәләм.

Панә кәр үлта йува кәнччахә вәвалнам¹ би кәт нүртәмтәтәх, пибәңкәли вә кәм һәримтәтәх.

– Әй, аңкәнәшлиңки, ма нүңат сар кәра лүкәмтәләм.

Бу латнә пибәңкәли һавәм:

– Қәнәм ики, мант кәра ал лүкәмта, ма нүңаты өпәм мәләм.

– Йа, вәс, төхәнә қунтә, төхәнә. Нүң мәнтан ма нүңат қөлнә өйахтәләм?

– Ма мәнтам сохит әй пайлаң пәлкәм ылә йәрхәнтәләм, кимәт пайлаңәм ылта йәрхәнтәләм, нүң бу ләки йүва!

Панә пибәңкәли мән. Пибәңкәли йәқә йөвәтмәлә йастәх:

– Ма нүңат Мәңк Икийа мәйәм.

Өпәлил йисәл. Пибәңкәли йастәл:

– Ал йиса! Пәткахләмин өвпи қонәңа вөңк вәрләмән, панә кәврәм вәх төхә пәнләмән.

Панә өпәлил әнтә йистахә йәх. Төхә төрәм.

3. Панә мәта мәрә вәлтын пырнә Мәңк Ики би йөвәт. Өвпи ай, өвпийи әнтә ләпәл. Пибәңкәли һавәм:

– Қәнәм ики, пөч пәрхи, қәнәм ики, пөч пәрхи!

Қәнәм ики па пәлкәл па күч вәрхийәл, төл сохит, пөч пәлкәл би йәқәнам. Йәқә әлә көрәх. Бу вөңк пәтәхә, кәврәм вәх өвтыяа төхә көрәх. Панә вәләм вәрәл төт төрәм. Пибәңкәлихән-өписахән бу Мәңк Ики тас-вәхнат итпә вәлләхән.

[2] Ләңкәрәли

1. Әй мәта латнә ләңкәрәли вәл. Би вәлтал, би қолталнә, Наңкәң йәвән, Чәңәң йәвән пөңәлнә вәл. Бәқа төм мәта аләңнә йәвән қонәңа нык мән, бәқа тәм йәңкәт нопәтләт. Әй йәңк вәл нопәтли, лүвнә күрәл төвә өвәрқәмтәтәх.

– Ых, ых! Бәқа күрам!

– Бәқа күра нөк вәйә! Ма вәлә тәм йүвмам мәрә, ар пәчәң өв нык рыхәмтәм.

– Бу йәхән бут, әссән бут! Әс ар пәчәң өв нык рыхәмтән! Тәм вәл әтәр қатәл вәртә латнә, қатәлнам илә ләллән.

2. Бәқа қатәл һавмиләл:

– Я, йоққән, ләвәтләттән қунтә, нын мәта күтыннә ливтыттән, мант төвә ал талилиттән.

Бу қатәлнам һавмиләл:

– Әй йәхән бут, әссән бут! Бәт пәләң қатәл вәртә латнә, пәләң өнтнам пәнтәмтәлән, һәм әй мәтли-пә әнтәм!

Би, бәқа пәләң һавмиләл:

– Йа, бәқа, йоққән, ләвәтләттән қунтә, нын мәта күтыннә ливтыттән. Мант төвә ал талилиттән.

Йа, вә, пәләңнам һавмиләл:

– Әй йәхән бут, әссән бут! Тәм вәт вәт қатәл вәртә латнә, вәтнә илмәхтәлә, түлө – әй мәтли-пә әнтәм!

3. Вәт һавмиләл:

– Бәқа, кәш, йоққән, ләвәтләттән қунтә, нын мәта күтыннә ливтыттән, мант төва ал талилиттән.

Бәқа бу вәтнам һавмиләл:

– Әй йәхән бут, әссән бут! Нүң төм төрәм, төм иләм пәләкнә кәв. Бу күч пөвлә, мухты вичә-пә әнтә питәл.

Бу кәв һавмиләл:

– Бәқа, йоққән, ләвәтләттән қунтә, нын мәта күтыннә ливтыттән. Мант төва ал талилиттән.

Йа, бу кәвнам һавмиләл:

– Әй йәхән бут, әссән бут! Сәвәр-войәхнә вәлә кит пыч, қөләм пыч мухты мәнлә.

¹ Рассказчик в одном случае называет очаг печью, в другом чувалом.

4. Бу савэр-войэх һавмиләл:
– Йа, бақа, йохәт, лэвәтләтәх қунтә, нәң мәта кўтыннә ливтытәх.
Мант төвә ал талилитәх.

Бу савэр-войәҳнам һавмиләл:
– Әй йәхән бут, әссән бут! Вош Вөрт Ики ләхләх Лөһинә кўтпаны төвәмлө, чөпхә рәвиплө.

Бу Вош Вөрт Ики ләхләх Лөһи һавмиләл:
– Бақа, нәң, йохәт, лэвәтләтәх қунтә, нәң мәта кўтыннә ливтытәх.
Мант төва ал талилитәх.

Вош Вөрт Ики ләхләх Лөһинам һавмиләл:
– Әй йәхән бут, әссән бут! Өртанә ләвәсләтә латнә, ыәрәкинтәхәлмин вөвиплән.

5. Вош Вөрт Ики һавмиләл:
– Бақа, йохәт, лэвәтләтәх қунтә, нәң мәта кўтыннә ливтытәх. Мант төва ал талилитәх.

Бақа Вош Вөрт Икинам һавмиләл:
– Әй йәхән бут, әссән бут! Тәм ыәл потмин пәвтахә вәрта латнә, түвәтнам льольән, түвәт пәвәмтә латнә, уттән рәкәнлән.

Түвәт һавмиләл:
– Йа, лэвәтләтәх қунтә, нәң мәта кўтыннә ливтытәх. Мант төва ал талилитәх.

Түвәтнам һавмиләл:
– Әй йәхән бут, әссән бут! Йәһкнә посәмлө, сыләмтәлән, қөпәллән – әй мәтлҗи-пә әнтәм!

Йәһк әптәмтәхәл, қөймәмтәхәл, ләһкәр әнтәм, мәтлҗи[и] әнтәм. Йәһк ит-пә нопәтлҗи.

[3] Әй йәхсат

1. Әй йәхсат вәлләт. Ләх қөв вәлтә қөйәнә вули, ләх ван вәлтә қөйәнә вули. Әй латнә вөнта мәнәт. Вөнта йөвтәт, вөнт пәтаха. Бақа түвәт йөрәхләт. Түвәт әнтә тайләт. Бәт түвәт лив. Бу қот ыәтты.

– Бақа, әнәл йәйи, йәһқила, түвәт ыыха. Әй мўвәли пә ыәт вәл?
Әнәлпи қө төвә мән. Тәми Туш Пунәң-Қөвит Пун Ики төт омәсл.

– Бақа түвәтат мәйа.
– Нўң йыс арәх, йыс моһъ мыһъа, түвәтат мәләм.

– Ма мўв тоҳи йыс ирхәм, йыс муһъәм?

Сәһки, сәһки, кәмә лүкәмты.

– Йыс арәх, йыс моһъ әнтә тайлән қунтә, әй пәләка йөвтәптәхлә!

Түвтәң һамәтлҗи кўч илмәхтәх, төт катлҗи.

2. – Вәлэ түвтәһкә йәхән, ыи йәһқиләма?

– Мўв тоҳи, йыс арәх, йыс моһъ муһъахә, төт түвәтат мәлә. Түвтәң

һамәтлҗи кўч илмәхтәх, кәмә кўч нўрәхтәх, төт катлөйәм. Сәһкөйәм, сәһкөйәм, кәмә лүкәмтөйәм.

– Бақа, кўтәп йәйи, өс нўң йәһқила.

Кўтәппи қө ыә мән. Төв йәқәләң. Туш Пун-Қөв Пун Икинам һавмиләл:

– Бақа мәһат түвәтат мәйа. Мәһ вөнта йўвәм йох, түвәтләх ыәнә йўхәв, түвәт йөрәхләв.

– Нўң йыс арәх, йыс моһъ мыһъа, бут түвәтат мәлә.

– Ма мўв тоҳи йыс ирхәм, йыс муһъәм!

Түвтәң һамәтлҗи кўч илмәхтәх, кәмә кўч нўрәхтәх, төт катлҗи. Сәһки, сәһки, кәм лүкәмты.

3. – Бәт вәлэ түвтәһкә йәхән?

– Мўв тоҳи түвтәһкә! Мәттә, йыс арәх, йыс моһъ моһъли, бут түвәтат мәл. Түвтәң һамәтлҗи кўч илмәхтәх, кәмә кўч нўрәхтәх, төт катлөйәм. Сәһкөйәм, сәһкөйәм, кәмә лүкәмтөйәм.

– Нын, йәйиһән, мўват йыс арәх, йыс моһъ әнтә тайләтән? Сәр өс ма йәһқләм.

Бәт айпи қуйин ыә мән. Төвә йәқәләң.

– Мәһат түвәтат мәйа. Мәһ вөнта йўвәм йох, түвәт әнтә тайлув.

– Нўң йыс арәх, йыс моһъ мыһъа, бут түвәтат мәлә.

– Әнта, мәч қө литөт-қул лил, бут пырнә йыс арәх, йыс моһъ. Лўв қөлнам мән!

Йа, ыи икинә литөтат-қулат липты.

4. – Вәлэ, йыс арәх, йыс моһъ! Әй латнә ма вәлләм. Әй латнә тәхә ыә вәрәхләм. Бақа аһкәм сәма ыә пит. Өс аһкәм сәма питәм пори қөлнә вәртахә? Мәттә, вутәң пухәл вутпинам, вутпи воч вутпинам сүчәм. Йәвәл-һоләт вәйат. Тәм лапәт вөнт қор төт льольәт. Ман тәл йәвтат, әй пөһәлә әйнам ылә көрхиләт. Өс ыи вөнт қор һавит мәтлҗи йәқә илтат. Өс ыи пори лита-йәһъа мўвәли вохтәхә? Төрәм лапәт пәх вухи. Пори ливәт-йиһъәт, ыә йох мәнәт.

5. Әй мәта латнә арйаләләм, бақа йәхәм сәма ыә пит. Әнта, йәхәм сәма питәм пори қөлнә вәртахә? Вутәң пухәл вутпинам, вутпи воч вутпинам сүчәм. Йәвәл-һоләт вәйәм. Лапәт вөнт қор төт сохләт. Манә йәвтат, төвә ылә көрхәт. Бу вөнт қор һавит йәқә туват. Өс пори лита-йәһъа мўвәли вохләт? Әй ыи төрәм лапәт пәх вухи. Ёи пори ливмин-йәһъмин умси. Бу әнәл луңқәт мәнәм ычнам, әнәл мәһкәт мәнәм ычнам, панә нөқнам ыә илмөйәм. Ыл төрәм мәнмам әнтә вүйәм, нум төрәм мәнмам әнтә вүйәм. Әй латнә нөқ ыи қәһъәкинтәм, тәми өв пәрхи льольәм. Кўрхәлам нөқнамхән.

6. Бақа әй латнә төвәнә ыи ар войәх, ар войәх әйнам йөвәт. Кўрәмси ар войәх әйнам йөвәт. Әй латнә қөләнәтәхәлләм: торхәт, вихләт-сәһләт. Әй латнә мустәмин қөләнәтәхә кўч йәхәм, ма лөв оләһләм ыақәхләхәлләт. Бақа әй мәта латнә пияһкәли кўрхәлам кўт ивәл тыхәләт ыә вәрлөйәм.

Бэт көлөнтөхөллөм, ай мэтлү сөччал сэбэл. Бакка тэхэ йөвөт, тэхэ нөк қабипөйөм. Буты йөхөм. Йөхөмнө нөк қабипөйөм...

7. Бу сәмлөх ики бық ләвәсләтәх. Түвәт вәй, итпә мәнәл.

– Нын, йәйихән, йыс арәх, йыс монъ монъбә қәл әнтә вултән. Манә бық ләвәсли.

Бакка би ики тасәт-вәхәт йәкә илтәт. Би йимил-буһилнат итпә вәлләт.

[4] Кат имиҳән

1. Кат имиҳән вәлләхән. Нөксән йәвәннә, Мөкқәһ йәвәннә кат имиҳән вәлләхән. Кит қотәтнә вәлләхән. Би вәлләхән, нулнам мойәлтахә йәһқилләхән. Би вәлтыннә, әй латнә әй имил нәмәқсәл: «Қәнтәк көпә мұқ қорасәп сәр? Әй мәта сөһнам мәнләм қабә сәр. Тәм атәмнамән вәлтамән». Әй ныңәлә нөк әнтә йастәтәх. Панә әй мәта сөһнам би мән.

2. Би мән, би мән, әнта қөв мән, әнта ван мән, әй латнә иттәнхә йөх, пәтәхләтәхә йөх. Әй латнә моқи ол әвтәм аңқләтә йөвөт. Би мән, мән, әй латнә тәм ол әвтәм йух аңқләтә йөвөт, панә бакка әй латнә сарнам ләйәл, бакка әй қот төт омәсл. Буминт қот омәсл. Буким мәт, өнтәлнә нөмәқсәл: «Бакка күч мұвәли вәлийат, ләһләм панә тәтты йәкә». Панә йәкә би ләһ, йәкә ләһмәлә тәнә һарәх вәнчат йәкә ләһ. Әнтәлнә нөмәқсәл: «Күч мұвәли вәлә!» Йәкә би ләһ, тәми әй ими, әй пырәс ими² йәкән омәсл. Тәми һәвәм:

– Әвмәт Нөкқәһ йәвән, Мөкқәһ йәвәннә вәлтә ими, нүн мұвәлинә тәхә вухә? Мұвәлинә тәхә муһбә?

– А лүв, – һәвмилләл, – лүв әй мәта тоһийә мұвә йөвәтлү!? – йастәл.

3. Тәми әй ими төвәнә ләйхәл: әй қот пәләк пәтәхләм, әй қот пәләк нәви. Па онтпәт йәмси қот пәләкә қәтәлтәлләл, па онтпәт пәһи қот пәләкә қәтәлтәлләл. Төп намән, төвәнә вәләл. Йә тәт бакка бу иминә, бу ими бу мәта вәрләл төвә тәрмәт, бу иминә литәтат-қулат вәрәнты, литәтат-қулат липты. Панә бу би, бу иминә әлтә тоһийат вәри. Йастәл бакка:

– Мәтәм, мәтән қунтә, әланта, мәттә.

4. Панә бу ими ылә әлонтәх төвә, бу ими панә әлонтәх бакка. Әй латнә нөк күч вәрәхләх, қунтынтә қәтәл тәми. Бу ими қунтынтә килмәл

2 Пырәс ими – старая женщина. В данной сказке в образе женщины, передвигающей детские люльки подразумевается Кәлтас най аңки – богиня, определяющая жизнь человека. По сведениям Капитолины Васильевны Тэвлиной (жительницы ТТП №6р Сургутского района), Раисы Ивановны Тэвлиной (ТТП №31р Сургутского района), Валенины Даниловны Ермаковой (ТТП №27р Сургутского района) эта богиня никогда не должна стареть. Старость богини Кәлтас най аңки означает предел существования человечества (примечание редактора).

тоһи. Тәми әй бу онтәплалнат нәрипәл. Па онтәп йәмси қот пәләкә қәтәлтәлләл, па онтәп пәһи қот пәләкә. Панә бакка лүв нөк кил. Әнтәлнә нөмәқсәл: «Бакка нөк килләм. Мәнтә нә вөсәм, вәлә.» Бу иминә өс қулат литәтат липты. Панә бу ими лүвәтылнам йастәл:

– Нүн вәлә ныңәһ пил, қуйәһ пил кәнчқәхә мәнлән, мәттә. Биминт, – мәттә, – ма қот муләм йәчәнә тәт ләк. Йәмәт йәм күрмәһ ләк. Бу ләк қөвит мәнә. Там би мәнлән, мәнлән, мәнтаннә қөләм тоһинә виҳиллә. «Ә, тәһнам ләйла! Мәһ сәккәһәт, мәһ виһәһәт!» – Нүн төвнам ал ләйла! Мәнтә вәра ариала. Қөләм тоһинә виҳиллә. Панә бу мәнлән, мәнлән, тәм әй қота йөвәтлән. Бу қота панә йәкә ләһә. Йимәлмин йәкә ләһә. Панә ләйәллән, йәмси қот пәләкнә биминт қулаһ-парәһ, биминт чәмотанәт омәсләт. Нүн би чәмотанәты әй чәмотан вәйә. Панә кәмнам кирәхлә, тувә. А пәһи қот пәләкнә сиккәһ-сорһәһ сунтукәт омәсләт. Би сунтукәт ал һөвалтыла. Бит қуләһ-парәһ чәмотанәты әй чәмотан вәйә панә йүва, панә әй бу ликән қөвит пәрҳинам тәһнам йүва панә. Тәм әй бу йүтаннә, әй тоһинә, әй тоһиләнә әбә виҳиллә. «Нөкқәһ йәвән төйнә вәлтә нә, Мөкқәһ йәвәннә вәлтә нә, тәһнам ләйла: мәһ сәккәһәт, мәһ виһәһәт». Ал ләйла төвнам, тәм йөвәттәнка, би чәмотан би ләпәһ өвтыһә нөк умтә.

5. Панә бакка би мән. Бу иминә би памили. Би мән, мән. Чопәһқа ат, қөләм тоһинә би виқкәтәли:

– Ә, Нөкқәһ йәвәннә вәлтә нә, Нөкқәһ йәвәннә вәлтә нә! Тәһнам ләйла! Мәһ сәккәһәт, мәһ виһәһәт!

Лүв панә аһкрәмтәхәл. Тәһнам күч аһкрәмтәл – сәм-пәлкәт, лул-пәлкәт. Қөләм тоһинә виқкәтәхли панә әйнам аһкрәмтәх. Әйнам аһкрәмтәхәл, а тәт қайә бу қота би йөвөт. Чопәһқа мән, мән, бу йохләл виҳәм тоһийә бу мән, қөвән-пә әнтәм, қота би йөвөт, панә бакка, бу қота йөвөтмәл латнә (бу ими йастәх: «Нүн тәм суминтәхә ыләтәчәк тылә, төвәнә йәкә ләһә!») лүв һарәх вәнчат тәнә йәкә ләһ. Бакка төт кирәхләл, чопәһқа – йәмси қот пәләкнә қуләһ-парәһ чәмотанәт омәсләт. Йәмәт сиккәһәт төва! Әнтәлнә нөмәқсәл: «Бакка бит мант панәм памилән, қуләһ чәмотанәт мұват вәллам! Ма сиккәһчәк өт вәләм, сунтукәты вәләм». Панә бакка, бу пәһи қот пәләкнә вәлтә әй сунтуклиһки би һәркәмтәтәх. Йәмәт сиккәһ сорһәһ сунтук. Сәраһ кәмнам қәлат тувтәх. Панә би тувтәх кәм. Кәм питмәлә панә нөк би қунтәмтәх. Би тувтәх, би тувтәх. би пәрҳинам мәнмәл, әй бутләлнә өс виҳли:

– Тәһнам аһкрәмта! Тәһнам вәләмта, мәһ сәккәһәт, мәһ виһәһәт!

Лүв аһкрәмтәл. Би мән, мән, панә бу пырәс ими қот қонәһә пә йөвөтәхә йөх, панә өнтәлнә нөмәқсәл: «Әнта, тәм чәмотан әнта мұвәли тайал? Бәким ләхәрт». Панә лүвнә... лүвнә панә би чәмотан йәхлитәхә би вәри, әнта мұвәлинат мұв? Мұв көчәхнат, мұвәлинат би чәмотан

– ылә тәврәм сунтук – лүвнә панә йәхлитахә би вәри, тәман вәсәли. Панә вәрат вәрәмтәх, бәқа төхә әсәл, өнтәлнә нәмәксәл: «Бәқа өс мұв аңкәнәш?» Лүвнә төхә әсли, панә өс би қунтәмтәх.

6. Би мән, мән, пәрҳинам мән. Бу ими қота йөвәт, бу иминә партмал сохит, бу сунтукәл сәраң қәлат ләпән вәнч өвтыяа нөк пихәттәх. Йәмат лахәрт, нөк умәттәх. Панә бут пырнә йәкә би ләң, бу пырәс имила. Йәкә ләңмала... панә лүв йәкә ләңмала бу пырәс ими қәлат чәлилтәх лүват. Ылпал әйнам атәм қәлат йәх. Нәвәм, бу ими панә нәвәм:

– Ә, – йастәл, – Нөксәң йәвән тәй нә! Мөкқәң йәвән тәй нә! Қөв арәх, қөв моңь әнтә тувма тоҳи!

Өнтәлнә нәмәксәл: «Бут өлән мұвәли қәл?» Бу вәр вәли, бу иминә вәт литәтат-уч липты, чайат-уч йәнәлты, әлтә лотат вәри. Ыл әлнтәх. Панә аләңкә йәхәм латнә нөк би вәрәхләх. Бу пырәс имил қунтынта килмал тоҳи! Па онтпәт йәмси қот пәләка қәтәлтәллал, па онтпәт пәхи қот пәләка. Панә бәқа аләңкә йәхәма өнтәлнә нәмәксәл: «Ма вәлә мәнә нә вәсәм!» Бу иминә литәтат-қулат липты, панә вәт вә мән. Бу ими йастәл:

– Йа-а, бу нүн вәйәм, нүн нүннам қотат-қурат вәйәм сунтукә, әлнта латнә тәм, қуьңәна ымтә төвә.

7. Йа, вәт панә вә мән. Йәкәнам би мәнәлнә буким лахәрт. Өнтәлнә нәмәксәл: «Тәм ләхпил төв сорњи вәхат тәләл. Йәкә өлән йөвтәнтәм!» Бит қөв мән, мұв ван мән. Панә бу қутәла вә йөвәт. Қутәла йөвәт, буким мāt, бәқа. Бу әлнтмал латнә, бу сунтукәл қуьңила умәттәх, вәлиия. Вәт бу вәр вәли.

8. Өс төм ныңәла моңь мән. Әй қот пухәл қәрийат вәлләхән. Өнтәлнә нәмәксәл: «Ма бу әй ныңәм бит тәхә лохәтләтал-пә әнтәм. Бит өлән мұвәли вәрәл? Сәр әй ныңәм қота лохәтләләм. Мұв қоньбахә пар йәх, вәс қөты йәх?» Панә бәқа әй ныңәл қотнам вә мән. Әйәл қота йәкә вә әт, өвпи би пүнчәх, тәми әй сәм пәләк Мәңк Ики қот мул йәчәнә төт омәсл. Тәми әй ныңәл лөви кәрилал найнам лольәт, йаңка кәритат, әй сәм пәләк мәңк ики төт омәсл. Төхнә нәвәм:

– Ма әйпа литә вәр-һорәх пуләли өс вәт вәлтәл тоҳи.

Панә лүв бу қәһьәкинтәх панә өвпи тәврәмтәтәх, панә қутәлнам нүрәхтәх. Бәқа өнтәлнә нәмәксәл: «Бәқа вәлтә ким әнтәм. Ма мәта сәңнам мәнләм. Тәм би Мәңк Икинә қәлнам әнтә тулөйәм». Панә бәқа лүв вәрәксәх-пәнхәнтәх панә әй мәта сәңнам вә мән. Күрхәлнә би туви. Өнтәлнә нәмәксәл: «Мәта тоҳинә өлән мәта қәнтәх қә өйәхтәләм. Қәнтәх қә пә мұқ қәрасәп?» Әй мәта сәңнам панә би мән. Би мән, би мән, анта қөв мән, анта мұв ван мән. Әй латнә итәнхә йәтәхә йәх. Буким мātмин атәмхә йәх.

9. Бәқа әй латнә моқи олнә әвтәм аңкләта йөвәт, қәнтәх қә әвтәм йух аңкләта йөвәт. Мәта ким мән – тәм олнә әвтәм аңкләта йөвәт. Төвә нәмәксәл: «Қот қөвән әнтәм вәлә. Лүв мәтли вәл.» А би мән, мән, бәқа

сарнә әй қот төт омәсл. Бәқа нәмәксәл: «Күч мұвәли-пә вәла, йәкә ләңләм. Тәм мātмин вә төрәм пәтәхә йәхәм! Йәкә ләңләм, күч мұвәли вәлият!» А панә бәқа йәкә вә ләң, бу қота. Тәми пырәс ими... пырәс ими тәми әй бу онтпәтнат ләйхәл. Па онтпәт йәмси қот пәләка қәтәлтәллал, па онтпәт пәхи қот пәләка қәтәлтәллал. А лүв йәкә ләң панә төвә ымәл. Бу иминә пәбахәт-уч вәри, пәба вәрхән. Нәвмиләл:

– Нөксәң йәвән тәй нә! Мөкқәң йәвән тәй нә! Вәлә мұвәлинә тәхә ирхә, мұвәлинә тәхә муңьә?

– А ма, бәқа, – йастәл, – әйнам атәләмнам, – йастәл, – қәнтәх қә-пә әнтә вуйиләләм. Өнтамнә төвәнә нәмәксәләм: әй мәта сәңнам мәнләм. Ничи әй мәта тоҳинә қәнтәх қә вәл. Атәмнам вәлләм.

Бәқа бу имилинә чайат вәрәмты, литәтат вәрәмты, литәтат ләққәмты. Ликкән-йиңьхән, бу иминә әлтә лотат вәри. Әйәл йастәл:

– Нүн, мātәм нә, әлнта.

Бу ими-пә әлнтәх.

10. Әй латнә нөк күч вәрәхләх, бәқа тәми кәмән әйнам йәкә қәтәл. Тәми пырәс имил қунтынтә килмал тоҳи, әй бу онтәплалнат ләйхәл. Па онтпәт йәмси қот пәләка қәтәлтәллал, па онтпәт пәхи қот пәләка. Төвәнә ләйхәл. Панә бәқа бу иминә литәтат-қулат вәрәнты. Ликкән-йиңьхән, панә бу иминә би памили. Өс панә бу ими нәвмиләл, йастәл:

– Вәт ма қот пөчәң пәлкамнә күрмәң ләк. Йәмат йәм күрмәң ләк. би ләк қөвит мәнә, – йастәл. – Тәм би мәнләң, мәнләң, қәләм тоҳинә вихиләлө. Тәм нүнатынам йастәләт: «Тәхнам аңкрәмта! Тәхнам вәләмта! Мәң сәккәңәт, мәң виьәңәт вәсүв!» Нүн ал ләйла. Қәләм тоҳинә тәм вихиләлө. Тәм бут пырнә мәта қөвит тоҳи мәнләң, қота йөвәтлән. Бу қота йәкә ләң, панә төм әй мәтли-пә әнтәм сәмты. Әй қот пәләкнә чәмотанәт омәсләт, па қот пәләкнә сорьән сунтукәт омәсләт. Нүн тәм йәкә ләң, йимәлмин йәкә ләң. Панә қулән-парән чәмотанәты әй чәмотан вәйә. Төм сорьән сунтукәт омәсләт, бутәт ал нәвалтыла, панә бутәнәт кәм каримта, тәм панә йүва.

11. Йа, вәт вә мән, би ими памилмал сохит, чопәңқа, бу ими қоты буминт күрмәң ләк. Бу күрмәң ләк қөвит вә мән. Би мән, мән, бәқа чопәңқа, әй латнә вихилтәхә вә вәри:

– Бәқа тәхнам ләйла! Мәң сәккәңәт! Мәң виьәңәт вәсүв!

Лүв әнтә аңкрәмтәл, төхпи вәлтә суминтәхәл пәләк ылә һәримтәлтәх. Бәнә қәләм тоҳинә вихилли, вичипә әнтә аңкрәмтәл. Панә бәқа, чопәңқа, би мән, мән, панә қота вә йөвәт. Чопәңқа, буминт қота йөвәт. Панә һабәликкә йәкә би ләң. Йимәлмин йәкә ләң. Йәкә ләң, ләйләхәл, тәми чопәңқа йәмси қот пәләкнә биминт қулән-парән чәмотанәт омәсләт, пәхи қот пәләкнә сорьән, сиккәң биминт сунтукәт омәсләт. Өнтәлнә нәмәксәл: «Ма мұват би сорьән өтәт йәмнам вәллам!» Бу иминә пар[т]мал әй мәта қулән-парән чәмотан – лакшиты әй чәмотан

илмәхтәх. Панә кэмнам каримтәх, ʔутнат кэмә пит, панә пәрхинам ликәл қөвит итпә мәнәл. ʔу мәнәлнә... ʔу мәнәлнә, ʔақа әй ʔәнә қөләм тохинә виҳилли:

– Тәхнам әһкрәмта! Тәхнам вәләмта! Мәһ сәккәһәт, мәһ вибәһәт!

Лүв әнтә әһкрәмтәл.

12. Би пырәс ими қота йөвәт... ʔи пырәс ими қота йөвәт, чәмотанәл лүвнә ләпәһ өвтйә нәқ ләққәмты. ʔутлат йәқә ләһ ʔақа панә, ʔақа ʔу имилнә қунтынта литәтат вәрмал тоҳи, ʔу имилнә литәтат ләққәмты. Йәстәл:

– Литахә пә йәхән, әнта, һәмрәх қәтәл...

ʔу имилил ʔуким йәм! Панә ʔақа... ʔәт ликкән-йиһбхән. Панә әлтә тоҳийат вәри, ʔу имилнә, панә:

– Әлнта, – йәстәл, – мәтәм нә.

Панә ʔу пырәс имил-пә әлнтәх. Аләһнә нәқ ʔи вәрәхләх, тәми пырәс имил қунтынта килмал тоҳи! Әнтәлнә нәмәқсәл: «Тәми мәрә пә әлләм». Лүв пә нәқ лүк. ʔу имилнә ʔәт өс литәтат умты. ʔу имил панә йәстәл:

– Йә, ʔәт йәқәнам мәнлән. Йәқә йөвәтта ләтнә ʔи чәмотанән тәм, әлнтә ләтнә, төв әсәм уләһә ымтә. Тәм қуһәһә ымтә. Тәм нүһәтиһә мәтликкә йәх, әнтә йәк қунтә – әнта.

А ʔәт ливмал-йәһбмал пырнә панә ʔә мән. ʔу чәмотанәл ʔә вәйтәх. Әй ʔу қутәлнам ʔә мән.

13. ʔә мән, мән, әнта, қөв мүвә, әнта ван мүвә мән, қутәлә ʔә йөвәт. Йәқә йөвәт, ʔақа ливмал-йәһбмал пырнә, ʔуким мәт, панә әлнтәх. Панә ʔу чәмотанәл, ʔу иминә пар[т]мал соҳит панә қуһәһә умәттәх. Әй ләтнә атнә нәқ ʔи вәрәхләх, әнтәлнә нәмәқсәл: «Тәм ма мәрә пә вөйәмтөйәм. Тәм әһнам йәқә қөтәл». Нәқ күч ымәл, кэмнам мәнәхә күч йәх, па тоҳийә па воққинтәл. Кәмән пәтәхләм. Йәқә ʔи ләһ, тәми лүк қуһәһәһә ʔиминт сорһәһә ики төт әлал, ʔуминт тәми ики төт әлал. ʔақа ʔутәлә ылә әлнтәх панә. ʔақа аләһ нәқ ʔи питхән. ʔақа мүв йәхлән, мүв аһкилән һула мәйиһән. ʔуминт ʔысәлли вибәп қә, ʔуминт қәтәлли вибәп қә. Итпә әнта ʔуһинат-йәминат вәлләхән. ʔу пырәс ими лүв пәхәл, мүвәлил әнта, төвә мәй. Йә ʔи, өсә!

[5] Тасәһ ʔәрас қә, тасәһ Пәтәр, тасәһ Морка³

1. Әй вочнә ʔақа Пәтәр вәләл. Тасәһ Пәтәр вәләл, тасәһ ʔәрас қә, тасәһ Пәтәр. ʔу вәлтәлнә-қәлтәлнә, ʔу ким кәһәр йохнам ләхпил атәм, ампәт тәйәл, ванәлта кәһәр қә мәнәл қунтә, амплал ил[ә] әсәл[лал],

³ тасәһ Пәтәр, тасәһ Морка - двойное имя купца. Обычай давать человеку два имени у сургутских ханты сохранился до начала 21-го века (примечание редактора).

ампәтнә кәһәр қә ʔық һәбәхтәли. ʔу ким тасәһ-вәққәһ, нәнам-қәнам ләйәлтә кичәл әнтәм.

Әй мәта ләтнә ʔу вочнә вәлтәлнә Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имиһән-икиһән ʔақа пәх төйхән. ʔу пәх төймин ʔақа, ʔуминт һыпәкнә... һыпәк өйәхтәккән. Пәх төймин пырнә, а Төрәм Қона тувәттән ʔақа. Төрәм Қона туви. Һыпәк өйәхтәх ʔақа. «Би пырәс имиһән-икиһән пәх ʔи Пәтәр тасәһ-вәққәһ қота ымәл, Пәтәр әви вәл».

2. ʔақа ʔу, өттә, ʔу йәсәһ қунтәхләх, ʔәрас қә һәвмиләл:

– ʔут мүв йәсәһ? Ма, – йәс[тәл], – кичәм әнтәм, – йәс[тәл], – Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имиһән-икиһән пәхнә тәм ʔысәм-вәхәм тайтахә. Мүв йәсәһ?

ʔақа Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имиһән-икиһән пәх мүв қөв әнмәл, қөв мүв әнмәл, әй мәта ләтнә, ʔу вәлтәл ләтнә, па қәтлә вәрли сөчәмтә лөвитхә йәх, қөвәлтә лөвитхә йәх.

3. Әй мәта ләтнә ʔақа, йәһқтал-мәнәлнә, Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имиһән-икиһән пәх өт өйәхтәх, пырәс ики өйәхтәх, пырәс икәли. ʔу пырәс ики өйәхтәмәл ʔақа йәхиләл:

– Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имиһән-икиһән пәх! Нүһ мүв қөв әнәмлән, әнәл қөхә йәхән, нүһ қәлнам мәнлән?

– Әй, – йәстәл, – ма йәнтәхмин қөвәтләләм.

– ʔақа йәнтәхмин қөвәтләлән, нүһ. Ма ʔақа нүһәт ʔиминт һыпәкат мәләм, нүһ, та, өттә, тәм һыпәкә тувә, панә өттә, төхә мәйә. Нүһ йәста, өттә, там тәм һыпәка қәһчмин, нүһ лүв әвил вәлән, вөһкә йәлән.

Йә, ʔақа, ʔу тасәһ ʔәрас қә Морка йәқән әнтәм. Төхә ʔи йөвәт, ʔә ампәт әй сөһнам нәвәрләт. Би ими йәстәл:

– Қөты йәхән?

4. ʔу һыпәк төхә мәйтәх, ʔу иминам төхә мәй, ʔақа, ʔу иминә ләһтәхты, тәми ʔу һыпәкнә төхән қәһчмин, төхә ʔақа, өттә, тәм тасәһ қә Морка қәһчәм һыпәк: «Ими, сорхә ләйхә [ләйхә], ма пәрхи йөвәттамнә – өттә – пори ливәта! Пори пәсан ымтытәх, вәритәх! Би қәтәлнә ма пәрхи йөвәтләм, ма пәрхи йөвәттам қәтәлнә нүһ пори уләһтәта! Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имиһән-икиһән пәхә әвимән төхә омәтлимән. Ма йөвәттам ләтнә ма пәсан вәр ымәттахә, пори ымтахә».

5. ʔақа ʔу һыпәк ʔу мәйтәх. ʔу имиһән-икиһән пәх төхә мән. [Ими] йәстәл:

– Нүһ мәна, ʔу қәтәлнә тәм кәһчлә.

ʔақа ʔу имиһән-икиһән пәх әй мәта қәтәлнә ʔи кәһчи:

– ʔақа йүва! Упән ики тәм қәтәл ʔу йөвәтл.

Пори уләһтәлнә, панә төхә ʔи мән. Төхәнә ʔи ымәл, ʔақа мәта мәрә вөли тасәһ ʔәрас қә Морка ʔәнә йәқәнам ләһәл.

– Тәми вәлә мүв қүкәһкә питтәх? – Ими һәвмиләл:

– Нүһ вәлә, төхәнә қәһчән, – һәвмиләл, – һыпәк тәтты, төхәнә

қанчән, там, өттө, ма йёвөттам мўр[т]нә пори-мәтали вәра, ливата. Ма тәм йёвөттам латнә пори пәсан сар омәттахә. Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имихән-икихән пәха әвәмән төхә омәтта.

6. Тасәң вәрас қө Морка һавмиләл:

– Бут мўв йасәң, нўң қёйахинә пиртө әвәмән төхә мәта. Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имихән-икихән пәха мәтахә қёйахинә пирты.

– Кәш, ныпәкә тәтты, вәлә.

Бу ныпәк лўваты ыи мейи, лөңәтта вәртәх, чопәңқа, лўв қанчәм ныпәкәл. Әнтәм тоҳи әнтә тайал. Бәқа тыстәл, чәка пит. Бу ымлөт пори вәртахә, панә авил төхә ыи умәттәх. Нәмәқсәхәл, мўв ура вәрләм. Нәмәқсәхәл, бу мунт ура вәрләм, ма бәқа өтләм, сар, Антәрап вөрәс тәм пәләкнә өт вәләл, Сәвәр Войәх Қон вәләл. Ма төхнам китләм, ыи имихән-икихән пәх. Ма төхәнам китләм. Қунтә пәрхи әнтә йёвөтл, төхнам киттә йох пәрхи әнтә йёвөтлөт.

7. Йа ыи, төхәнам ыи әй мәта латнә һавмиләл:

– Йа бәқа, вөңәм, – йастәл, – нўң, ма бу мәта, өттө, ма рәпөта тайләм. Нўң өлөң мәнлән, өтнам йәңқиллән. Сәвәр Войәх Қона йәңқила, панә Сәвәр Войәх Қона йәңқлән, там ма төхә йәрмәм өтләм тайләм. Төхә тувилә! Тәм буминт урт тува, йаста, ман[ә] китө. Лўв вуллал, мўвәлит.

8. Йа-йа, төхән[ә] пирты, панә ыи мән. ыи мәнталнә әй мәта латнә нөмәқсәхәл, қөлнам мәнләм, китөйәм. Йа бәқа ыи мән, панә ыи сүч, сүч. Ыи мәнталнә әй мәта латнә ыи пырәс ики өс өйахтәтәх:

– Қөлнам мәнлән? Қөлнам китө?

– А вәнә, вәнә китөйәм, тасәң вәрас қө Пәтәрнә, бу Сәвәр Войәх Қона китөйәм.

– Йа-йа, ыи китө қунтә Антәрап-вөрәс қонәңа мәнә, – йастәл. – Ыи мәнлән, мәнлән, тәм, өттө әй латнә өта йёвөтлән. Әй мәта өт панә ал һөвалтә. Әй мәта латнә там әнәл аңқәллиңкийә йёвөтлән, нөқ сорәм аңқәла. Бу аңқәл ал һөвалта, әй мәчхә мәнә, әй мәтали-пә ал урәмта. Там ыи мәнлән, мәнлән, әй латнә өта йёвөтлән, панә вөрәс қонәңнә сорт әлал, йөмәт әнәл сорт. Бу сорт улты төхпи мәнә, сорт улты мәта урнам мәнә, унчә, панә сарнам мәнә. Бу латнә ыи мәнлән, мәнлән, әймәта латнә там вөрәс унчә тоҳийә ыи йёвөтлән. Тәм вөрәс улты әй рытәң қө йәңқилләл, тәхпинам-тәхпинам мәнәл. Тәхпи йёвөтл, тәхпинам йўл, тәхпи йёвөтл, тәхпинам мәнл, өс тәхпинам. Төхәнә әй сөңнам йәңқилләл, әй сөңнам йәңқилләл. Тәм бу қө тәхпи йёвөттә латнә, нўң өта мәнә, рыт сара ләққәнта панә тәхпи унча. Луп-уч ал вәйә, кәрәк ал вәра!

– Йа-йа.

9. Ыи мән.

– Нўң Сәвәр Войәх Қона йёвөтта латнә, – йастәл, – бут ими вәләл, қантәх имили. Бу иминә һыңи мәтә урнам пыхәртәлө. Вәнә, вән. Бу сохит вәра.

Йа панә ыи мән. Сәвәр Войәх Қоннам. Бу мән, мән, чопәңқа, әнәл аңқәла йёвөт. Ыи аңқәл қонәңа әй мәчхә сүч, сарнам ыи мән, мән, бәқа әй латнә өта йёвөт. «Өта йёвөтмал латнә, – һавмиләл, – сорта йёвөт, сорт улты әй мәчхә, сорт төхпи унчәх».

10. Сорт тәм пәләка питмал латнә, бәқа Антәрап-вөрәс қонәңнә әй латнә ләйләхәл: тәм бәқа әй рытәң қө. Вөрәс улты йәңқилләл, тә[хә] бәким тәхпинам мәнәл, то[хә] бәким тохпинам мәнәл. Төхә йёвөтмал латнә бәқа рыт сара ләққинтәх панә тәхпинам мән. А лўв бәқа тәхпи йёвөтмал латнә, утнам ыи мән. Ыи мән, мән, мўв анта қөвөпты мән, мўв анта ванәпты мән, әй латнә бәқа һир наңк таләм ләка, һир қөл таләм ләка ыи йёвөт.

Тәм бәқа қота ыи йёвөт, тәми ими тәтты.

11. Ыи ими һавмиләл:

– Нўң мўвәли кәнчәхә йёвөттән? Төхә йёвөттән, нўң, – йастәл, – төхә йёвөтма лилһан әнтә мәнлән, – йастәл бәқа, – мустәмин, өттө... тәм мўв вәр пәтанә төхә йёвөттән? Йа-йа. Ма нўңат ыл[ә] чәвиләм. Тәм-пә нўңат ыл[ә] чәвитам – тәм Сәвәр Войәх Қон йёвөттә латнә нўң ал лўваха, бу сохит арийәли. Сәвәр Войәх Қон йёвөттә латнә нўң ал лўваха лөват. Йа-йа, төхәнә, төхәнә. Әнтә лўвата қунтә. Сәвәр Войәх Қон йёвөттә латнә нўң ал лўваха! Панә бу Сәвәр Войәх Қон йёвөттә латнә ыл[ә] чәвиләм, тәм тасәң вәрас қө Морканә пиртө мўв йәрәм тайал Сәвәр Войәх Қоннә.

12. Сәвәр Войәх Қон йөвтәм латнә ыл[ә] чәвийи. Бу пыритахә әнәл сортнә пирты мунт. «Тәм пырилта Сәвәр Войәх Қон, мўв мәрәхат ма төхәнә өләм. Мўв мәрәхат ман[ә] төхән чәкатәл». Әбә төхнам мәнмал латнә аңқәлнә әбә пирты: «Нўң тәм төхә йөвта, [йёвөтта] латнә йастәлә, пырийә, ыит лөват йәм вәра! Ма қөлә мөчә төхәнә льольәм. Вот йәңқтә сохит па пәләкнам па төрәхтәлөйәм». Вөрәс улты йәңқтә қонә әбә мунт пирты, әбә һавмиләл: «Нўң там ыи Сәвәр Войәх Қона йёвөтта латнә пырийә, ма қөлә мөчә төхәнә йәңқилләл. Итәл пә төхнам йәңқләм, қәтәл пә төхнам йәңқләм, тўләх пә төхнам йәңқләм, лөңәт пә төхнам йәңқләм».

– Йа-йа, ма тәм, – йастәл, бу ими йастәл, – пыритәләм. Йёвөттал латнә нўң бу урта төхә вәрәнтәләм. Бу пырнә там нўңат илә әсәлләм, атнә вөйөмтәтәл пырнә.

13. Йа, Сәвәр Войәх Қон Ики бәқа ыи йёвөт, һавмиләл:

– Қантәқ қө әпәл, вәри һөрәх әпәләли.

Ими йастәл:

– Әй йәхән бут, әсән бут амп вөсән, йәңқма мәрә мўв арит пытәрахтән, ливән. Бутла әпәлнә ивлө. Қёйахи йәмнам йёвөтл?

– Йа-йа, бәқа, – һавмиләл, – чопәңқа, – Сәвәр Войәх Қон иминам йастәл.

Йа бәқа панә Сәвәр Войәх Қон ыл[ә] әлинт. Ими һавмиләл:

– Бăқа, – йастăл, – қѳв мăрв вăлтамăн йăх (лўв ѓлѳ қѳлѳнтѳх, сунтука умты мунт). Ким пăлѳки ѓлѳ қѳлѳнтѳхѳл.

14. Қѳлѳнтѳхѳл, иминѳ пырили.

– Ай, – йас[тѳл], – вуминт вăр вулѳм, тѳм вăлтамнѳ ѓнтѳрап вѳрѳс тѳм пăлѳкнѳ аңкѳл ѳѳлѳл. Бу аңкѳл вот мѳта пăлѳкнам тѳрѳхтѳли тѳхпинам, тѳхпинам тѳрѳхтѳли, – йастѳл. – Қѳлѳ йѳвѳттал вѳн[ѳ] чѳк вул?

– Ѳ, – йас[тѳхѳл], – вѳ аңкѳл вăқа, – йас[тѳл], – вѳит қѳв унѳлта ѳѳлѳ, вѳи аңкѳл. Вѳи аңкѳл, – йастѳл, – қѳйѳахинѳ ылѳ пăвлѳмли, бу қѳ тăм тасѳн вѳрас қѳ Морка иты бу вăлѳл, – йастѳл. – Бу тасѳн вѳрас қѳ Морка тысѳл, вăхѳл кинѳа ѳс тасѳн қѳхѳ йѳл. Йѳм вăх, сорњи вăх тѳм ыл[ѳ] пăлѳкнѳ тăйѳл. Буминт аңкѳл.

15. – А – йас[тѳл], – йа-йа. Йа вѳит, йа вѳит. Ѳс ѳй тохѳнѳ ѓнтѳрап-вѳрѳс қонѳннѳ сорт ѓлѳл. Лѳѳѳт пѳ, тўлѳх, тѳт ѓлѳл. Тўлѳх пѳ тѳт ѓлѳл. Бу сорт ѓлѳл, бу қѳлѳ йѳвѳттал вѳл ѓлѳл.

– А, – йас[тѳл], – вѳ сорт, вѳт мыччи вѳи сорт, – ѳѳвмилѳл, – вѳт мыччи. Вѳт тасѳн вѳрас қѳ Морка лапѳт кирип йѳм вăх, сорњи вăх кирип нѳқ ѳѳлкѳмтѳтѳм сорт. Вѳи, – йастѳл, – виминт сорт. Вѳи сорт, – йастѳл, – қѳйѳахи тѳхѳ йѳвѳтл, сар, вѳи сорт тăм, – йастѳл, – тасѳн вѳрас қѳ Морка вѳи йѳм вăх, сорњи вăх кирип кѳм ѳхѳтл. Там вѳи пырнѳ вѳ сорт нык нѳрақѳнтѳл. Вѳи вуминт сорт.

16. – Йа, бу вѳит, – йастѳл, – ѳс ѳй тохѳ ѓнтѳрап вѳрѳс қонѳннѳ. Ма, – йас[тѳл], – вуминт вăр вулѳм, вѳрѳс улты ѳй қѳ йăңкилѳл. Итѳл пѳ йăңқал, ѳвѳ ким вѳрѳс тѳм пăлѳка мѳнѳл, тѳм пăлка йѳвѳтл, тѳхпинам йўл, тѳм пăлѳка йѳвѳтл, тѳм пăлѳка мѳнѳл. Атѳн йăңқал, қатѳл йăңқал, тўлѳх йăңқал, лѳѳн йăңқал, вичѳ йăңқал, вичѳ йăңкилѳл. Вѳит қѳлѳ йѳвѳттал вѳн[ѳ] йăңқал? Тѳхѳ вѳнѳ йăңқал?

– А, – йастѳл, – вѳи вуминт вăр, вѳи тăм, вѳи қѳйѳахи тăм йѳмат пѳткахѳлѳл. Тăм бу қѳ, бу мѳталийѳа лупѳл тѳхѳ нўртѳптѳлтѳх, бу мѳтали панѳ бу қѳ тѳхѳ лăққинтѳл, ѳысѳқѳнтѳл, бу қѳ панѳ бу латнѳ вѳи, илѳ вѳи питѳл. Вѳит, – йас[тѳл], – мыччи, нăмин памили. Ит тăм, – йас[тѳл], – айѳлта па қѳ тѳхѳ ѳмѳтли, бу мăвѳлат.

– Йа-йа.

17. Йа, вѳт бу йасѳн, ѳйнам вѳт кѳтѳла вѳи пит, вăқа.

Панѳ вăқа кѳтѳлнам питѳм панѳ Сăвѳр Войѳх Қон войѳмтѳм пырнѳ панѳ бу иминѳ сунтуки нык тылѳи, кѳм вѳ ѓсли. Бу иминѳ кѳм ѓслѳмтѳмѳл ѳй пѳчка илѳ пунчи, қѳлѳм курушка йѳңкат мѳйѳи. Буминт мѳта йѳңкат мѳйѳи панѳ бу ким вѳккѳнқѳ-пѳсѳнқѳ йѳх. Панѳ вăқа вѳи нўрѳхтѳх.

Вѳ қѳвѳл, қѳвѳл, ѓнтѳрап-вѳрѳс қонѳнѳа йѳвѳтмѳл латнѳ нѳмѳқсѳхѳл: «Лупѳ ѳлѳн ѳнтѳ лўкѳм. Вѳиминт йасѳн қулѳм». Вăқа вѳх йѳвѳт тѳм пăлѳки.

– Вѳлѳ бу! Сăвѳр Войѳх Қон қѳлнѳ йастѳх?

– Сă-сăр, мант тѳхѳ тува, тăм бу пырнѳ нўнѳты йастѳлѳм.

Тѳхѳ тув, туvmѳл латнѳ, тѳхѳ туvmѳл пырнѳ, утѳ килмѳлнѳ ѳѳвмилѳл:

– Сăр қѳлѳнта, ма йастѳлѳм. Та йа вѳит ма мѳнтам пырнѳ қѳйѳахи тѳм йѳвѳтл, лупѳ тѳхѳ нўртѳмтѳ. Тăм илѳ питлѳн. Бу қѳ нўн рытѳна ымѳл. Буминт вăр вѳит.

– Йа-йа, йѳм вѳи, – йастѳл, – йѳм йасѳн туvѳн.

18. Йа вăқа бу пырнѳ мѳн, вѳ суч, вѳ суч, ѓнтѳрап вѳрѳс қонѳнѳи, ѳй мѳта латнѳ вѳи сорта вѳи йѳвѳт. Сорт тѳми қѳнѳл ѳнѳл, чѳпѳнқѳ, арийѳлѳлтѳх. Сорт тѳм пăлѳка виңк, тѳм пăлѳка виңк. Сорт ѳѳвмилѳл:

– Вѳлѳ мўв йасѳн?

– Йа-йа, вуминт йасѳн, ѳтѳ, Сăвѳр Войѳх Қон тѳхѳнѳ йастѳх, қѳнѳ лѳхпинѳ йѳм вăх, сорњи вăх лапѳт кирип тăйлѳн. Бу кирипла чăмѳ кўрѳмнѳ кѳм ыхтыла. Тасѳн вѳрас қѳ Морка кирипѳт. Бу кирип кѳм ѳхѳттѳ латнѳ, – йастѳх, – нык нѳрақинтлѳн.

– Кѳш вѳт, ичѳк тѳрѳм, ай вăр, ма ит кѳм ѳхѳтлѳлам.

– Ыхтыла, ыхтыла, йа, кѳм ыхтыла! Кирипѳт ма вѳллам, – йастѳл, – мантѳм пиртѳм кирипѳт.

Вăқа сортлиңки қўлѳслѳх, қўлѳслѳх, ѳй мѳта латнѳ ѳй кирип пăтѳқѳнтѳх. Тѳхѳнѳ нăрипѳх, нăрипѳх, лапѳт кирип ѳйнам кѳм ѳхѳтлѳл. Сортлиңки ныкнам ѳй пыч нѳрақинтѳх. Вѳрѳс йѳңкнам ѓлѳ вуйѳи. Вѳтѳн кѳлат ѳѳвмилѳх:

– Пасипѳ вăла!

19. Бу кирипѳт кѳм ѳхѳтмѳл пырнѳ рѳпѳтлѳтѳ қѳ кирипѳт нык лўкѳмтѳтѳх, панѳ вѳи мѳнѳт. Лўв сар кирипѳ ѳѳлѳ [ѳѳлѳ], ѳққуйѳ мăвѳлхѳ. Бу мѳнтѳлнѳ вăқа бу мѳта аңкѳл чăмѳхѳа йѳвѳтмѳл латнѳ йастѳл:

– Утѳ килитѳх!

Йѳх кирипѳты утѳ килѳт, бу аңкѳл ѳѳвмилѳл:

– Вѳлѳ, мўв йасѳн тѳхѳнам сучманнѳ?

Сўй пѳ ѳнтѳ вăрѳл, мăчхѳ тѳхѳнам мѳн. Мѳнтѳл сохѳт аңкѳл тѳл лўкѳмтѳтѳх, аңкѳл ѳй пыч ылѳ рѳхимтѳх. Бу аңкѳл ыл вѳи рѳхимтѳх, аңкѳл ылпинѳ тѳми йѳм вăх, сорњи вăх. Рѳпѳтлѳтѳ йѳхлѳл кирипнѳ пиртлѳл, йѳм вăх, сорњи вăх нык лилта. Кирип вѳи лилтѳл, лилтѳл. Вѳи лапѳт кирип йѳңк лăрлѳл мѳчѳ илты лилтѳт. Вѳи мѳн вѳрѳс қонѳнѳа.

20. Ѳй бу тасѳн вѳрас қѳ Морка лѳйлѳхѳл:

– Ичѳк пѳтѳ кирипѳт вѳи йѳвѳт [йѳвтѳт], лапѳт кирип, ѳйнам ѓлѳ қѳтлѳхсѳлѳт. Вѳит мўв сир кирипѳт? Ѳнтѳ вѳит ма мăқи сорт нѳқ ѳѳлкѳмтѳм лапѳт кирипѳм. Ѳй йѳхѳн вѳт, ѳсѳн вѳт амп, – йас[тѳл], – ма вѳи вѳнѳлѳм вѳнѳ вѳи лăйѳх, – йастѳл. – Вѳт, – йас[тѳл], – вăлѳм пѳтам ма қутѳм вѳи ымлѳтѳх. Тысѳм-вăхѳм вѳи вѳйтѳх.

А, вăқа, лўв йастѳмѳл сохѳт кирип тăлнѳ мўв ѳѳл қѳ ѳнтѳ тăйѳл, рѳпѳтлѳтѳ қѳ ѳнтѳ тăйѳл. Утѳ вѳи килѳт. Тасѳн вѳрас қѳ ѳхлѳ пѳ кўч лўкилѳл, қѳты йѳл.

21. Панə, ʔақа, ʔи ымəл, ʔу воца-пухəла-па ʔу Воч-лəқ-пухəл-лəқ-пырəс-имихəн-икихəн пəх. Йəхəл-аңкихəл куьнəла туққəл, тасəн ʔəрас кə Морка мəстаха умəтхəн. Тасəн ʔəрас кə Морка иминат мəта кулəн-йəнқ пар алтə йокқə ариялихəн. ʔу йəмил-ʔунылнат итпə вəллəт. Всə.

[6] ʔвəс əрт

1. Əй мəта латнə тасəн кə вəл. ʔу тасəн кə вəлталнə, əнта мўв кəвли вəлтə мўв тасəн кə, əнта мўв ванли вəлтə тасəн кə, йəмат тасəн кə, йəмат ар вəли тəйал. Ар мəта ʔəрас вəли тəйал. Панə əй рəпитлəтə кə пəрили тəйал. ʔу рəпитлəтə кə... кəһар мəта рəпитлəтə кə пəрили тəйал. Тəм мəта вəлталнə, əнта кəвли мўв вəлталхə йəх, ванли вəлталхə йəх, əй латнə рəпитлəтə куйəл əвəл пəтəхə омəстахə йəх, əвəл лəхпинə сўй вəрлəх йəх.

2. Əй мəта латнə ʔу тасəн куйəлнə пырили:

– Рəпитлəтə куйəм, мўв манə атəм мəта урнə тəйиллə? Мўв литəтат-кулат əнтə лапəтлə? Мўвəлийи чəлхə йəхəн? – һəвмил.

– Нўнə, – йастəл, – вoйəхлəмин пə əнтə тəйлəйəм, – йастəл, – литəтат-кулат пə лапəтлəйəм. Ма əнтə пə чəлхə йəхəм, əнтə пə пыттахə пə йəхəм, – һəвмил тəм. – Нəма кəв пə əнтə, амп ʔи кəрəхтəл, – йастəл, – əвəс лəл ʔи йəвəтл, – йастəл, – панə əвəс лəл нўнат вəлтахə йəвəтл, – йастəл. – Нəма əвəс лəл ʔи пə кəлəмтəл, – йастəл. – Əвəс лəл кəлəмтəтə латнə, əвəс лəл тəхə йəвəттə латнə, əвəс əрт нўнаты сəчəл. Панə һəвмəл, нўнат вəлтаң кəлат сəчəл. Панə нўнат вəлта йəтал латнə, нўн тəм йаста: «Сар мант ал вəла! Олəн латнə қəһа ма рəпитлəтə куйəм вəла! ʔу пырнə нўн тəм мант вəла!» Нўн там олəн латнə мантəм пиртə, мант лўв вəлəл. ʔу пырнə тəм ма һичи мəта ур тəйлəм.

3. Тəп ай кəл һəвəмхəн, тəп тəрəмхəн, панə ʔақа амп ʔи кəрəхтəх. Амп кəрəхтəх, панə əвəс лəл пан пə ʔə ʔи сəхəлтəтəх. Əвəс лəл ʔə сəхəлтəмал панə ʔақа пан пə əвəс əрт ʔақа ʔу тасəн куйа ʔи сучəм. Мəта сар куйа вəлтаң кəлат кəчхилнат сучəм. Кəчхил алəмал латнə, тасəн кə һəвмəл:

– Сар мант ал вəла! Олəн латнə рəпитлəтə куйəма мəна, вəлə! ʔу пырнə нўн мант вəла!

Панə ʔу рəпитлəтə кə пəрили əвəл лəхпинə омəсл, панə ʔи рəпитлəтə кə пəрили, ʔақа кəһар кə пəрили əвəл сурийи ылə кəсиптəх, рəкəсəвəли. Панə кўтпали чəпхə сəврəмəл. Əнта, сəпəл лəвəл сəврəмтəх. Сəпəл лəв ылə кəрəхмал латнə, сəпəл лəвəл тəт рəккəн, сəпəл лəв əс нəқ лəққинтəх. Тəлəн кə мəхəлнат нəқ лəуьəмтəх. Кимəтхə сəврəмал латнə, əв лəвəл əс ылə кəрəх, əс нəқ рəкнылəх. Кулмəтхə сəврəмал латнə, панə ʔу сəпəл лəвəл əс нəқ рəккəн. Кулмəтхə сəврəмал латнə, сəпəл лəвəл əс сəврəмал латнə, панə ʔақа ʔу кəһар кə əв лəвəл əс вəлəм тохила рəккəн.

4. Панə ʔу кəһар кə пəри ʔақа рəпитлəтə кə пəри ʔақа əвла кўрмимтəхəл, тўвəт кўчəм, лайəм əв пəрили илмəхтəх. Панə ʔи вikkəтəх, йастəл:

– Əнəл кўр пиңəн ʔи сəвəрлəм! Əнəл кўр пиңəн ʔи сəвəрлəм! – йастəл ʔақа.

ʔвəс əрт йастəл тəва:

– ʔи лəвəт йəм вəра, əнəл кўр пиңəм ал сəхрə! Əнəл кўр пиңəм ал сəхрə! Мўв арəт тас-вəх əйəхтəлəм, ʔу аритат нўнат мəлəм, – йастəл. – Қəлəм йəнқ кəлəн пуллəм, вəлəн əвлам ʔəнə нўнаты мəлəм.

ʔақа əвəс əрт қəнтхə ʔи вəйхəнтəх. ʔу кəһар кə пəрили һəвмəл:

– Əй мəтли пə мантəм əнтə мосəл. Ма нўнат əлə һултыптəлəм.

Панə əлə ʔи һултыптəтəх. Йастəл:

– Нəн əс тəхнам лəлхə йўлтəх кунтə, ʔорəс унччин латнə, амп сыхəмтə əй мəтли пə ал қыйəмтəл. ʔорəснə əйнам йəнқа мəнытəх.

ʔи моһь ʔи тəрəм.

[7] Сəмлəх-пəллəх пырəс икихəн-имихəн

1. Əй мəта латнə ими қəлəхсəхəн вəллəхəн. ʔу ими қəлəхсəхəн вəлтын, ʔақа, қылхəл кул-вoйəх кəнччə лəвəтхə-қəлхə йəх. ʔақа сəх пəн тəйлəхəн. ʔу қылхəл ʔақа сəх пəн лəвəлəмин йəнқилəл. Сəх пəн лəвəлтыннə, əнəмта пəнччə кə, мўв кəв əнмəл, ʔи йəнқталнə ими қурһахлəхəлəл, қылхəл ʔақа əнəл қəхə йəх. Əнəмта пəнччə кə, мўв кəв əнмəл. Тəлилта-толилта мəвлəмтəтə лəвəтхə йəх.

2. Əй мəта латнə имил һəвмилəл:

– ʔи сəх пəнымəны ылə вəлтə пəлəкнам ал мəна лəвəт! ʔи сəх пəнымəны ылə вəлтə пəлəкнам йəвəн сəхит əнтə мустəл. Ыл пəлəкнам ал мəна, лəвəт, – имил лўватынам һəвмилəл.

– Тəхəнə, тəхəнə, əнтə мустəл кунтə, əнтə, ма мўват мəнлəм.

3. Йа тəм мəта вəлталнə əнтəлнə нəмəқсəхəл, сəх пəн лəвəлə йəнқилталнə: «Лўв əнта имəм (йəм мəта тохи вəлəл) ʔəнə һəвəмталнə лўв ман[т] мўв вəр пəтан əнтə əсəлл. Əнта йəм мəта Кулəн-Вoйəх Қон тохи вəлəл, йəм мəта вoйəх-кул вəлтə тохи, ма ивəлтəм қəһитəл. ʔу вəр пəтан мантəм йастəл. Сə-сəр, – тəм мəта қəтəл нəмəқсəхəл, – сəр ма ʔу пəлəкнам йəнқиллəм. Йəмнам мўвəли ма ивəлтəм қəһитəл. ʔақа аңкəнəш имəм ма ивəлтəм қəһитəхəлта чўксəмəх, ма ʔу пəлəкнам йəнқлəм».

4. Панə ʔақа ʔу пəлəкнам ʔи мəн. ʔу пəлəкнам сəх пəн лəвəлə мəн. ʔу сəх пəн лəвəлə мəнмал: «Сəр ʔақа пəнам пəрхинам лəвəлəм. Сəр ит ʔу пəлəкнам йəнқлəм, ыл пəлəкнам йəнқлəм, имəм йастəм пəлəкнам».

5. Йа ʔақа əнта, мўв кəвəптə мəн, əнта мўв ванəптə мəн, чəкəпə қəвəт əнтəм вəлəл, ʔақа тəми лəйəлл, қəт тəттə омəсл. Тəми əй қəт,

йәмәт олқасхә йәхәм қот, Һир һаңкәт таләм қот. Тәми йәмәт олқасхә йәхәм, роқәнта қот кима йәх. Олқас қот тәми төт омәсл. Тәми ләйләхәл Һақа, һай муләм, мәтә пәрһәли әтәл.

6. Һақа күрһахләх, өвпи һаһәләккә йәкә Һи пунчәх, өвпи һаһәләккә пунчәх, йәкәһәм күч иһләхтәх, тәми йәкәһәм утә оләһнә имихән-икихән әлләхән. Тәми йәмәт сәмхәл кәласхә йәхәм имихән-икихән утә оләһнә, қот йәкәһә тәми төт әлләхән. Һақа һаһәләккә өвпи кәтәлһат пунчәх, әй кәтәлһат тәвәртәх. Чүч өвтыһа һаһәләккә ыл ымәл. Қәһа, қәты йәхиләхән? Тәми вәр күч арийалта йәх, лүват әнтә вутын қәрасәп. Әй мәтә қуйнә пә әнтә вутал қәрасәп.

7. Һул ләқипәлләхән, имихән-икихән усипәлләхән.

– Тәми өлән қәтәл йәкәхә йәх, ими? – һавмиләл.

Ими һавмиләл:

– Һақа, қәтәл йәкәхә йәх.

Ики һавмиләл:

– Һүн, ими, лита йәхән?

– Һақа лита йәхмам сәһәл, – ими һавмиләл. – Һақа һаркасләлмән төхән қунтә.

Һақа ики һавмиләл:

– Өһқйух һавләкә вәһимтә Һақа!

Өһқйух һавләкә иминә вәһимты, ики һавмиләл:

– Йа, әһтәпа һәкһәм қот төһһәм! Ма һаркасләләм, – Һақа ики һаркасләтә Һи йәх. – Мүвәли тылмән Һақа вутан? Қәләм оли қор вохләмән.

Һақа ики һаркасләтә Һи йәх:

Қәләм оли-йа

вәли қор-а,

тәхә рәмәса-а,

тәхә қәмәса-а!

8. Һақа мүв һәттыһ-пәләһ пәвәттә ләви, мүв вәтәһ-пәләһ пәвәттә ләви, тәми ики һаркасләтән кәм қот қәһи иһләхләхәл. Тәми қор мүв тарәм вәтнә, мүв тарәм қумпәтнә, тәми қот қәһ йәкәһәм алә талли һаркасләхәһ.

– Қәләм оли, – йас[тәл], – вәли қор тәхә рәмәса, тәхә қәмәса.

Әй вәһхәһәм йүтә сохит қот қәһ йәкәһәм әһтәпнә әй пыч қәләқинты. Һи әһтәп иминә вәһи, қот пәлә йәкәһә имихән-икихән Һақа қор қәртә йәкәһәм Һи чүксәмхән.

9. Лүв омәсл, төхһәм ләйәлл. Һақа Һи омәсталһә төхһәм ләйәлл, лүват әнтә вутын қәрасәп. Ими пиртымты өһқйух һавләкә вәһимтәтә, Һу ләпәт пәһһәп, қут пәһһәп әһлә сор, Һақа Һу қор һамрәхән төхә һык Һи мәһи.

10. Тәм әһкәһәһ, ләйәлл, қор йәмәт вәһәһ қор, йа пут кәвәртәһә йәһкә вәрта қә Һи чүксәмәх. Пут утә Һи вәһи Һақа, лита йәкәһәм Һи чүксәмхән

вәлә йәкәһә. Һақа ими қәләх йәһкә вәр, пәһә вәһәһ һавит әһһәм йәһкә Һи қәртәләл. Йәһкәлә тәкәһә қәртәтәх. Һутәлһат өс лүв лив. Лүвә лита ымәл. Һақа Һутәлһат қәкәһәм йәһкәлә учһат әһһәм йиһәхәхтәтән. Лүвпә қәкәһәм йәһкә йиһә.

11. Йа Һақа қәкәһәм йәһкә йиһәһмин пырнә ики һавмиләл имиһәм:

– Вәлә, һүн әвлән?

Ими һавмиләл:

– Әнтә қәләт әвләм, ма әһә әнтә әвләм. Әнтә қәләһә Һит мин әсәккә йәхһминнә ар лита қәләт йәхһмән? Мәқи мин ма төм әвәлтә вәр төһмән. Қәләһә мин Һит вәһә йәхһмән?

– Сә-сәр, Һақа қәләхәлә қәләм оли күрәһ вәйәх вохләмән. Қәләм оли һәв вохләм. Мүв үрәккәһәм қәләт вәһә йәхһмән?

12. Арийәлтәтәх, лүват әһһәм әнтә вутын қәрасәп. Һақа кәһһәм мәнәхә Һи йәх, ики әхән һәләчәхты.

– Вәлә, ими, һүн ма ихнәм мүват һәләчәхтә?

Ими һавмиләл:

– Қунтә ма һүн ихнән һәләчәхтәм?

Һу вәр ай вәләмәхә пиртәм пырнә лүвнә ими әхән һәләчәхты.

– Вәлә, ики, һүн ма ихнәм мүват һәләчәхтә? – йәкәһәм ләвәттә Һи пиртәһ.

– Мунт йәстәләһ, һүн ма ихнәм мүват һәләчәхтә. Ит өс һүн ма ихнәм һәләчәхтә.

13. Һутә лат йиһкәлә кәтәлһин һаһәләккә әй кәтәлһат өвпи пунчәх, әй кәтәлһат өвпи лиһкәтәх. Һутләт итпә мән. «Аһкәһәһ, имәм ещә һавмиләл, вәһәм ал мәнә! Йәм мәтә тохи лүв һымән вәт қәһитәтәл тохи! Қәләхәлә сәр әһләчәк йәһкә вәрләм! Мунт йәстәл, қәләм оли күрәһ вәйәх вохләм. Йа Һақа йәкәһәм мәнләм. Мүв әһкәһәһ сәх пәһ, һавәм Һи тувәм».

14. Мүв тохи сәх пәһ ләвәһ! Пәһәлә пә әнтә ләвәхә. Һави Һи тув, йәкәһәм мән. Йәкә йәвәтмәлә вәлә виминт һави йәһкә тув.

– Сәх пәһ ләвәһ йәһкәһә қәв мәтә мәри йәһкәһ. Вәлә Һит өс мүвли тувән? – имил йәстәл.

– Һақа лива, лива, лива, ләһкәләх-сүйләх!

– Ма вәлә һүнәты йәстәм, қәтә мәтә тохәтнә әнтә йәһкәһ, – имил һавмиләл. – Аһкәһәһлиһқи, төхә йәләх үрәт ал вәрәһтә! Һүн қәләһ йәһкәһ? Һүн һәмәкәхәләһ, йәм мәтә өтәт вәт вәләләт? Һүн йәхлә-йәхлә ливәм өтәт вәт вәләләт. Һүн әнтә йа төхһәм йәһкәһ? – имил алә өв пәләк күһчиләл. – Тәми қәты йәхән? Һүнәт Һи ләвитәхә әһәмтәм. Һүнәт Һитәтнә литә тохи кәһчләһ. Һит вәлә йәхлә-йәхлә Һи ләки мәнәт. Һүн қәһәһә [қәһәһәһ] вәһәм йәһкәһ пәртлә?

– Кәш, әй қәләттыһәм пә әнтә йәһкәһ, төхә лива, вәйәһ һави лива!

15. Имил қоты йәл? Төхә һәви литахә чүксәмәх. Қоты пә йәл. Буминт пыр аләң бәқа, ванчана-пөчана қәтәл нөқ қөтәл, имил йастәл:

– Нүн қөлнам?

– Ма бәқа сәх пөнам лотба йәңқләм тәм қәтәл.

Имил йастәл:

– Нүн бәқа йәмнам қөттә ал йәңқа! Төхә сәх пөна луба, панә тәхә пәрхинам йүва!

16. Бәқа өс мәта аңкәнөш! Сәх пөн лотба, сәх пөнәлә йөвәтмәлә, әй мөчхә, панә мәнтәл сохит йәңк йух әвәт, па әй мәчхә йәңк вәр, әнәлчәк йәңк.

Төхә йәкә йөвәт, әй көтәлнат өвпи пунчәх, әй көтәлнат өвпи тәвәртәх. Мунт вәлә вәр өнәлтәх! Мүв латнә наркасләлхән, төхә чуч өвтыйа ымәл. Тәми әй латнә усилтахән, вәр күч арийәл, тәми, лүват әйнам әнтә вутын қөрасәп. Йәмәт һәлләх-сәмләх, әсәккә йәхәм имиҳән-икихән.

17. Вәлә ики усил:

– Ими, нүн лита йәхән? – йастәл.

– Йәхәм, бәқа, лита.

Ики йастәл:

– Мампә бәқа йәмәт йәхәм лита, молқәтәл мүв ура бит йәхмән, әсәккә пар йәхмимәнам. Бит мүв аңкәнөш урнә тәнә бит йәхмән. Қөләм оли қор ливмән, панә әйнам әнтә әвәлмән. Әсәккә йәтә қө пә арпә лил. Биминт мәта вәр пә әнтә тәймән. Бәқа тәм қәтәл қөләм оли һөв вохләмән, қөләм оли күрәң войәх. Ими, өңқйух бәвләк вәбимтә!

Ими өңқйух бәвләк вәбимтәх.

– Аңтәп китлә қот қөннам!

Иминә китли қот қөннам. Ики наркасләл:

Қөләм оли-йә

сурты һөв,

тәхә рөмәса-а,

тәхә қөмәса-а!

18. Тәми ләйәлл: вәтәң-пәләң пәвәттә ләви, вәтәң-пәләң пәвәттә ләви қөләм оли сурты һөв, қөләм оли күрәң войәх төп әнтә чәңқләм латхә йәхәм күрәң войәх, төт ләхәлтәли. Мүв тарәм вәтнә тули, мүв тарәм қумпәтнә тули. Имиҳән-икихән қот тәй йәчәнам әй сөңнам тули. Бәқа қот қөн йәчәнә аңтәп йәчәхә йәхмәл латнә әй пыч нөрақинты. Әй-пә төт нәрәмтәхәл, қот вәлә йәчәнә әй пуш төт ләрәмты. Панә пә бәқа төт имиҳән икихән қөрантәтә йәккән, чүксәмхән.

Бәқа, молқәтәл вәлә вәр би арийәләх, имиҳән-икихән сәмхәл әнтә тайләхән. Лүв пә чүксәмәх қөрантәтә. Лүв пә көт-күр кәтләмтәл.

19. Ики һәвмиләл:

– Лапәт пәлнәп, қут пәлнәп әнәл сор нык ыхтә!

Бу қөләм оли күрәң войәх сурты һөв лапәт пәлнәп, қут пәлнәп әнәл сора әйнам нык мөли. Мунт вәлә йәңк төт ливәтәх, вәр. Бу күрәң войәх утә латмәл панә имиҳән-икихән лита йәхмәл анәх күтәпа төхә ымәл, мустәм сохит.

Имиҳән-икихәннә көтәт-күрәт ал рәмқәмтәли. Бәқа лүвнә бу вәйәң һәвит би йәңка төхә әйнам би, бу пөттынтат. Йәңк тәкәнәтә пөттынты. Лүв пә тыл-төл сохит. Би лив, лив, қочәм йәңкәл сунқәлнат әйнам ливил. Имиҳән-икихән өс қочәм йәңк йиһәхән, лүв пә қочәм йәңк йиһә.

20. Ливмил пырнә ики һәвмиләл:

– Вәлә, ими нүн әвлән?

Ими һәвмил:

– Әнтә қәлат әвләм.

– Әнтә бит қәлнә, – ики йастәл, – мампә әнтә қәлат әвләм. Моқиҳә киһә ливпәсәңкә қәлат йәхмән. Моқи матәм мин күрәң войәх ливмин мустәмин әвләмән. Қәлнә мүв урнә бит ливпәсәңкә қәлат йәхмән? Лүв аңта вәс ар лита қәлат йәхмән. Қәлтахәл қөләм оли пупи вохләмән. Бут йә бәқа төхә әвләмән, вәйәң-лантәң войәх. Қәлтахәл сәр пупи вохләмән.

21. Әнтәлнә нөмәқсәхәл: «Қәлтахәл сәр йәм порийат вәрләттән.»

Йә бу вәр вөли. Йә бу омәстыннә әнтәлнә нөмәқсәл: «Ики ахән һәлчәхтәләм». Ики ахән һәлчәхтәтәх. Ики панам би йәх.

– Нүн мүв аңкәнөшхә ма ихнәм һәлчәхтә? Молқәтәл нүн йастән, ма ихнәм һәлчәхтәлән. Нүн мүв аңкәнөшхә ма ихнәм ит һәлчихтә? Әсәккә пар йәхминнам нүн мүв төхәл мант нүн һәлчихт[әл]ә, ма ихнам мүват һәлчихтә.

22. Ләвитта би питхән. Ләхәмхәчәк йәхмин пырнә ими қоләхнә ими ахән һәлчихты. Ими панам би йәх:

– Нүн мүв аңкәнөшхә ма ихнәм һәлчәхтә?

Ики панам би йәх:

– Қунтә ма нүн ихнән һәлчәхтәм? – Йөқкән ләвәта би питхән бәқа. Төп әнтә һул вәләхтәлхән «Нүн мүв аңкәнөшхә ма ихнәм һәлчәхтә?»

23. Йә, бәқа ай вәлмәлхә питмин пырнә әй көтәлнат өвпи пунчәх, әй көтәлнат өвпи тәвәртәх, панә һәбәликкә би мән. Илә питмәлә қөхлиләммин йәқәнам нүрәхтәх. Әнтә мәтә сәх пөн, әнтә та мәтали. Йәқә тувтәх, ими өс би панам йәх:

– Нүн қәл вәйәм һәви йиңкән?

– Кәш, ими, лива, лива, та, вәйәң күрәң войәх һәви. Әнтә мәта қәл вәйәма, тәхә, ими, лива, лива! Литә вәра арийәл! Мүв тохи мант пырилән.

Ими литә мәта нөмәсәл пә әнтәм. Ими йастәл:

– Нүн йәхлә-йөхлә ливәм-тәйәм өтәт, төхнам нөрәпта ещә раңипән. Чәкнат, вөвнат нүнәт нөқ әнәмтәм, әнәмтәм.

24. Бәқа имилнам йастәл:

– Лива! Ма йәмнам қәлнам йәңқләм. Ма вәс қәләмтәтә өтләм.

Төрэм пэтэхлэх. Алэң вāнчана-пёчана қөтөл, ими́нам йа́стөл:

– Ма сэх пёнам льотба мәнләм.

Ими йа́стөл:

– Энта, нўн қөлнам мәнлән. Сэх пёна кәш айна́м тайла́хә йәх, қул әнтә тайал.

– Энта, қөлнә лўв әнтә тайал.

25. Бу сэх пён ивәл әй мөч. Мунт бу молқатөл йасәң қул, өс пупи вохәл. Өс мустәмин йаңк би вәр, вөйәң һави пулта қөрасәп йаңк би вәр. Йа бәқа, бу қота йөвәтмала ләйләхәл: әй төхәнә най мулэмин төп-төп пәр кил-әтөл. Һабәлиқкә әй көтәлнат өвпи пунчәх, әй көтәлнат өвпи тавәртәх. Чуч өвтйа төхә ымәл. Мунт бу мўрт вултәх, мўв мўртнә наркасләхән, бу мўртнә би йөвәт. Йа бәқа, әй латнә у́сипәхләхән, нәрипәхләхән.

26. Ики һавмил:

– Ими, вәлэ лита йәхән?

– Бәқа, – йа́стөл, – йәхәм.

Ики һавмил:

– Мампә лита йәхәм. Молқатөл вәлэ қөләм оли күрәң войәх күч вохәлмән, айна́м вәли мәнәм чәпас. Мўв урна́м қөлат әнтә қөлат әвләмән. Йа бәқа, тәм қатөл пупи вохләмән. Нўч тәм әвләмән. Бут йа вөйәң-лантәң өт, пупи вохләмән. Пупи – вәлэ вөйәң өт.

27. Йа бәқа ими́нам йа́стөл:

– Өңқйух бәвләк вә́вмтә!

Иминә өңқйух бәвләк вә́вмты.

– Аңтәпа нөқнам китлэ!

Аңтәп қот қөннам иминә нөқнам китли. Ики наркасләта би йәх:

Қөләм оли-йа пупи,

тәхә рөмәса-а,

тәхә қөмәса-а!

28. Бәқа вотәң-пәләң пәвәттә ләви, вәтың-пәләң пәвәттә ләви пупи бәқа вотнә әй сөңнам аләмли, ими́хән-ики́хән қот қөн йәчәнам. Бу төрәм пәтәнә ләхәлтәли. Пупи йўв, йўв, ими́хән-ики́хән қот қөн йәчәнә, аңтәп төй йәчәнә әй пуш вәрәнты. Пупи қот пәлә йәчи вәт лярәмты. Молқатөл вәлэ вәр вуйәм қө, лўв пә пыхәртәл. Пупи қөртә қө лўв пә чүксәмәх. Ит вәлэ көчәх үч йөта алтахә йәх. Вәр айна́м вута йәх.

29. Бәқа бу пупи қөри-вәри, панә бу лапәт пәлнәп, қут пәлнәп әнәл сор төхә намән лойәлхәл, айна́м төх мөли пупи. Пупи һави кәвәртәм-вәрәм пырнә панә бәқа бу вөйәң һави лўвнә йаңк вәтбәхә қөлат би кәритәтәх. Молта мўв вөли, әнәл йаңк лўв вәр. Тәтбә қөлат вөйәң һавит айна́м төхә пуллал. Бәқа бу ливмил, йәньмил пырнә лўв пә лил, қочәм йәңкәл суңқәлнат айна́м йиһәл. Кәв пут пәтәнә әймәтли пә әнтә қыг.

– Вәлэ, – ики һавмиләл, – нўн әвлән?

– Энта, мўв тохәм әвләм? – ими һавмиләл, – әнтә әвләм.

– Энта, бит қөлнә бит вәнә? Бит мўв урна́м әнтә әвләмән? – йоққән бәқа айа-көла би йөккән. Қөлнә ахән һәлцихтәтә тохән пә әнтәм вөл.

30. – Бит вән сохит мин үрәккә-мәхәлхә мин әнтә әвләлмән? – Ики айа-көла ими́нам йәх. – Бит қөлнә вотләх мәта урна́м мин әсәккә йәхмимәнә әнтә әвләлмән, – ики һавмиләл. – Аңта бит тәм вәлтымәнә мәтанә ләйхәлтәлөймән. Сәмләх-пәлләх йәхмимәнә мин мәтанә ал ләйхәлтәлөймән. Қөлнә бит мол қөләм оли вәли қор вухмән, әнтә әвләмән. Молқатөл қөләм оли күрәң войәх вухмән, әнтә әвләмән. Тәм қатөл қөләм оли пупи вухмән, әнтә әвләмән. Ими, нўн мол биминт йасәң нөқ әтәлтән, ма ихнам мўват һәлчәхты. Бу пырнә өс ма ихнам мәтанә һәлчәхты, би мәтанә ал ләйхәлтәлөймән? Энта, – ики һавмиләл, – нөмлэ, моқи йәхләл, йохләл ливмимән латнә би ими қоләхсәхән қыгхән. Бәқа би ими қоләх вәлэ қөхә, қө лөвәт қөхә йәх. Әнтә би қөнә мәта ур ал вәрәнтәл?

31. Ими һавмиләл:

– Кәш-әй, чопәңқа! Бит вәлэ мин ай латнә қыйтәмән, чәңкәлтә вәртә йәх қунтә, битмән мәтә вәр ал вәрәнтәл.

– Бәқа қөлтахәл сәр битхән тәхә вохлихән, – ики һавмиләл. – Қәнтәқ қө һави ливмимән пә қөққә йәх. Битхән вохләмтәм. Қәнтәқ қө һавин мин моқи йәмәт әвәлтә вәр тайләмән, панә қөлтахәл битты бу вохләмән.

32. Пөбәх шөрту! Өс мәта аңкинә ими ахән һәлчәхтәтә, әйәлта бәқ бу йасәң қөлмал пырнә кәмнам би мән. Әй көтәлнат өвпи пунчәх, әй көтәлнат тавәртәх, панә йәқәнам би нүрәхтәх, пупи һави кәрәлнат. Ими мохла киһба өс пытәмтәхәлта йәх. Ылпәл-қөрәл әнтәм.

– Нўн чәйә пәта, қөлнам йәңқлән? Нўн тәм қөл вәтә һавила?

Ими́нам һавмиләл:

– Айләх, сүйләх ливәлэ, ливәлэ! Нўнаты йа́стәләм, лива!

33. Бәқа омәстал-вәлтәл лота әнтә қөнәл бу ими қоләх. «Өс тәми мәтапә төрәм, – өнтәлнә нөмәқсәл, – қөлтахил вәлэ би, аңтәп төйа би вәрлөймән». Бу ими́хән-ики́хән һавмәм сөңнам төхнам қөләнтәх, қөлтахил тәм йәчәң қатөл йәчәнә, сәмәң қатөл сәмәңнә там ими қоләхсәхән тәхә вохлихән. «Алэң там ими қоләх вохләм, бу әнәл қөхә йәх. Там бу пырнә имил».

34. Ими күрһәхләх, мәтләх мәта вәрәл мустәләх қөлат йәх. Имил йа́стөл:

– Нўн қөлнам йәңқлән, сәх пөнә мўват әнтә льобилэ?

– Сәх пөнәм кәш қул айна́м әнтә тайал.

Йа, алэң вāнчана, пёчана қөтөл, ими́нам һавмиләл:

– Пөңәл вәлэ йәч әнәл кәв қөтты? Бу әнәл кәвлиңки мантәм мосәл.

Ими һавмиләл:

– Кәш пөңәл вәләнә ытты вәлә.

35. Бәка бу кав лүванә тәх күч һәрәмтәтәх, лайәм, көчәх лөвәтә әнәл кавлиңки вәлл. Тәми әнәл кавлиңки бәка қөнәла қәтләхләтәх. Тәми әйнам қөнәл лөвәт. Ещә-пә қөнәл киһә қөх. Пухләла вәйәхләтәх, тәми бәка әйнам пухләл лөвәт. Ими һавмиләл:

– Нүң қөты йәхилән? Би кав қөты вәрийәлә?

Иминам йәстәл:

– Нүң ләңкәләх вәла!

36. Бәка лүвнә айәлта йәрнасәл ләхпинам пытәрләтәх. Бу пөңәл кав, тәми қөнәл лөвәт. Тәми қөнәл улты, мәвләл-учәлнат өнтәпәл тәми әйнам бу кавнә әйнам мәлэккә вәйи. «Тәми мұв әнтә йәм, – өнтәлнә нәмәқсәл, – ма вәлә бу вохтам сохит әнтәп тәй йәчәнам қөһпәтам тәхнам кирәхләтәләм».

37. Бәка, әй мәта латнә қутәл ләхпинә омәстал сохит йәмнам алхәмәхәлта би йәх. Би мәта-пә төрәм пәтә, аңкәнәш бәка! Ими қоләх йәмнам нәмән алта би вәри. Әй мәта латнә қот қөн ивәл бу кав патәлил-учәлнат кәмнам би туви. Ими күч лүкиләх:

– Ицәк төрәм пәтә нүңаты күч йәстәм, ал мәна! Нүң тәми қөты йәхән, нүң сәмты бу қота би йәңкилән. Аһләң ура би йәхән, – ими вәкитәхәлмин, йисәлтәхәлмин, вәләмтәхәлмин.

Иминам йәстәл:

– Ал виҳа, ал виҳа! Ал вәрәхлә!

38. Ими лүваты күч көтхәл-күрхәла лүкиләх. Қылхәл нәқнам әй пыч туви, қот қөн вәси ивәл. Бәка әй тәми нәқ питмала, йух тәйәт нумпийа питмала, пәлнәт ләра тәми алхәмәлты, тәми имиҳән-икихән қот йәчәнам. Атәм төрәм пәтәнә вәтнә аләмли. Әй сәңнам аләмли. Бит мұв төрәм пәтә, бәка? Ләйләтәх, қот қөн йәчәнам бәка бу төрәм пәтән вәтнә аләмли. Қөн пәтал бу йәчәнам ық вормәлтәлтәх. Аңтәп тәй йәчәха йөвәтмәла, қөн пәтал күч аңтәп тәйнә күч нәрәқинты. Кав һәсәнтәх, төт пөңәл вәләнә йирнә көрәх.

39. Аңкәнәш, бәка, төт пөңәл вәләнә лүәмтәмәл латнә, кав һәсәтмәл латнә, сәмләх-пәлләх ики наркасләтал сохит, тәл лүвнә бәка чөқсалты. Сәмты-пәлты пөрәққаны мәйи. Пырәс ики әй пыч көпимтәх. Наркас йухәл кәсипи, имиһиңки өх ләви қуйи –ләпкәмты панә бәка мустәм сохит.

– Сәр көта питәттән. Сәр аңкәнәш, нын әнтә ма йәхләм-йохләм ливиттән, қәли қыһхән, сәр там, ма нынат пуына мәлләм. Мант ещә нын лита һәмләхтәхләттән. Ит сәр көта питәттән.

40. Бәка, наркасийух лүвнә илә ләвәмты, қот пәлә йәчәха. Бутәң көлат наркасләта йәх:

Имәм тәхә рәмәса,

тәхә қәмәса!

Тәми имил вәтәң-пәләң пәвәттә ләви, вәттәң-пәләң пәвәттә ләви, ими қот қөн йәчәнам әй сәңнам аләмли. Қот қөн йәчәнам йәчәнам көрәхта йәхмәла латнә әй пуш лүктәх, панә ыл лүһәмтәтәх.

– Нүң ишшә мантәмнам йәстәлән, қәлнам йәңкәлән. Ма йәхләм-йохләм ликкән, ещә минат лита йәхләккән, – иминам йәстәл. – Мұв йәмхә сәр нәқ йәста! Сәх пәнәми ыләнам ал мәна! Йәмнам вәр вуләх минат вә ликкән өләң. Сәр ит көта питхән. Мин линат аңтәп тәйә вәрләмән. Қәлнә ма йәхләм-йохләм вәрләл. Әй тәхәнә, ма линат аңтәпа вәрләм.

41. Иминам йәстәл:

– Өңқйух вәвләк вәйә! Ләпәт пәлнәп, қут пәлнәп әнәл сөрәт-учәт әйнам вәйила! Аңтәп кәтләмтә! Сәр мин линат вохләмән. Мұв арит вәнт войәх-қул, мұв арит қәнтәх қә қәлнә ликкән-тәйхән. Мин линат әй тәйәң аңтәп тәйә вохләмән. Сәр ымситтән!

42. Бутәң көлат ими қоләх кәмнам мән.

– Ма линат сәр би аңтәпин тәйә вәрләм.

Йә бәка йәчәнам мәнхән, қуына, панә ими күч йәстәл:

– Қөты йәхилән? Әнтә мәта қөты йәхилән? Өңқйух вәвләка пә ал вәвиҳтә, әнтә литә тәйтә өтхә йәккән.

– Аңтәпә нәқнам китлә, қот қөнам!

43. Иминә аңтәп нәқнам китли бәка, бутәң көлат наркасләта йәх:

Сәмләх-пәлләх пырәс ики,

тәхә рәмәса, тәхә қәмәса!

Вәтәң-пәләң пәвәттә ләви, вәттәң-пәләң пәвәттә ләви, пырәс ики, молмаш ики әй пыч аңтәп тәйнә қәләкинты. Лүв, қот қөн тәйи йәчәнам әй пыч аләмли, әйпә күч көрәхтәхәл, көрәхтәхәлнә мұв йәмхә күч питәл. Әй пыч би қөнтхи һәримты. Бутләт кәм һәримты лүвнә, кәм йәвты. Өс кимәтхә наркасләта йәх:

Сәмләх-пәлләх пырәс ими,

тәхә рәмәса, тәхә қәмәса!

44. Бәка вәтәң-пәләң пәвәттә ләви, вәттәң-пәләң пәвәттә ләви, вәл аләмли бәка қот қөн ивәл, аңтәп тәйнә әй пыч қәләкинты. вә қөнтхи һәрәмтәх. Кәм тувхән [туққәл], наңк түвәтәл, қәл түвәтәл түвәта вәт би пәнхән [пәнхәл]. Панә би имиҳән-икихән нәпәт қөвит әктәм, пәхтә вәқи, пәхтә нәхәс, мұв вүһәң ар вүтәт-учәт нәқ вәйләл, йәкә илләл. Панә бәка, линнам тәхләң войәх вохәлта чүксәмхән, күрәң войәх вохәлта чүксәмхән. Әй тәхәнә наркасләмин панә мұв войәх-қул литә қәчлин питләхән, әй вүминт войәх-қул вохләхән. Ими қоләхсәхән би йимин-вүһиннат итпә вәлләхән.

[8] Кэр ньёл, вэх ньёл ими

1. Эй мэта латнэ ими қоләхсахән вәлләхән. Лин ванәпты вәлләхән, қөйәнә вули, лин қөвәпты вәлләхән, қөйәнә вули. Бу вәлтыннә, бу қолтын[нә] эй мэта латнэ Ими Қоләх йаңк йәвәл, йаңк ньолнат лыккәнтәтә кима йәх. Олән латнэ ваннә войәх лыакмин йәңқиләл, тотынчәк войәх, васәх лыакмин йәңқилтахә йәх. Тәхәнә йәңқталнә имил ими һәвмиләл:

– Нүн, – йастәл, – қот мулән пәләкнам ал мәнә! Қот мулән пәләкнам нүн йәхлән йохла мәнмил эй сәһнам мәнәт. Йыс-йыси йохла. Пәрхи йөвтәм әнтәм.

2. Тәхәнә әймәта қәтәл йәңқиләх, кат қәтәлхән пә әнтә йәңқиләх, васәх-войәх кәнчмин. Эй мэта латнэ тәм аләһнә һәмәқсәл:

– Сәсар, ма мәнләм. Имилиңки вәр әнтә вул вәлә, ма тәм лүв тулхәләл эй йуққән, кат йуққән сайи йәврәмтәләм, қот мулән пәләкнам мәнләм. Мулән қот пәләкнам, сәмән қот пәләкнам мәнләм. Мүват мант бу пәләкнам әнтә әсәлл. Ма вәлә бу пәләкнам әнтә йәңқиләм. Бу пәләкнә войәх-қул төвә өс арчәк вәлләл.

3. Йа, ыақа, Ими Қоләх тәм мэта аләһнә панә войәх-қул кәнчча ыи мән, васәх-войәх кәнчча. Өвпән пәләкнам мән, имил ими ләйләл. Өвпән пәләкнам мән, эй йуққән, кат йуққән сайа питмал латнә, қутәл төп пәнт. Каримтәх, мәхләмтәх, мулән қот мул пәләкнам мән, сәмән қот сәм пәләкнам. Мулән қот ләрәлә күч йөвәт, сәмән қот ләрәлә күч йөвәт, мәңк күрмән ләк, луңк күрмән ләк. Ыи луңк күрмән ләк қөвит суч, мәңк күрмән ләк қөвит суч. Анта қөв мәнмал пырнә, анта ван мәнмал пырнә, эй мэта латнә ыақа сарнам күч ләйләл, һәрис наңк таләм қот, һәрис қәл таләм қот, әнәлнам әнәл қот, қөвәлнам қөвәл қот, өврәлнам өвәр қот. Әнтәлнә һәмәқсәхәл: «Ыитпә өс мәтали ыәт вәлтәл тохи. Имәм иминә тәхнам йүта әнтә әсәллөйм. Мин үрәккахимән мәтали вәлтәл тохи. Ныңа мәнәм қә әнтә вули, қуйа мәнәм нә әнтә вули».

4. Ыақа Ими Қоләх сучмал сохит әнтәлнә һәмәқсәл: «Мүв луңк қот вәлмәлнә ләңләм, мүв мәңк қот вәлмәлнә ләңләм».

Өвпи пунчәх, йәкә ләң. Йәкә күч ләң, ыақа... йәкә күч ләң, тәми қот ут вәлә йәчәнә эй кэр ньёл, вәх ньёл ими, эй күрәл чанч өвтыя пөнмин әләл. Ньёл сәңкәл чунчәң қор мурнә вәлихән, қөпләң қор мурнә вәлихән. Ыи төрәм пәтәнә войәмты, нырән қот, парән қот рохәптәл.

Йәкә ләңмал тәйи, һәвмиләл:

– Пәһа вәлә! Пәһа вәлә, ыақа!

Сүй әнтәм, нәк әнтә вәрәхләл. Эй латнә ыи қорәхтәх:

– Нүн мүв сәрәлта мәлхә вөйәмтә, пәһа вәлә!

5. Бу лата йәхәм латнә нәк ыи вәрәхләх, нәк ыи ләкқинтәх.

– Өх, – йастәхәл, – пәһа, пәһа вәлә! Әйпа литә вәри-һорәх пул, – йастәхәл, – қәнтәк қә тәйәм, қәнтәк қә мөк, – йастәхәл, – йаңк кәтхәл-күрхәлнә тәхә туви, – йастәхәл. – Ыиминт литә вәр вәлтәлнә өс әлән лүв кәтхәл-күрхәлнә, – йастәхәл, – литә вәр һорәх пул, вәрән һәви пул лүв кәтхәл-күрхәлнә тәхә туви.

6. Нәк кил, ыақа, панә кәмнам ыи сөчәм, архәмәх, кәмнам сөчәмәл латнә:

Қәнт[әх] қуйәна(ха) сәңктә тәйәм(а)⁴

кит урпи(ха) пой йух йөпи,

пой йух(а) йөпи-пи тәйәм(ийа).

Бу қәнтәк қуйәнә(ха) сәңктә кит урпи(ха)

кит урпи(ха) пой йух(а) йөпәм(а),

пой йух(а) йөпәм кәнччәхә, сар

ма кәнччәхә йәңқләм лүв.

7. Кәмнам әлә вуйи. Өвпийи кәмнам төп лүв мән, бу лата йәхәм латнә, ыи кэр ньёл, вәх ньёл ими өвпи кәмнам, өвпи тәврәмтәм пырнә Ими Қоләх архәмәх:

Ма арәх тутә қә вөсәм қунтә,

монь тутә қә вөсәм қунтә(ха),

мүв вот әләмтә сор[әм] лыпәт(а)

сор[әм] сөккә йәләм әләң, нөвипләм(аха).

Қәлә йүтә сор вотыя ар мәңкнә(ха)

қөнәң(а) қоты қөны олән(а)

нәқнам(а) төримтәтам(әйа).

8. Ыәл төлпи йорипәх-мәрипәх, ыақа вот әләмтә сорәм лыпәт, сөхәликкә йәхипәх-сохипәх. Қәлә йүвәм сор воты ар мәңкнә нәқнам торипли. Қөнәң қот қөны кәмән көрәх, кәмән тәләң қә мәвәләт лүләмтәх. Тәләң қә мәвәләт лүләмтәмәл латнә архәмәх:

Ма арәх тутә қә(ха) вөсәм қунтә(ха),

ма монь тутә қә вөсәм қунтә(ха-аха)

ыәл төлпийа йохәқсәләм,

қәңчәң(а) қөңпи ай лөнт мөқа,

ай лөнт мөқи ләһь[и] пәйләңкән

⁴ Условные знаки при расшифровке песни: (добавочные слоги), [пропущенные слоги]

қөнәң саңки қө ай қөнә(ха)
нөмән(а) өлән йөвләқсәләм(а),
нөмән(а) өлән ләхәлләм(а).

9. Бәл төлпи йорипәх-мәрипәх, ы́ақа, қәнчаң қөнпи ай лөнт мөққә йәхипәх. Қәнчаң қөнәп пәтә ай лөнт мөқ сохит ләнъи пайлаңқән йөмән пәлән пәвәлтә ләрнә йөвлақсәл, вәтәң пәлән пәвәлтә ләрнә йөвлақсәл. Би ләхәлтәлнә архиләмин ләхәл:

Ма арәх тутә қө вөсәм қунтә(ха),
ма моңъ тутә қө вөсәм қунтә(ха)
ма йыс йохламли(йа) мәнәм ләки(йа)
мүв алтам қөнә аллөйәм(а),
мүв тутам қөнә тулөйәм(а)?

10. Мүв(а) қөвәпты ләхәлмал пырнә,
мүв(а) ванәпты ләхәлмал пырнә
йөмән пәлән пәвәлтә ләри,
вәтәң(а) пәлән пәвәлтә ләри,
әй мәта лата(ха) йәхәм латнә
ыл ыләңкә қөли сөққәң мәхнә(ха)
лүвнә ариалталнә(ха) мүв:

11. Мүв йөмәл қоләмли пәлән чып(а),
мүв ұлт қоләмли пәлән чып(а),
тәми улңал йөвәтләх найән воч(а),
улңал йөвәтләх өртәң воч(а),
лыпәт вочи(йа) йохләңә(әйа),
тухәр вочи(йа) әй олңийа,
қәнчаң қөнпи ай лөнт мөқ(а),
ай лөнт мөқа ләнъ[и] пайлаңқән
лат[тә] войәхли (х)ай латмаң
төт вәри(йа)ләхлән лүв.
Бәл төлпили(йа) йәвипәхәл(а),
тәлаң қөли тәлаң мәвәлнат
лүв йәвипәхәл.

12. Панә төл сөчи сөчәм, әнта тәми лыпәт воч оләңә, тухәр воч оләңә
питмал латнә, ариаләлтәх: тәми йаңк өвпи өвәп воч, пөр өвпи өвәп
воч. Йаңк өвпи, пөр өвпи воч, литә луңқи тәлаң воч, пөртә луңқи тәлаң
воч. Ай воч қөрәты сөчмал пырнә, әнәл воч қөрәты сөчмал пырнә, воч

өвәр, өвәр қот кәнч, пухәл өвәр, өвәр қот кәнч, воч қөрәты пухәл қөрәты
өвәр қот. Йәкә күч ләң ы́ақа, әй тәми мәхи Төрәм Қон утгән һөхәс пәвәр
утылнә йирнам әлал. Нәвәм, йастәх:

– Пәһа вәла!

13. А, ыу сөччалнә, сарнә ай воч қөрәты, әнәл воч қөрәты мән, литә
луңқи тәлаң воч, пөртә луңқи тәлаң воч, йаңк өвпи өвәп воч, пөр өвпи
өвәп воч. Әй ыи кәйңит парәт питә лүваты лиләхләләт, сәмәң қуйин
сәм һөһәхтәләт, лулән қуйи лул һөһәхтәләт. Лүваты лүктыл латнә, лүв
тәмрәқәлтәл, илнам чөқсәлтәләл, илнам рәвипләләл: кәты қәйтә қө
көт чөп мәнәл, күрийа қәйтә қө күр чөп мәнәл, кит сөңнам мәта кәйңи
парәп иты па сөңнам пөрәхләл, кит сөңнам чөқләләл. Би йаңқәл, воч
қөри өвәр қота ләңмәла, пухәл қөри өвәр қота ләңмәл латнә, йәкә ләң:

– Пәһа вәла, – йастәл. Сар йастәл:

– Пәһа! – көлнат лүватынам.

– Пәһа, пәһа вәла, – вөвләх лулнат йәхиләх. – Нүң, – йастәл, – қылхәли,
қылхәли, нүң тәхә йа йөвтән, нүң ещә пәһа вәрлән. Ма воч қуйәм,
мәх қуйәм, вочәң тәләм, пухлән тәл мырәм, көт чөпхә китәм қуйә көт
чөпхә китә, күр чөпхә китәм қуйә күр чөпхә китә. Нүң мүвәли вәлты
вәрәнтәлән?

14. Сара йәхәм Ими Қоләх һәвмиләл:

– Нүң мүв сир воч қуйә, мөқ қуйә үрәккә питәм өтәт. Қәнтәк қө
най һәви, өрт һәви әнтә әвлиләхләт. Ма ыи төм пәләкнә ләхат қөты
вәрләм. Лилән көтәт, лилән күрат тәхәнам нәвәрләт. Ма ләхат әлә илнам
төйәлтәләм. Ләхнам көтләл, күрләл, лөвләл қоләт, илә тохләт. Мүвә
вәлтаң көлат қунтә, манә илә пөчахтәләм, ма ныңкәтәми илә рәвәсләләм,
илә пөчахләм. Ләхнам вөвләл әнтәмәт, сәқахтәләт.

– Хәй, йәхән ыут, әссән ыут амп вөсән, нүң мант памилта ещә тәхә
йөвтән!

15. Бу лата йәхәм латнә путәң вәх пәхтә көчхилнам, путәң вәх пәхтә
ләхрилнам, күч тәхнам каримтәта йәх, өх пуны мөрийи, ы́ақа ими
қоләхнә ыи күнчипи. Пәл сөққәны күнчипи, пәртәң қот қәрәха панә ыи
ылә рөмсипәлты, пөрәнтәта, сәңктахә ыи көнтәмты. Пәл сөққәны катли,
өх сөхи катли, пәртәң қот қәрәха ыи төплийи, ыи сәңки. Әй лата йәхәм
латнә пут вәрәл лиләхтәх, ләй вәрәл күта лиләхтәх.

– Йәхән ыут, әссән ыут амп вөсән, – көлнат похәптәли, – нүң ма йыс ар
икәм, йыс ар имәм ливә, төйлә. Нүң қөлхә өс мантәм нүң һәмләхтәхлән.
Ма вәрәң қө пүләм лита һәмләхтәхлән. Әй йәхән ыут, әссән ыут амп. Йыс
ар икәм, йыс ар имәм қунтә, тәлаң лөнтхә, тәлаң пөрахә қунтә, мантәм
пәрхи әнтә кирихтәлә қунтә, әһләк қө, түхәрләк қө нүңат ы́ақа ыи китләм.

16. Ылән ы́ақа вохәләққинтәхәл, викинтәхәл, ы́арәқинтәхәл:

– Қылхәли, қылхәли, ыи лөвит йәм вәр вәра! Ма найән қө найән
лиләм ал қөрәхтә, ма өртәң қө өртәң лиләм ал қөрәхтә! Йыс ар ики, йыс

ар ими ма́ки мәнәм тәлән лөнт пөрахә нұнаты кирихтәләм, тәлән васәх пөрахә нұнаты кирихтәләм. Бәл сохит төм мәнлән, утпән воч утпина, утпән пухәл утпина лилән йәңкәп, лилән пәмәп төв, сорән йәңкәп, пирән йәңкәп төв. Тәм би сорән йәңкәп, пирән йәңкәп төва йөвәтта латнә, тәлаң лөнт, тәлаң пөрә кунтынә латмил тохи. Йыс ар икә, йыс ар имә тәм тәлаң лөнты, тәлаң пөрихә төт өйәхтәлә. Мант, бу лөвит йәм вәра, илә әсла.

17. Қот пәлил пәртәт архә рәхәт, бу төвән(ә) сәңкилтал, пөрәнтәтал ивәл. Ылнам әлә сапәк һөлхәл вәхләқинтхән. Буминт йасәң ылә төвриләх, буминт көл ылә төвриләх:

– Бәл бит нохәр пәқи йохлат тывтә латнә, бәл бит пәв пәқи куйлат тывтә латнә төва, тәм нәви тылсәң төрәм, тәм қәтлән төрәм, қәтлән төрәм, тылсәң төрәм өвтыя тәлән қә мәвәмат нөқ әнтә йөвәқсәләм, өс әнтә китләм. Най Лапәт, Өрт Лапәт Ләлән Қон вәлтә сохит.

18. Бақа бутлат кәм карийәх, утпи воч оләннам суч, сурәм воч оләннам суч. Бәл тәлпи йорипәх-мәрипәх, қәнчан қөнәп ай лөнт мөқ қөрхә патләмтәх. Панә би пөрәхләх. Утән воч утпинам пөрәхләх, утән пухәл утпинам пөрәхләх.

Утән воч утпийа йөвәтмал, утән пухәл утпийа йөвәтмал латнә, сорән йәңкәп, пирән йәңкәп төв, асип мәвәтмән төв, қөсип мәвәтмән төв. Тәми тәхә күч йөвәт, тәлаң лөнты тәлаң пөрә қөвән латмал тохи. Лүв мәнәм йыс ар икил, йыс ар имил қөвән төвә йөвәтмил тохи, тәлаң лөнты тәлаң пөрә латмал тохи. Пәва мәтли вәрәт, панә төл сохит тәлаң лөнт, тәлаң пөрәхә би пөрәхләт.

19. Анта қөв ләхәлмил пырнә, анта мұв ван ләхәлмил пырнә, төвә пөрәхләмил, йөмән пәлән пәвәлтә ләри, вәтән пәлән пәвәлтә ләри би ләхәлтыл сохит, қутәл қонәна йөвәтмил латнә, кәр нөл, вәх нөл ими қот қәмәқкә йөвәт. Мәхи йохлән, йыс ар ики, йыс ар имилнам һавәм:

– Нән сар йәқәнам мәнитәх! Ма төм йөвәтләм. Сар ма тәхә, – йастәхәл, – вәтты, имәм ими қота йәңқиләләм. Ма йүвмам, – йастәхәл, – төл сохит йөвәтләм. Йәмнам мантәмат ләхләқсәл.

20. Әй йохлал йәқәнам мәнәт, йыс ар ики, йыс ар имил, йыс йохлал-йәхлал. Йәқәнам тәлаң лөнт, тәлаң пөрәхә ләхәл. Лүв бақа төвәнам би ләхәл. Йәқә ләхәлмал сохит қот өвтынә кәнымтәх. Қәнчан мөқ ай лөнт қөрәлнат литәмтәх. Бәл төл йәвәпәл, тәлаң қә мәвләтнат лүльәмтәх. Ылә нәврәмәх, өвпийи йәқә ләң. Әй имил ими бәл нөқнам ымәл.

– Өх, – йастәл, – ими қылхәл, қоләх, – йастәл, – қылхәли, қылхәли! Нүн, – йастәхәл, – сар мохәл мәнән, ит өс нүн әнтә мәнлән, – көлнат нөқ ләққинтәх.

21. Бу лата йәхәм латнә би кит урәп пойән йөпи кәнчмал тохи, пөңәл вәләнә төт әлал. Би кит урәп пой йөплән, кит йохәрт пойи йөплән, кит урпи, кит йохәрт пойи йөпи тәхнам инә күч нөқ вуртәмтәх, тәхнам

ләхәлтәхәл. Лүвнә сәккәли күнчипи, көт мәхәлты сәккәл йәврәмтәмин, пәл сохит пәвәләмтәмин. Пәртән қот қәринә лүвнә би пәвәләмты. Анта қөвли пәвәлийәмал пырнә, анта мұв ванли пәвәлийәмал пырнә, пәртән қот қәрийа рәмәстәмал, сәңкмал пырнә лай вәр күта лиләхтытәх, пут вәрәл күта лиләхтытәх.

– Әй йәхән бут, әссән бут амп, – бутән көлат сәңкилтәх. – Йыс ар икәм, йыс ар имәм нөқпи пәтхән, ләхлиләхәлә, өт ливилхәлә. Ит нүн сар ма ныңкәтәм пул әнтә қоләмтәлән. Кит урәп пойән йух йөпә нұнаты әй улңал йөвәтыл лүв.

22. Бутән көлатәй мөталатнә вәрәқинтәхәл. Бутән көлатвиккинтәхәл лай вәрәл, лай вәрәл күта лиләхләмал латнә.

– Бу лөвит йәм вәрә, ими қоләх, – бутән көлат йастәхәл, – ма най пә лиләм ал тыхәмтә, ма өрт пә лиләм ал тыхәмтә!

Әй мөта лата йәхәм латнә, бу сәңкталнә қот пәлә пәртәт мұв чөпхә мөрийләт, мұв китхә түвәт. Әй мөта латнә ылнам би рәхәмтәтәх. Лай вәрәл, пут вәрәл күта лиләхләх.

23. Ылта буминт йасәң сүйхәл товриләх, буминт көл сүйхәл товриләх:

– Най лапәт ләлхәл қә, өрт лапәт ләлхәл қә вәлтә сохит, найләнә қөрәмнат, өртләнә өртлә қөрәмнат өс нөқ әнтә әтләм. Бәл нохәр пәқи йөвәттә латнә, пәв пәқи йөвәттә латнә, ма сот лапәт, йән лапәт қыһ қәвал имихә мәнләм. Лөлән лапәт ләв ылпинам мәнләм, пәйән лапәт ләв ылпинам мәнләм.

24. Бутәлнат, төл сохит Ими Қоләх кәмнам кирәхләх. Йәқәнам итпә мән. Йәқә күч йөвәт, бу йыс ар икил, бу йыс ар имил қөвән мунт қунтә йәқә йөвтәм, бу йохлал ай төрәм пәтәнә йәқән вәлләт. Бу вәлләх йәхиләм йыс ар куйил айнам пәрхи кирәхләт. Ими Қоләх йыс ар имил, йыс ар икил тәлаңкә йәмхә пәрхи кирихтәләл. Би йәмәл, би буһилнат Ими Қоләх итпә вәләл.

[9] Күйәп

1. Әй мөта латнә, тәм мөта латнә, тәм мөта қуйән қә нөпәтнә, тәм мөта йохән қә нөпәтнә, әй латнә онтпәла сәсәм ай пәхәли вәл. Би онтпәл пәтәла сәсәм ай пәхәли вәрән онтәп, сөққән онтәп пәтәла сорәм омәсл. Сәмхәл тәхә би әтхән: йөм йәңк йәһьмин омәсл, вәт йәңк йәһьмин омәсл. Би тохинә омәсталнә бақа төрәм пә йөмхә йәл, Төрәм аби. Нәмәлта йөм йәңк посмәл, йөм йәңк луләла көрхәл. Сәмәл һөв вөй, қор вөй лөлхә йәл, сәмәл һәмәккә йәл. Анта пә кит қәтәл вәләм пирнә, анта пә қөләм қәтәл вәләм пырнә, арәқ қә, моһь қә көтәл вөккәңкәчәк йәта йәх, күрәл вөккәңкә йәтәхә йәх. Лүват нөқ килтәл, ылә қөчәл. Пөңәлнә ләйләхәл – тәми пухәл қәринә омәсл. Пөңәлнә кав ыттән вәсәт нула рихләт, буминт әнәл қот, өвәрнам өвәр қот, әнәлнам әнәл қот.

2. Бақа лүват төв нёқ килтәхәлтә кима йәхмал латнә, лүват әй латнә нёқ килтәх, қот ләхпинам ыи виңк, ваңктә кима йәх. Йәкә ыи лаң, лойәхләх әй мәч әнтәм, көчәх лойәхләх әй мәч әнтәм. Қот ләхпәләкнә тохә вәси питәм қот, қән вәси питәм қот. Тохә вәси питәм қутәл, қән вәси питәм қутәлнә әнта мүкким қәтәл қул, әнта мүкким ат қул, қәйанә вули. Бақа әй латнә ыи виңк илнам. Тәм өнтәлнә нөмәқсәл: «Ма үрәккам мүвә әй мәтали пә әнтәм? Ма мүвә әй атәмнам, төрәм иты әй атыл, мәх иты әй атыл. Мүв йәх әнтә төйәм, аңки әнтә төйәм».

3. Әнта қөв төхә ваңкмал пырнә, ван төхә ваңкмал пырнә, лантәң йыхи, қуләң йыхи қонәңа ыи қән. Би лантәң йыхи, қуләң йыхи қонәң мәта утә сойәм вәрәм. Нөв қотәмнәң қәрә қөр, қор қотәмнәң қәрә қөр. Би қөр қонәңа күч виңк, тәм қөр йәчәнә пәңқәл чәңкләм, пунәл чәңкләм әнәл вөнт қор. Қор ливмин тәм, пөм ливмин льольәл, қосқәла-пөмқәла қынмин льольәл. Сүвәс лүв. Қөты йәл, төхнам ләйләл. «Би қор, – өнтәлнә нөмәқсәл, – қөты вәрләм. Ма ваңкмин йәңкилләм». Бақа күр ләр лөвәли әй пәләк лөвәс илә вәйтәх. Йәвәлхә вәртәх. Йәвәлхә вәртәх, мүвә нольхә вәртәх. Йәмси пәләки әй аңтәл илә вәйтәх, йәвәлхә вәртәх. Күр әй лунәл илә күр лон әй пәлкәл илә вәй, йәвәл йүнтәккә вәртәх. Би күр лон лөв әй сильәли вәрәм нъләл йәвәл йүнтәхә пән, ванхә виңк.

4. Би қор қөв аринтәлнам тәл йәвөттәх, сәм пәләк мухты мәны. Қор төхә көрәх. Йа, бақа өнта мунт ыи нольхә вәрәм лөв сильәлнат илә қөртәх. Қор поңқәл чәңкләм, пунәл чәңкләм әнәл қор көпләңкә қөрәхтәтәх. Би көпләң қор сөвәл нәви пә төхә тув, мүвә әнтә, йәқәнам қор сөвәл талмин, итпә мәнәл. Көпләң қор сөвәл йәқә тувтәх, йәмси қот пәләкнә, йәмси йәхәлтам вөлә пәләкнә, нөв поңқәл лайәм әлал, қор поңқәл лайәм әлал. Йәңк ләмәт ыл пәләкнә, қор поңқәл әнәл сут әлал. Би сут төхә вәйтәх, лайәм төхә вәйтәх. Тәм пәлкәл лөвөтмал пырнә, төм пәлкәл лөвөт, төм пәлкәл лөвөтмал пырнә, тәм пәлкәл лөвөт. Бақа, лайәм, әй тәм пәләк пөңәла пөнтәх, вәрәс пәләк чөпхә мәнли, төм пәләк каримтәлтәх, пөм пәләк чөпхә мәнли.

5. Кәм виңк, муләң қот мула мән, сәмәң қот сәмнам виңк, йуққәң ур, пөмәң ура виңк. Йа, бақа, қөл ылә әвөт. Би қөл пәләккә төвиптәх. Би қөл пәләк ивәл күйәп ноль вәр. Қөл пәләк ивәл күйәп ноль вәр, күйәп ноль мынәхтәтәх, нёқ сур, қор сөвәл ту мәрә қөләмтәх. Қор сөвәл илә нәбәх, көпләң қор сөвәл. Икинә көпләң вөнт қор сөв панә күйәпхә тә вәри, тәнә мүнқлахты төхә. Күйпәл әнта қохәттал, сортаң ивәл ыуты сәңкиләлтәх, төхә сәңкиләлтәх. Бәким турсәм, бәким йәм! Лүв ныңа мәнәм ныңән пил әнтә вуйиләл, қуйа мәнәм қуйәң пил әнтә вуйиләл. Күйәп сәңкиләлтәх, бәртыләл. Күйәп айнам нёқ сорәм-өтәм пырнә, бақа төрәм пә пут, әнта льонь пә ыи питл, йәхлихә йәх. Бақа сүвәсхә йәх, қоләхләх, войәхләх қәрәс сүвәсхә йәх. Йа ыит лантәң йыхи, қуләң йыхи қөвит панә ыи күйпәлнат, күйпәл талмин, ваңкмин, панә сарнам ыи нөрхәлтәтәх.

6. Әнта қөвли ваңкмал пырнә, ванли ваңкмал пырнә, қор сөвли күйпәл талмин мән, мән, ыи лантәң йыхи, қуләң йыхи қөвит ыи виңк, виңк, лантәң йыхәл, қуләң йыхәл, нёқсәң йәвән, мёқсәң йәвән. Қор қотәмнәң қәрә қөра пөләқинтәх, нөв қотәмнәң қәрә қөра пөләқинтәх. Би қөр нум оләңнам ләйләл, тәми нўки қотәт омәсләт. Әвәрнам әвәр қотәт, әнәлнам әнәл қотәт. Лапәт нўки қот. Бақа төхнам ыи виңк. Күйпәл талләтәх. Ванхә йөвөт, тәми бақа пухәл қәрә бахәр, ай лор лөвит бахәр әллал. Кәв бахәр вәли катәлтә бахәр поға йөвөтмәла нөмәқсәхәл: «Мүв иләм-вөрәм-а, әй мәч қө йөвөт, панә күйпәл талмин. Бақа ма күйпәм төхә тәм вәли бахәра төхә қыйләм». Кәва бахәр поға төхә льонь пә лүкәмтәтәх, төхә қыйтәх. Сарнам ваңкмин итпә нөрхәлтәтәх. Виңк, виңк, оләң қот, қота виңк, қот өвпияй йөвөт. Қота виңк. «Мүв иләм-вөрәм, – тәм өнтәл нөмәқсәл, – әй мәч қө йөвөт, ваңкмин йәқәнам ләңал». Бақа өвпинә нёқ вәрахтәх, күрхәл төйә нёқ пит, өвпияй йәкә ләң.

7. Йәкә лаң, вәлә қөвөт утнам сөчмин пә сөчмин мән, ваңкмин пә ваңкмин мән. Тәми кат пырәс имиҳән-икихән вәлә пәләкнә омсиләхән. Төм вәлә пәләкнә сай лойхәл. Утә ымәл, пәға мәтлй вәр, ыи пырәс имиҳән-икихәна. Йа бақа, төм пәләкнә сай лойхәл. Би сай ләхпинам тәм лила, төм лила питәл, әй мәтлй нәртал сәбәл. Төхә лиләл пөм төйнат ләхәлли. Бақа мәхи қотәң имиҳән-икихән пәсанат умты, мүв нөв пәсанат умты, мүв қор пәсанат умты. Йәм литөт тайләхән, йәм литөтат пөнли, атәм литөт тайләхән, атәм литөтат пөнли. Чай-мәтали йинь. Кәмәлта қут қө йәкә ләң. Қут қө йәкә ләңәт, бақа утә тә ымләт. Таләх утә оләңа вәлә пәләка.

8. Йастәхәл:

– Қөльа йөвтәм, – мүв йастәхәл, – пәхәли вөсән? Лүв нычә мәта уләм-упәт вәртә вәр тайләң? Мин бақа, – йастәхәл, – қут пәх, ыл пәләкнә әй ай әвәли тайләмән, қыгәм пыр туыи йәңк тыхәмтәм ай муқмән. Төм молхә қәтәлнә чәмә күрәмнә йәхипәх. Лиләл пөм төйнат ләхәлли, тахән пөм төйнат ләхәлли, лиләл тәм тоқәнл, төм тоқәнл. Нычә мәта уләм-упәт вәртә вәр тайләң. Нүң нычә мәта уләмат-упәтат өтләң. Нүң нычә мөләқсәтә вәр тайләң.

– Ма чәпасәм, – йастәхәл, – мүв ту ма тайләм, бақа. Манам, – йастәхәл, – ваңкмин йүвәм, ваңкмин төхә йөвтәм. Мүв тохи мөләқсәтә вәрам вәл, – лүв йастәхәл, – ма мөләқсәтә өттә вәрам мүв тохи. А вәс, – лүв йастәхәл, – нын төпәң нэврәмин...

– Ма күйәп, – йастәхәл, – тайләм. Күйпам бақа бахәр поға қыйәм. Мүв иләм-вөрәм ма күйәпнат йәкә ләңләм. Ма күйпам йәкә вәлөттән қунтә, сәбәхә-кәбәхә сүйәл уч пәтан сәңкиләләм.

9. Ики бақа әй пәхәлнам нәвәм, әнәлпи пәхәлнам мүв ай пәхәлнам нәвәм:

– Бақа, ыи мәч қө күйәп йәкә кәнчә!

Бақа ыи қө кэмнам мәнмал, әй латнә мәрахә йәх. Ұнта ыи қө қөлнә йўтал әнтәм. Кимәт қө өс мән. Әй латнә қөлмәт қө мән, қөлмәт пәхәл. Әй латнә һәлмәт пәхәл мән, әй латнә вәтмәт пәхәл мән, әй латнә қутмәт пәхәл мән. Әй латнә нәр сүй тарәмхә ыи йәх. Өвпи кимпинә нәр сүй қытнә мәнәл. Өвпи архә ыи паны, ыи қут қөнә ыи күйәп йирәлнам пәһрахтәмин мәхәлт ыи кирәхтәмин, төвәнә пәһрәхәлтәмин тули тәми. Әй бақа ыу лата йәхәм латнә нәқ лүльәмтәх, өвпи вәси йәқәнам көрәхтә мөртила йәхәм латнә, нык төвә сөчиләх. Әй кәт пәлкәлнат кәтләмтәтәх, күйәп илмәхтәтәх, утә оләңа лүһәмтәтәх.

10. Бақа ыи қут қөнә қөхәтләтә, ыи күйәп, пүмәң қот ләхпийа лүһыи лүв, һарәх йуҳ күйәп, лүв йәләп күйәп һурәл рәһәхләм өтмин, һурәл йәқәннә лүв қөхәтләхәлтәх лүв. Сорәм вәрәм күйәп, кәмән қөв қөхәтл. Ұнта көпләң қор сөват ләрпәхты. Бақа төхә ыи ымәл, қө ыәртта ыи йәх. ыи ыәртта чүксәмәх. қөв ыәртмәл, мүвә ван ыәртмәл пырнә, Ұнта қөв мәрә мүвә лорхәлтәхәл, мүвә ван мәрә лорхәлтәхәл күйәпәлнат.

– Бақа, – һәвмиләл, – һәврәмин, – йәстәхәл, – төм Пүхәс Аңки, Кәлтас Аңки партәм қәтләл, Төрәм Аңки партәм қәтләл, қыйәм қәтләл йәмәт қөв – йәстәхәл. – Өнтәр күтәпхә ыәнә қәлаттә кәчәхә йәх. Тәм Ұнта пә кит қәтәл, Ұнта пә қөләм қәтәл пәтәнә, сарпихә вәл, төл киньә йәм ныңкә йәл, – йәстәхәл.

11. Әй төм иттән кимнә литәтат пул, йәһыә өт пул литәхә йәл. Әй ыу ыәртмәл-өтмәл пырнә, нәр сүйәл қәлат(ты) мәнәхә йәх. Чәкә нәртәл-уңчал әнтәм. Қәтәл иттән оләң вәрхә йәхмәл латнә, қәтәл пә өнтә ләңәл, ыақа аңкил иминә литәтат пулат, йәһыә пулат омәтл. Литәт-қул лил, һәвәмтәхә йәх, йәһәң-көләң һәвмәл. Кимәт қәтәлә өс йәмхә йәх, қулмәт қәтәлә питәм латнә, йәһәңки илтәл-тул, йуҳ илтәл-тахипәл. Йуҳ сәвәрл, йәһәңк тул. Кәтәл төлә рәпитләт, күрәл төлә рәпитләт. Лүв ыу қәтләт мәрә төт вәлл, мәч қөхә мойәң қөхә йөвәт.

12. Ики һәвмиләл, ыәт йәстәхәл:

– Төпәң һәврәминән... Нүң өнтә йөвтән қунтә, әвиләх ыи питмән. Төпәң һәврәминән, әсмәң һәврәминән ыи рәхәмтәминән, – ыәт йәстәл. – Тын пә өнтә мосл, вәх пә өнтә мосл. Қәнтәх қөхә тәйә, – бақа йәстәл. – Чай вәртә қөхә тәйә. Төм рәхәм қөхә йәлән қунтә, һичә өс әй-кәт қул питтә латнә, әй қул сос вәрлән. Мин вәлә, – йәстәл, – пәхәт тәйләмән. Йынтәпәл кәтләм йынтәпәң нә, луйәл кәтләм луйәң нә, ил қот, па қот кичә вәл. Лүв вәлә нүң ыи, – йәстәл, – ыи мин нүңәт вәңкә вәрләмән. Өтә һәврәминән, пәхләминән чөпас, әлә мәта мин лапәт пәққәңкә йәлмән, лапәт пәх тәйләмән.

13. Бақа төхә вөң қө, тан қөхә төвә ыи ымәл. Ұнта мүв қөвли вәләм пырнә, Ұнта мүв ванли вәләм пырнә, әй латнә вәйәх-қул кәңчәхә мән, вәли кәтәлта чүксәмәх. Имил һәвмил, әй өпләлнат әйкә мәнәхә. Имил һәвмиләл:

– Төм па велийат па кәтәллә йәйиламнә. Нүң төм ыи йәйәм кәтәлтә вәлит ал пула, ма нүңәт төм вәлийат кәтәлләм.

Кәм питәт, вәрәксәт-вәрәт. Вөнт вәли кәңчә мәнәт. Бақа па һури сых па әсләмтәләт, һыһыитта вәлит, әй қө, кәт қө сараң кәтләт.

– Йа, йүва, йүрә!

Бақа лүвнә өнтә йүрләт. Йәх әйнам әвәлләл пулмил пырнә, имил кәм әт, вәли кәтәлтә қырәхнат, сар пун, пәрхи пун кәт ай вәли пәрәликкәнат китли. Бүтхәнат пули. Имил һәвмиләл:

– Нүң тәм мәнлән, йәйилам өнтә төм пәйләх йәх. Өси-қәли йәхлә. Вөнт вәли мәтл ыоҳәлтәл, вәх нүң төм ал лыккәта. Ләкта партлә, нүң ал лыка. Ләх лыккәтәләт.

14. Вөнт қөвли мәнәт, йуҳ ләһәл, пәм ләһәл һөрмәтнә. Қөвли ыоҳәлтәләт, ванли ыоҳәлтәләт, сара партли. Имилнә ыә памилли: «Нүң сарәлта ал мәнә!» Сара күч партли:

– Ма, – йәстәл, – қунтә йәһәңкәл йәһәңкам-мәхәминән мәнләм. Мәхи йәх вөстәх, – йәстәл, – мүв ыоҳәт тултәх, нәң мәнәтәх сарәлта.

Сарәлта өнтә мәнәл. Әй латнә вөнт вәли пәһәң йәхәтәт.

– Йа, бақа, вөң йәх, тан йәх, лыка!

– Бақа, ма қунтә вөнт вәли вәлиләм, нәң лыккәтәтәх!

ыи лыккәтәләт, лыккәтәләт, һәлләл әлә тәрәмләт. Әй вәли пә өнтә вәләт, вәли пәһәт тәмтә ыоҳәлтәл, әлә пәһәләт. Әй латнә, бақа, йәхләл һәлләл ыи тәрмәт. Әй вәли пәһә ыи йәхәтәх.

– Йа, бақа, вөң йәх, тан йәх, ыи һәли тывәлла, һәлла мүв мөчә төйләлә. Мәң өс мүвәли йәвәл йүнтәхә пөһлүв. Бақа лыккәта.

15. Һәли тывләли һәл ләвимтәх, ыоҳәлтә вәлиты оләң йәвтәм һәлләл кәт вәли, қөләм вәли көрәх. Панә кимәт йәвтәм һәлләли қөләм вәли, һәлә вәли көрәх. Пәләк һәли тывләт ким лык, Ұнта мүкким вәли вәл, қәйәһәңә вули. Әй сар вәлинат ыоҳәлта, кәт қор, қөләм қор мухты нөрәқинли. Төвәнә лыккәтәх, лыккәтәх.

– Йа бақа, йәхәт. Әвләв кима йәх, Ұнта мос.

ыи қорлал, вәлилал нәқ қөрәт, тәләң қор сөвәт, тәләң қор һәвәт әвләтнат йәқәнам итпә мухәрхәлтәләт. Әй йәхләл күтылнә һәвмилләт:

– Бақа, ыи вөһәв, – йәстәләт, – ванхә қәнтә қорас өнтә төйәл. Урнам вәлл. Лүв тәм мәң лүвәты туләмлүв қунтә, ыитүв панам йәл қунтә, вәләм пәтүв вәлә, кәтлив ыи түрәптәлтүв.

Пәлтәхә йәхләл лүв һыңктыл йәхәт.

16. Ұнта қөвли вәләм пырнә, мүв ванли вәләм пырнә, әй латнә һәвмиләл упәл икйә:

– Ө, – йәстәхәл, – мампә йәқ йәқәң қө вөсәм, мампә йәқ мәккәң қө вөсәм, мампә йәқ мәх тәйләм, йәқ қот тәйләм. Йәқә йүңка, йәқ әвәм мосәм пәнтта вәрәйәм. Әвин мәләттән қунтә, мәйиттән, өнтә мәләттән

кунтə, нын вӑрин. Ма нын ӕвин йуӕканат, – йастəхəл, – пӕққəн йынтəпат, пəхəл йынтəпат əнтə мӕйӕм.

– Қəлнə, – йастəл, – ӕвмən əнтə мəлэмən, ичəк муқэмən вӕсən, ичəк вӕнэмən вӕсən. Ӕви кичəл ӕур, пос вӑртə ӕур вӑртə ивəл, əнтə пə кит қатəл, əнтə пə қəлэм қатəл вӑлл.

Əнтə пə кит қатəл, əнтə пə қəлэм қатəл вӑл, қəчэм мӱв, ӕнта қəс винт ӕвəлат, мӱвə қəлэм йəн винт ӕвəлат лыбаты. Вəлил пəңқəл қəл вулəх ар вəли, ӕнчəл қəл вулəх ар вəли. Ӕлə йастəтə сəхит: «Тəм лӕққинтлəт, нын йӕтын мӱв арит вəли йӱл, аносин ӕӕвəттын латнə, нын ал ӕтылən, ыт нынаты арийалэм ӕтəт, нын йӕтын йӱтə вəлит. Бит нынаты арийалэм ӕтəт». Йа, ы́а, панə қəс-йəн винт ӕвəлат мӱв қəлэмйəн винт ӕвəлат лыбаты, упəл икинə ӕəлə йӕнқ кӕлəнəт пулты сар ӕвəлə. Анасəт-мəтлийат пулат, кит пыч ыи китхи вӑрат, қəлэм пычи ыи қəлэмхə вӑрат, йəм улəм пəѡа вӑрмал пырнə, панə ыи лӕққинтхən.

17. Лӱв лӕққинтəх, ы́а анос ӕӕвлэм латнə, анос пыри ивəлт кəхən ӕур ӕəримты. Бу вəлит əй пӕлкəл арит əйнам лин йӕтын йӱвəт. Пухəл қӕрə ыи қӕрəхлэм тас, қəвəлмин пӕлэк əйнам лин йӕтын йӱвəт. Қəвли мənмин пырнə, ванли мənмин пырнə, ӕӕксəн йӕвən, мӕққəн йӕвən пӕнəли ай йӕвən пӕнəли қəвли мənмин пырнə, ванли мənмин пырнə, йӕқə ыи йӕвəтхən. Йӕқə йӕвəтхən, ӕнта əй қатəл вӑлэм пырнə, ӕнта кат қатəл, қəлэм қатəл вӑлэм пырнə, тэм мəтали нӕвмилəл:

– Вəнт войəх, вəнт кул кəнчəхə йӕнқилəлэм, – иминам ӕӕвмəл.

Нымəлхəл лəмəттəх, йəнқ войəх сəвли нымəлхəл лəмтəмтəх. Панə ыи йӕвən ӕнəлнам ылнам, вəнтəн йӕвən, қуйəн йӕвən, вəнты ылнам ыи сəчэм.

18. Ӕнта қəвли сəчмал пырнə, ӕнта мӱв ванли сəчмал пырнə, əй латнə ы́а сарнам лəйəл: нымлəн лэк тэм. Тəвə ыи йӕвəт, йув пӕлкə нымəлхən тəт əй кӱрэм, тəт кӱрэм, əй мəтали сəчəлэм тəх. Молқатəл қунты йӕнқилəх. Мӱв нəнқ пӕлки нымəлхən, мӱв қəл пӕлкəл нымəлхən. Йа бу лэк лӱвнə ыи ӕувли. Би ӕувли, ыи ӕувли, əйнам сарнам лəйəл: ӕəрис нəнқ талэм қот, ӕəрис қəл талэм қот. Қот пухəл қӕрəхə йӕвəт, нымəл сəв ӕлтə пə əнтэм. Оь лəхпийа лӕн. Нымəлхəл вəй, ӕвəл ӕвты́а тӕхипəл, йӕқə ыи лӕн ы́а, тэм ий ими омəсл, йӕқəн. Мӱв тəх ии омəсл?! Йӕқə кӱч лӕн, тэм ий мəтли пə əнтэм. Қот лəхпи пӕлэк вӑрəс тəхəлнат, қӕрəс тəхəлнат чучи. Кэм ӕт, ы́а пухəл қӕрə ыи мӕвлəмтəли, тэм мунт алəн əй мəтли нӱрəхтəмал тəх. Нəнқ пӕлки, қəл пӕлки нымəлхənнат қəвлэм лэк сарнам. Нымəлхəл лəмтəмтəх панə пырəлты ыи мən.

19. Қəвли мənмал пырнə, ванли мənмал пырнə, йӕчəн қатəл йӕчəхə, сəмən қатəл сəмəхə йəх. Сарнам лəйəл сар: əй мəтали сарəлта ыи йӱл. Тэм вансə пə кӱч йӕвəт, арийалта пə кӱч вӑртəх: əй ӕвəп мӕнқ ики. Нəнқ пӕлки, қəл пӕлки нымəлхən ӕсəл, тəрəм пəтə чəкилəтəх. Сар тəхил пə əнтə арийалтал қӕрасəп, пыр тəхил пə əнтə арийалтал қӕрасəп. Ӕнə тӕл

йув арийалтəх, йув сайпийа лӱлəмтəх, ӕол кəсипəх, йӕвəл йӱнтəхə тӕхипəх. Лӕхрəн лунқ, кəчхəн лунқ. Вəри ванхə йӕвəтмал арийалəхлəтəх: лӕхəр сӕм рəқ йӕл ил кəхнəл илə мӕхəмтəмин. Лӱв лəвтəптыл қəв алтəм йӕвəлат ӕəримты, йӕвты. Лӱв қамəтхи қӕрəқинт. Əй ы́а қутлат ӕулəл ил пӕтқəмтəтəх мӱв əнтə, тəл сəхит. Бутлат сарнам ыи мən.

20. Қота ыи йӕвəт. Тэм и ы́а əй тəвən(ə) йӕқə кӱч лӕн, əй мəтли пə əнтэм. Тэм и ы́а əй мəтали əй тəвən(ə) пухəл қӕрə кӱч мӕвлəмтəтəх, əй мəтали нəнқ пӕлки, қəл пӕлки нымəлхənнат қəвлэм ликəл сарнам. Тэм мунт ыи лӱв ыи ванхə йӕвəтмал латнə, йӕчəн қатəл йӕчə мəртнə, сəмən қатəл сəм мəртнə сарнам ӕлə қəвлэм ликəл. Йа ы́а нымəлхəл лəмты, пырəлта лӱвнə ыи ӕувли. Қəқ қатəл сəхит мənмал пырнə, ван қатəл сəхит мənмал пырнə, ыи нəв мухəл алəхмин, қор мухəл алəхмин, иттən қатəл сӕмты лӕнтəхə йəх. Сарнам лəйəл: сарəлта ы́а ыи йӱл, вансə пə ыи йӕвəт, тэм и кит ӕвəп мӕнқ ики. Бу ыи тəрəм пəтəнə чəкилəтəх нəнқ пӕлки, қəл пӕлки нымəлхəннат. Нымəл сӕвəнхəнхəны лəнхə мулэм кирəхлəл. Тэм и ы́а сар тəхилпə əнтə арийалтəтəх қӕрасəп, пыр тəхил пə əнтə арийалтəтəх қӕрасəп. Ӕнə тӕл-пəрилпал йух арийалəх, йух сайа лӱлəмтəх. ӕолəт иты ӕол лəвимтəх, ӕол йӱнтəхə тӕхиптəх. Əѡ рəқ йӕл кəхнəл илə мӕхəтəмин, ӕнта мӱв кит пыч лӕхринат, мӱв қəлэм пыч лӕхринат. Қəв арийалəмин лӱвнə ыи йӕвты, лӱв қамəтхи қӕрəқинт. Ӕнта ӕулəл вəйтəх мӱв əнтə, сарнам ыи мən.

21. Сарнам панə қəв тəх пə əнтə мən, ван тəх пə əнтə мən, ӕəрис нəнқи талэм қот, ӕəрис қəл талэм қот, бу қота лӱв айəлта ӕтəлтəх. Пухəл қӕринə мəтали əнтə кəлтə қӕрасəп. ы́а пухəл қӕрəхə мən, нымəл ылə вəй, нымəл сəв пə əнтэм. Йӕқə ыи лӕн. Йӕқə ыи лӕн, тэм ий ими, əй сӕм йəнқəл пухəл кӱтəпə ӕвал, лӱват сӕмəл қойəм мəта латнə, əй сӕм йəнқəл мəх пəтə мəчə пусəм.

– Ə, – йастəл, – ичəк ӕвəрмəлэм, ичəк муқəлэм, ӕс мӱвəнə тəхə ирхə. Мӱвəнə тəхə муњѡ. Лəльѡқ қəнə əнта мənма тəх, тӱвəт қəнə əнтə мənма тəх, – йастəхəл, – лилнəн йӕвтən.

Ӕвмən кӱт-тəплəн қута умты, аңкилнə. Йəм литəт тəй, йəм литəт липəттəх, атəм литəт тəй, атəм литəт липəттəх.

22. Литəт-кул ливмал пырнə, пӕхəлнам ӕӕвмилəл:

– ы́а, – йастəл, – əй пӕлка мəна, тӕм йəхлəнə йӕвəттал қунтə, – йастəхəл, – йəхлə-йəхлə китəлтəм лэк китəлтəлə, – йастəл, – тэм ӕѡ мухəл алəн вəнт, қор мухəл алəн вəнт лəхəлтыпат йуқан қəлэм мӕнқ ики вӑлəл. Бит, – йастəл, – нӱн вӑлма ыт айпи йəққən, мӕнхəл. Йəйил ики, – йастəл, – ӕѡ ӕнəн ликəли йӕнқилəл, қор ӕнəн ликəли йӕнқилəл. Йӕвəттал қəвən əнтэм.

– Əй йəхən ыт, ӕссən ыт амп, – йастəхəл. – Йыс йəхлəм-йəхлəм вӑл, – йастəхəл, – ӕс мант лӱв əнтə вӑлəл.

Йа бу йиснəл, бу кəлəл йастəх, қəв пə əнтə вəл, айəлта кэм кӱрминтəх.

Әй, ыақа ләйәл, кәмән ыақа қәләнтәхәл, ләйәл, һөв мухәл аләң вөнт, қор мухәл аләң вөнт ыи қәлтәпәх. Қол йух нөвәт тохтал сәвәл, сәрә йух нөвәт әлә ыкаләт. Қол йухәт рохәмтәхәләт. Бә йүл.

23. Ванхә йөвәтмал, қәләнтәхәл, ыхәнтәх сүйәл, қыхәнтәх сүйәл, йүтал сәвәл.

– Ө, – йастәхәл, – тәх һөв мухәл аләң вөнтләм, қор мухәл аләң вөнтләм мәнтам сохит қәлнә сәмтәхәл, қәлнә пәлтәхәл. Ө, – йастәхәл, – мақи йәхләл-йохләл ливмамнә, – йастәхәл, – онтәп пәтәха сәхән пәтәха сорәм ай пәхәли, пәх онтәп пәтәха сорәм ай пәхәли вәл. Әнтә йа лүв, – йастәл, – ылхәл-қылхәл ыәт қәтта йәңқта йәх.

Әй сәмәл вәнчәлнә, әй сәмәл пүчәлнә ләйәлты ыи әтәлты: қәләм өвәп мәңк ики. Наңк пәлки, қәл пәлки нымәл пучиқи лонь муләм кирәхләл. Би төрәм пәтәнә қырхәлтәлтәх, өвәл унәлта муләм әнта омләхәл, ыәкима чәңки. Бу ытәң йүтә өт ариаләлтәх: оы өвпи, йүтә оы өвпил пәләка төвә мән. Лүв ван-пәл-пәл-пәл йух ариаләх, йух сайа лүләмтәх, лүвнә һолат тәхипи, йәвәл йүнтәха лүңк һол пәнәмтәх. Йа ыақа ләйәл: сар тохил пә әнтә ариаләл, пыр тохил пә әнтә ариаләл. Лүв лольә йух пәрәк әнтә вутал қөрасәп. Тәм чәңкәммин, лапәт пыч ләхәрнәт рәк йәл кәхнәл илә вәймәл тохи. Қөв ариаләмин лүвнә ыи йәвты, тәк қәмәтқи қәрәқинт.

– Ө, ичәк пәхләңәли, ма вәлә нүңәтәна атәм нәмәс әнтә төйәм. Мант мұват вәлән?

24. Төвә мән. Ыақа, өв пәтәхи кәчәх әвчийат ләвәсләх.

– Әй йәхән ыут, әссән ыут амп, – йастәл, – йыс йохләм, илән йохләм ләхәтмин ливтәх, – йастәл, – қәлхә чымәл. А, – йастәл, – мант кәтам һарәх ләтнә әнтә ливән қунтә, кұрам һарәх ләтнә әнтә ливән қунтә, нүң, – йастәл, – лольәк қә, түвәт қә, тәм мәнта тәләң қә мәхәт әнтә лольәән!

Төт, ыақа, аңкилат наңк түвәт, қәл түвәт үлхән, түвәта пәнәттән. Әнта мұв төт ат қул, лүв иттәнхә йәх. Төт ат қул аңкилат. Пыр қәтәлхә йәхәм ләтнә, аңкилат пәрхинам ыи мәнхән. Би қәләм мәңк вәләм қәтәт, мұв тас-вәхәт төйәт, мұв йәм вәх, сорһи вәх төйәт, вәли лүв тәйәл. Йәкә йөвәтмәл пырнә илнат войәхнат йәкә тәлиләт, ыи қәләм мәңк төйәм тас-вәх. Бу өвәрнам өвәр қутәл бу әнәлнам әнәл қутәл, бу тәсәл, бу вәхәл төвә илләл, тувләл, бу йимәл-буһәлнат итпә омәсл.

[10] Поңк

Қәнтәк қә йыси нөпәты йасәңкә вәлтә вәр:

Қот қыйи қунтә әй сәңнам лапәт ол ләхләхсәл. Лапәт ол төмпинә қотлумиәх йәл. Әй қә вәләм қутәл қыйтәх, па қот вәр. Қыймәл қәкқә йәх, лапәт олхә йәх. Войәх-қул кәңчмин йәңқталнә ликәл бу қутәл қонәңнә әй мәта ләтнә бу қутәл қонәңнә мәнтәлнә сүй сәвәл, қотлуминә. Ванхә

йөвәт, тәми қәләнтәл, арәх сүй. Нәмталнә поңқәт қый, тәми мәтали архәл қыйәм қоты сохит, қыйәм қоты ләқил сохит. Поңк ал қыйитәх. Қотлуминә төйәм әви поңқинә питмәл: төтәтәха-төтәтәха

Қотлуминә төйәм әви поңқинә питмәл, қыйәм қоты ләқил сохит, қыйәм қоты сәңил сохит. Поңк ал қыйилитәх.

[11] Войәх кәңчә вәр

Тәм қәтәл ма вар лольә йәңқәм. Вар лольә йәңқмам намән ай йәңәлин[ә] вәсәх һолхәтхә вәрәм. Нәмәкәләм, сар йәңқләм, пәрхинам өс сөчләм. Пәрхинам төм ыи һолхәтхә йәхәм өт қәлнам мәнәл, пәрхинам төм, мәта урнә кәта пахәтәли әвә арит.

Вирәма йәңқәм, вирәм лүһәәм, пәрхинам лор войәхән [лор войәккән] өс лихләйәм, лор войәх күч ликәм, ыақа вәли. Әй бу висхәма йөвтәм, тәми висхәм қонәңнә кат вәсәккәнхә йәх. Өс әй вәсәх өс төттә. Ман ыақа әнсифәлтәкәхәм ылә вәйи панә йухә нәк ләмтәптә мустәмин. Панә манам нүрәхтәм төм йәңк пәләка. Тәх қәлнам мәнәл. Ө-өт... төм йәңк пәләкнам күч мәнәл ө-өт..., қәнтәк қә төт лольәл, тәм йәңк пәләкнам күч мәнәл, ма ыәт лольәм. Лүв ө-өт... мустәмин ма қәрухәл ләйәлмин әй ләрә вәрмин төт ылә йәвтыхән.

[Аңкил]: ма ит пәхәм войәк кәңчәхә йәңқиләх панә қул кәңчәхә йәңқиләх. Ма сар пут вәрләм. Қуллам һык мәлләм. Бу пырнә тәм Мишәнә вәскән [вәсәккән] нәк һәһлихән, панә иттән тәм бу вәсәккәлам һык мәлләм.

[12] Ма пәкқә вәлмамнә

1. ...йәхлит вәләт. Йыс, йыснә тутән-татән вәләм ләтнә, мәң әнәмәв ләтнә. Ит тәм нөпәтнә йәхли әнтәм. Бу ләтнә лүв ыуким йәхлит вәләт, тәм түлхин лор йәңкәт мөриләт. Вәлинат мәнли қунтә, пәләка мөрийәм лор йәңка, сорәм тохи йөвәтәли қунтә, топһә йәңкнә тохпи әнтә питәл. Лилтәм әвәлнат, күч тәләх әвәлнат вөвләх вәлинат панә лор йыхи панә төвә султәмтәхәл. ыуким йәхлит вәләт.

2. Ма пәкқә вәлмамнә, йәң үрәккә қәләм ол мұв йәң үрәккә һәлә олнә вәлмама, ыәһәтәм вүһи, қонһмин, йәмәт атәмхә йәх. Бу тәвин әнтәмхә питта йәх, бу ләтнә. Өтә... Патәләң лыхәл лорнә йәңка султөйәм. Тәрәм йәхлит, лапканам мәнтам сохит.

3. Әй мәчхә-пә султөйәм йәңка питәм панә йәңк төм пәлка утә әнтә питәм, мөрийәм тохинә. Би султәмама үләк һур ман кәчәхнат әвәтәми манә вәләх қөвит утнам қухләм. Утә питмама манә вәлит кәчәхнат архә әвәтләт, вәлит ләк қөвит әсләмтәт, панә ма вәлилам пыри кұрат ыи нүрәхтәм, йәкәнам. Бу қот қөвән әнтәм. Қот қөвәнчәк әнтәм.

4. Би мәнәм, мәнәм, ы́ақа, ма́ккән қөв күтәп лота төм пәләка питәм, қөра йөвтәм, Сорт ливәм қөра йөвтәм. Йа қөрнә күч лэйәлтәм, лэйәлтәм ы́ақа, би вэләңкә сохәлтәл. Йәхәм вуьңи, ещә ма мунт йастәм, йәңккәң вэлиламнат, ыу йәңккәң вэлилам сохәлтәх. Бәхә йөвәт, мант панә пә пырипәх: «Көта, күра әнтә пәви?» Ма тэм: «Әнтә пәви». Я ыу әвәла ләләм, ы́ақа панә йәкә сохәлтәм, йәкә йөвты. ыу вэлит өс, вэлит ылә китлат, өс йәкә вәйат, қот ләхпинә ыл ләлалтат. Бум йәңки паталихә йәхәт. Өс ыәнә әнтә әвтат қунтә, вэлиләв төрәма пәват.

5. Буким йәхлит вөләт. Ит тэм нөпәтнә мәң мүв тохи йәхли. Лүв йәхли мәта әнтә вәлиләл вәлә. Моқи йыс йәхли. Йа ыи төрәм.

• II. Охән – Аган •

[13] Масай ики

1. Моқи йыснә тэм йәвнәтнә вәләм, тэм мәхәтнә вәләм қәнтәх йах вичә пә әвәс йахнат ләләксәхләт. ыу нөпәтнә әй өрт ики вөл. Йәмат тарәм ики вөл ләләксәтә вәрнә-учнә. Лүв әнта, ыәрт пә төй. Панә ыу әвәс йах пәләм өт төппә төт вөл. ыу қуйи пәлмин, вөләт. ыу қә вәлмәлнә, вичә йәмат вөл. Вичә пә лүв ыу қуьңилнә йәвәлнат-һолнат йәңқиләл. Көчхинат йәңқиләл. Буминт қуьңилнә вичә пә ләхрилнат-учлалнат вөл. Панә ыу қурһөвтынә вөл, вөл. Әй мәта ләтнә, әнта, ыу мәта әвәс йахнә, ыу тарәм вәрәт қәлмин, әнтә һөвалтәли. Лүватынам әнтә йәңқләт ләләхә-учхә. Лүв пә әй ай-мәккә вәлтәхә йәх.

2. Панә әй мәта ләтнә кивринам суч, әй мәта аләңнә. Панә ыу кивринам сочлал сохит, киврийа әнтә йөвәт, панә ыу әвәс ләлнә ыи нәпты, ыу вәлтә мәта пувләл[нә], қутәл[нә]. Һолнат ләктахә вәри. ыу һоләтнә әнтә қойли. ыу һоләтнә, әнтәқа пә, әләпты мәнли. Әнтәқа пә, һоләт лүваты әнтә йөвәтләт. Панә пәрхинам күч әңкрәмтәх. Тәми, ыу қутәл айнам мәхәлты вәйи, ыу ләлнә. Әйнам төвә ымләт. Панә қөты йәл, сарнам мән. Панә ыу киврийа йөвәт. Панә киврийа нәврәмәх. Киврийи ылнам ләң. О, ыу ләлнә йах, әвәс ләл төвә ыу киврийа қырәмтәт. ыу киврийи лирты аттал әнтәм.

– Йа, – йастәләт, нөмәксәләт. – Ыит ыәт төхә йәңка мән әй пыхәр. Қәлнә лиләңкә йәл?

Ну, ыу қутәлнам мәнәт.

3. Қутәлнә әй ими төй. Айәм-китәм ими. ыу ими әвәс ләл өкқөнә вәйи. Сөвләл-һурлал (әнта мүв мостә сөв-һур төй қутәлнә) вәйат. Вәли мүв арит төй, ыу қаймәл панә пә китат. Панә ыу әвәс ләл мән, вәләм мәхәлнам.

А ыу әвәс ләл мәнәм пырнә, әнта мүв мәраҳә йәх, ыу киврийи нөкәт. Панә нөкәт кил. Тарәм төрәм вөл. Йәңкәп-сөвәп һырилат поттахә вәри. Нөмәксәл: «А-а, нә ма имиләм төхә мәта вәр вәр. Мант ыәнә әнтә қыгәлтәх». Қутәла мән.

4. Тәми қутәл айнам таләх. Сөв-һур әнтәм. Панә ыу ләйәлтәхә ләкәт, ләйәлтәхә вәр. А-а, ыу әвәс ләл йил пәләкнам мән. Һувләм ләки тәми пәрхинам мәнәт. ыу ләк кат пәләккәнә сәр вәй. Сәр ли, мүв йуҳ ли йәхәтәх. Сәрилат пә ләһә қынтахә йәх. ыу мәнәм ләкнә. А-а, әй тохинә йәхәтәх. Тәми, ыу ләһә ләтәлтәм пунәң сөвәт-һурәт нөкә қын. Тәми, ыу иминә ыу ләләхә йәтә мәраҳә, тәми, ыу мәнәм ләк пәләка төвә қәһәтәх. Чөвәл өнта. Пунәң сөват төвә қыйи. Өс чымәл қыныхтәтәхә йәх. Пәчәк тохинә. Тәми, әй тохинә нымәлхәл нөкә қын. «А-а, – нөмәксәл, – ыәт өтәңкә ыи йәхәм!»

5. Тәл сохит өс мәта тохит қынәксәх. Тәми, көчхил нөкә қын. «Вот, чәрт, ләксәмәңкә йәхәм», нөмәксәл. Қынахтәх, қынәксәх. Төп ыу ләхәр вәхәл әнтә йәхәтәх. «Ыәт, – нөмәксәл, – лиләңкә йәхәм». Тәл сохит ыу пунәң сөвәт-һырилат, имил чәвийәм, нөкә қын. Нымәлхән пул. Вәнтәр сөвли нымәлхәл. Көчхил вәй нөкә. Көчхил нөкә лөвәт. Панә ыу ләл пыри ыи нүрәхтәх. ыу ләл мәнәм ләки.

6. Әнта мүв арит қәтәл мән. ыу ләл вәлтә тохила йөвәтәт. Вәлтә мәхила кирәхләт. Ну, ләл төвә кирәхләт, панә архә мәнәт. Ар вәлтә тохила архә мәнәт. Вәли тас чөпәт архә вәйәт. ыу Масай ики вэлит. А, ләл өккә, һәләқмин, күвәсләтәхә рәһипәх, қутәлнә. Һықки қотнә вәлләт. Күвәсләтәхә рәһипәх. Панә ыу йиһәт, йиһәт. Әй мәта ләтнә виналал тәрмәт. ыу вәлтәлнә төвәнә вәләл. «Әнта, – нөмәксәл, – ма тэм ма ыу Масай ики қәләм тохи әнтә вуйәм. Төхә сәмты лиләң».

– Әй, – йәхәлнә вәрили. – Ыақа мүв тохил лиләң? ыу йәңк өнта әйпа ләһәм өт. Лүв әнта, төвә чикән.

7. ыу ләл өккә пәлмин вәләл. ыу ләхәр, Масай ики ләхәр, мөләпси өвтыи, йәмхә мөләпси йа ыл пәләка нөкә лөмтәмтәх. Панә ыуәлнат әләл-омәсл. ыу ләхәрилат күвәсләл. Әй вичә пә әнтә вәйәхләтәх.

А-а, ыу күвәсләтылнә, ыу Масай икинә ыи йөта йөвтәт. ыу вәлтә тохилнә. Мүв аләң ли йөвәт, мүв йөвин ли вәс йөвәт. ыу мәчәт йәхәтәх. ыу қотәт қонәңнә қәләнәл. ыу қәләл-йәсәңләл қәләнәл. ыу күвәсләтә йәх. Панә әй мәта ләтнә қәләнәл: йәһәһә өтләл тәрмәт. Виналал-учләл. Панә ыу әвәс ләл қотнә вәлләт, һықки қотнә, ләл өпи панә мәһи. Әвәс ләл өккә мәһила йастәл:

– Нүң мәнә, лопканам йәңқила!

Әвәс ләл өккә мәһи [вәли] кәтәлтәхә рәһипәх. Панә әвәл пул.

8. Масай икинә ыу йәсәңләл қулләл, қулләл мунт. Панә лопка пәләкнамхә ликилнам ыу Масай ики төвәнам мән. Панә мән, мән. Әнта қәлә пәтә мәта кимнә йәвнәли вөл төт. ыу йәвнәли үлта тохинә утән

рәп. Панә бу рәп күтәпа төвә қаһахтәх. Мүвә йухи мөрит әнта қаһахтәх. Көчхил нөк вәй, панә бу йух мөрит әнта ләк пәңәла төвә қаһахтәх. Панә бу лаль өккә мәһи һәлә вәс вәт коптәркинат панә би сохәлтәтәх. Бу мунт йәйил – лаль өккә – йастәм сохит: «Пәстахә йәңқиля! Йәмәт сорха кирәхлә!»

Панә би сохәлтәтәх. Панә бу рәпи ылнам әсәлмәл латнә, бу Масай ики төл сохит рәп күтәпи нөк лүль. Панә бу қә өв лүвнә көчхинат илә сәврәми. Өв ылә көрәх. Бу қә пөқәл төвә чөнчәх тохия олтәтәх. Вәлилал-учләл әй пәләка тувәл. Авләл ләки әй пәләка қаһахтәл. Авләл-вәлилал. Ну, төл сохит бу қота кирәхтәх. Анта, мән.

9. Қәләнтәл, тәми бу һүки қот мувты лаль өккә – әвәс лаль өккә – һәвмәл:

– Тәм мәһәм пә мәрә әнтәм. Мүвликкәхә йәх? Сәмты лопканә күтәи. [Моһбәә қә]: Ну, руһ вәлтә лопканә лүв анта вина алләт, йәңқилләт.

Өпилнам йастәл:

– Йә-а, тәм мәһәм мәрә қәләт йөвәттал әнтәм. Нүн мәна, мәна, лопканам йәңқиля!

10. Панә, анта, кәм питәт. Панә өпил һәлә вәс вәт қәләнтәл китли. Авләл пултахә вәри. Панә бу йасәң қунтәхләх, бу Масай икинә һүки қот мувты йасәт-көләт қулат. Панә әй бу мунт бу қаһахтәм тохилә мән. Бу йәвнәт унчә ылнам әсәлтәтә рәп. Панә бу рәп күтәпа опятә өс төвә әлнтәх, төвә қаһахтәх. Лаль өккә өпи вәлийәт пули, бу һәлә ли, вәс вәт қәләнтәл пули. Панә бақа би сохәлтәтәх, бу лаль өккә өпи, вина кәнчәхә. Панә бу рәпи әсәмтәмәл латнә, бу Масай ики нөк лүк. Бу көчхилнат бу ими өв илә сәврәмтәх, сапәли. Увәл әлә илә төвә қәтәл. Опятә өс бу ими пөқәл ләһә әнта ләттәтәх. Вәлилал-учләл, әвәлләл йира тувәл, ылә чәвийәл. Панә өс қота мән. Қотнә қәләнтәл. Бу лаль өккә имилнат қыгәхән. Бу Масай ики иминат қыгә. Ләхләксәмин, омәсләхән. Әнтәм бу өпил пә, вина кәнчә өпил пә, йөвәттал мәрахә анта йәх. Йөвәттал вичә пә әнтәм. Ләхләксәлхән.

11. Бу лаль өккә имилнам, бу Масай иминам йастәл:

– Йә-а, мәна, нөк ләйлә кәм тохи, тәм өпәм әттал әнтәм. Мәра қәләт пә мән.

Бу ими кәмнам мән. Кәм йөвәт. Панә Масай ики һәтәликкә төвә ванхә лүль, панә мөләхмин бу имилнам йастәл:

– Вәлә, мүвәли вәрәнтәхтәх? Мүвә вәрәнтәхтән?

Бу ими йастәл:

– Вот, ләк ләйәлтәхә китөйәм. Бу өпиләт ләхләксәл. Вина кәнчә өпиләт ләхләксәл.

12. Бу латнә Масай ики йастәл:

– Йә-а, мәтапи тытам, мәта тытәм вәрли? Қәлнә бу лаль өккә кәм пахтәптәли?

Бу имил йастәл:

– Бақа лаль өккә йәмәт пәләл, йәмәт нүнәтийи пәләл! Бу ләхәрнат мүварит анта қәтәлхә, вәс атхә йәх. Йөвин бу ләхәр илә әнтә вәлтәх, қәтлин бу ләхәр илә әнтә вәлтәх. Бутнат әләл.

Бу Масай ики йастәл:

– Йә-а, мәта тытам һәмләхтә! Әләң ләхәр илә вәйтәх. Илә вәтахә пиртә! Бут ләхәр илә вәл қунтә, ма лүват пахәтләм. Ләхәрнат йә қөйәхинә вуйи. Пәләккә тәм пар пахәтләм.

13. Ну, бу ими қота пәрхи мән, һүки қота. Бу лаль өккәнат әлләхән-омәсләхән. Бу ими йастәл:

– Йә, бу өпә пә әбә төвә әнтәм әттал.

Панә иттәнхә йәх. Әлнтахә мүртахә йәх. Бу лаль өккә опятә әлнтахә раһипәх. Әлтә тохихәннә. Панә бу ләхәрнат әлнтәл. Әлнтахә мәчипәл. Бу ими йастәл:

– Йә-а, тәми мүв арит атхә-қәтәлхә йәх? Мант, вәлә, имихә вәйән. Би ләхәр мүват илә әнтә вәлә? Мин вәлә әйқә вәлләмән. Икихән-имихән сохит қәлхә әнтә вәлмән.

14. Бу ики, лаль өккә йастәл:

– Йә, бақа, пәләккә тө бу Масай ики тәм лаль йәхләмнә вәли. Мүв йәңкнә чикән? Тәхә пар тәм қырәмтәл!

Бу ими йастәл:

– Йә-а, мүв төрмәли кирәхләл? Әй бу киврийә ләң қунтә. Мүв төрәми әтәл? Бақа би ләхра илә вәйә! Әлнтә мүрта йәх.

Мәта мәрәли умәс лаль өккә, йастәл:

– Әнтәкә пә чопәңқә, әнтәкә! Тәм ар мәта атхә-қәтәлхә йәх. Лиләң вәл қунтә, анта, қөвин әтәл тәхә.

15. Йә-а, панә бу ләхәр илә вәйтәх. Әсса әлнтә мүрта йәх. Бу имил әлтә тохия вәр. Панә би әлнтәмин латнә, өс бу қөнә, бу лаль өккәнат, ләхәр вәхә пәңәла пәһи. А бу Масай ики һүки қот пытәр кәм пәләкнә омәсл, қәләнтәл. Қәләнтәл, а-а, әлтә тохи вәрхән, панә би әлнтәхән. Панә әлнтәмин латнә, ләхәр илә вәйәм сүй әбә лүв [қәлнә] ләһәхәл, қәлиләх. Панә пөхәлхәл. Төвә мөчә ылә пәнмәл латнә. Панә лүвнә бу һүки пәләк көчхинат пәләккә виһи әлтә тохи йәчәхи. Панә бу лаль өккә лүвнә кәм сәккәли, кәм би һәримты! Өв сәвәли. Кәм һәримтәтәх, ләхәриләх-учләх. Лүв бу Масай ики әбә ләхәр әнтә төй. Панә би һула питхән. Нул вәлтәхә, һулам ләләксәтәхә. Анта, мүварит ат, мүварит қәтәл һулам, бу һул вәлхийәккән. Панә әй мәта латнә бу Масай икинә лүв анта лүв көчәх, көчхи вәс мүвәли әбә төй. Бу лаль өккә қуһилнә. Төппә әй мәта латнә бақа бу Масай икинә би пиһты. Көчхинат увәл илә сәврәмтәх.

16. Бәт бу пырнә бу имил вәй. Вәлилал-учләл аһийәх. Қәйәми әйхә кит. Анта мүв арит бу вәлит бу ләләң қә қуһәннә бу қыгәх. Тысәл-вәхәл

вэй. Ывлал-қотлал вэй. Панэ бу имилнат пәрхи кирәкләккән. Пәрхи тэм мәха йөвәтхән. Ну, бут пырнә өс мәрә бу йөминнат-буһиннат вёлхән. Бут пырнә өс әвәс йах өс пә бу ләки, бу Масай ики вәлтә мәхнам, лүв вәлтә йәңкәлнам, мәхәлнам, лүв вәлтә пухәлалнам-вочлалнам әнтә йәңкиләт. Бәтты, ыминт йасәң.

[14] Вөнт луңк ими

1. Мәң пувлунә әй қө вөнт луңк ими вэй. Моқи йыснә, қөв нөпәтнә. Бу имил сүйәл төп қөлли, сәмәт әнтә вули. Панэ бу ими бу қутәла тувтәх. Қутәлнә вәлтәхән әйқа. А йахнә әнтә вули.

2. Бәт қәқәм талтаҳә йәл қунтә, бу ими туйәсәт вохинтәл. Панэ қәқәм туйәсәт бу сүй вәлтәл, мұв тохинә һавмиләл, сүйәл вәлтә пәләкнам йахнә нүртли, кәтнат, туйәсәт. Бу туйәс вәтал латнә, төппә паң ләйләл вулат. Бу паң ләйләл, мәттә, ыминт вөләт. Йәңк сахәрттә қө вәләл. Әлә йәңк сахәрттә қө ыминт пуны мөрил, әлә пуны мөри бу паң ләйләл вөләт. Әлә йәңк сахәрттә қө пун қөрасәп ыминт паң ләйләл вөләт. ыминт паң ләйләлнат, мәттә, бу қәқәм туйәс вәл өс. Туйәс вәтал пырнә, өс әй мәтли пә әнтә вули. Панэ туйәс пәрхи нүртләтәх. Анта, туйәс пәрхи нүртләл латнә, әбә паң ләйләл йахнә әбә вулат.

3. Панэ вәлхән, вәлхән. Бу әй қуйәл пә бу кима йәхиләх: әбә луңк пәләка кирәхтәх, төвә пә карийәх. Мәттә, түлхин йах сойпалтаҳә мәнләт. Йуққәң йәвән уринә уч, Сиңк қәрәнә сойпалләт. Бу сойпалтәтә йах сойпалтә пырнә, сойпәт үчәт нөқ таллат йәңк өвты. Значит, йах әвәлләл ымәлләт, йәқәнам мәнләт. Лүв канса күчмәлтәл, панә йәңк өвтыя ыминт йирнам әләл, әлентл. Төвә ымәлал, бу йәңки пайа, тәм күньһинат [күнчһинат] күньчһи мәчтәмин ымәлтәл. Канса, йуқ канса күчмәлтәл, панә бу канса тәлмин, төт қыбәл. Йах әйнам әвәлләл ләлләт, мәнләт йәқәнам. Йәқә күч йөвәтләт: ыминт сойәп қәрәнә қыйәм қуйил йәқән омәсл. Чай йәнһмин омәсл. Анта, мұв күты йөвәт. Төвәнә ләйхәл. Бу кима йәхиләх: пәлкал ким анта луңкнә йәхиләх, пәлкал ким қәнтәх қөхә вәл. ыминт йыс йасәң әрәхләхләт.

[15] Пиң уринә вәләм вәр

1. Моқи қөвән ыминт вәр вәл. Тәм тохәвнә, пухләв қуәһнә, ләң пухләв қуәһнә Пиң ури вәләл. Йәмәт әнәл ури, Ахән төм пәләкнә вәлтә ури. Бу ури төйнә қот мәх вәләл. Вөнт төвә қәнәл. Бу вөнт өвтынә моқи йыс унәлта, қөв унәлта вәлтә қот мәх. Әй мәта латнә, әнтә пә чәкә қөвән, әй ики вәл. Ики әйәм-китәм вәлмәл латнә. Ма нәмәл төвә йөрахләм. Мұвә урә? Тәм йыс йахнә моһбилмәл латнә, нәмәл үчнат әрәхләли бу қө. Төт мұв вәсәккәмин йәңкиләх, мұвә қоләп қөчәхтәмин, ләйәх. Мұвәли

әнәтә вәрмин бу ури төйнә вәл. Панә бу ури төйнә вәлмәлнә, бу ури сәй пәләкнә вәл. Мұвәли лүв әнәтә бу вәрмин. Панә бу вөнт ури төм пәләки, бу қот мәх йәчәхә әй мәта латнә әй мәта луңк ими төвә нык әсләмтәх, урийа, урийа йәңка, ури йәңк поба. Панә бу иминә ыи вухи. Йәстәл:

– Тәхә йүва! Мәнтәм йүва!

2. Панә бу қө қөты йәх. Нөмәқсәхәл (һур һырхәннат вәл): «Тәм һур һырхәләм төхә мәрлихән, йәңк үлты мәнтам латнә. Йа, һырхәләм илә вәхәлләм». Панә һур һырәл илә вәйтәх. Сур һурлал-үчлал илә ыңәт. Сар һырәл илә ыңәт. Панә әй һырәл илә вәйтәх. Панә киммәт һырәл илә вәтаҳә раңипәх. Төп киммәт һырәлнә сур һурәл илә вәй, илә әсәл, панә бу латнә нөмәқсәхәл: «Тәми ма мұвә вәрәнтәләм? Ма мұват ыи вөнт луңк имиам ли мұвә авинам ли мәнләм? Ма қәнтәк қө вөсәм!» Панә бу латнә бу киммәт һырәл өс төвә йүртәх. Панә бу илә вәйәм һырәл нөқ пул. Панә бу имиам йәстәх, мұвә һавмиләл:

– Ма әнтә йүләм нүһатынам. Бәқа мәнт йәқә әсла! Йүтә кичәм әнтәм вәнам.

3. Панә пә бу иминә өс әнтә вухи. Панә йәқәнам йүв. Йәқә йөвәтмәлә, бу йисәл нөқ йәстәләх йаха.

Бу нөпәтнә йа ар йасәң тәм әсәх йах әрәхләхләт. Мәттә, вөнт луңкнә мәта қө вохли қунтә, йәңк үлты, антақә пә лор үлты, мұвә йәвән үч үлты вәхли қунтә, бу қө мәнәл бу йәвән үлты. Төвәнә мәнәл, әлә йәвән өвтыи, лор өвтыи, әлә мәх өвтыи мәнәл. Бу йәңка әнтә мәрахләл. ыминт, мәттә, вәрәт вәләт. Моқи қөлнә йыс йахнә вичә пә ыи йәсәт әрәхләхәлләт.

• III. Әнәл Йәвән – Большой Юган •

[16] Кат моһбәхән

1. Әй мәта латнә тушәң ахән панә вәх күр вәйхән панә өх ләләңкән вәлләт. Әй латнә ләһнә йөвтәт. Бу ләһәт кәмәннә қөлхә йәқәнам вихиләт. Бу тушәң ахән най үлта пирты. Най күч пөхтәхә йәх, панә ихнәл найнә сәрәқинты, панә найнә ливи. Вәх күр вәйхән тәхнам-төхнам сүчәхтәх, сүчәхтәх, панә күр вәйхәл чөпхә муртхән. Әс бу өхәл ләләңкән күнчантәх, күнчантәх, панә ләләңкән мувты руқәнхән. Ләһ йәқә күч ләң, йох әйнам тәрмәт.

2. Әй мәта латнә пан сәмәли панә пөми мұнтәл вәлләхән. Әй мәта латнә анта қөлнам йәңкқән. Йәқә йөвәтмина пан сәмәлине пөм мұнтәл най үлтахә пирты. Пөм мұнтәл най үлтахә күч йәх, панә найнә вәбәхли. Пан сәмәли һәх, һәх, панә архә пуққән.

1. Әй латнә мышлиңки панә вѣнт пиѣнҗәли нѣл вәләхтәккән. Панә льяльәксәтәхә йәхәт. Би төрәм төхләнҗ войхәт панә йух өнт войхәт. Льяльнам мәнәтәхә йәхәт. Панә би вѣнт войхәт йѣвтәт: тәми йухнә омәсҗ карәс-ики. Ләх вѣвләл әнтә йѣвтәлҗәт. Ләх нѣмәқсәлҗәт, төт сохит нѣқ питтәхә. Панә мыш төвәнәм киты.

– Нүң, – мәттә, – йѣвин, төвә йухнә омәстал сохит, нүң йѣвин нѣқ қуңта йуха, панә тўхәлҗәл-пунҗәл ылә лѣртыла.

2. Йѣвинхә йәх, панә карәс-ики төвә ымәл, панә мыш төвә қуңәт. Панә тўхәлҗәл-пунҗәл ылә лѣртат. Аләң льяльәксәтәхә йәхәт. Карәс-ики күч ылнам пѣрәхлҗәтәхә йәх, әлә ылнам көрәх. Төхләх-пунҗәх әлә ылнам көрәх. Льяльәксәт, льяльәксәт панә ар сѣңнам нүрәхтәт.

3. Чымәл вѣли, панә әй латнә бу тохийи қәнтәк қә мәнәл, қул-войәх кәнчә қә. Вултәх: тәми йухнә омәсҗ бу карәс-ики. Төхләх-пунҗәх, лѣвләх-сомләх. Лүвнә, пәрхи кирәхләх, панә йәвәтәхә йәхиләх. Күч йәвәтәхә вәртәх, тәми вѣп йәпәхликкә йәх. Нѣмәқсәл: «Ма бу вѣп йәпәхәлийи мүвәли вохләм. Лүвә омәсҗ, лүвә вәлл».

4. Сарнам күч мән, тәми пәрхи әңкрәмтәх, өс карәс-икихә йәх. Өс ләңк-йәвәл нѣқ иләм, йәвәтәхә вәртәх. Тәми өс вѣп йәпәхликкә йәх. Өс қәләмәтәхә мән, пәрхиңам әңкрәмтәх, өс карәс-ики төт омәсҗ. Өс йәвәтәхә вәртәх, өс әй войхәликкә йәх. «Өс мүвәли вохләм, сарнам мәнләм».

5. Пырнә айвойхәли йѣта йәқә тувтәх, пухләла. Әнәмтәтәх, төт литѣтат-уч лапәтлҗәтәх. Бу айвойхәли әнәмтәхә йәх. А, өс бу йәх, карәс-икихә йәх. Әнәмтәтәхә вәртәх. Төхәлнә-пуннә әнми. Панә әй латнә йәстәл:

– Йә, нүң мант әнмән. Ма нүңат нѣқ әләмтәм. Нәмән алтылтәм чымәл. Ма өвтәма ымла.

6. Лүвә лүв өвтыла ымәл, панә тувтәх. Әй латнә чымәл мән, тәм ылә йәвәтәх. Панә бу қә ылнам көрәх. Тәми нѣмәқсәл: «Ма би пәтам вәт йѣвәт». Тәм мәха әнтә йѣвәт, төвә мән, өс төвә умәттәх. Панә сарнам мән, йәқә тувтәх.

Пыр қәтәлнә өс мәнли, мәттә. Өс мәнхән, өс мәхи нѣқ әлмәхтәккән, панә ылнам йәвәтәх. Ылнам йәвәтәх, төм қә мәха йѣвәтәхә йәх, панә өс нѣқ илмәхтәтәх, сарнам мән. Өс йәқә тувтәх.

7. Панә өс мәнли, мәттә. Өс мәнхән. Өвәрхә мата нѣқ әләмтәккән, панә өс ылнам йәвәтәх. Бу қәнтәк қә нѣмәқсәл: «Тәм роснә лүв пәтам вәт пә би вѣл». Мәха чымәл әнтә йѣвәт, панә өс нѣқ илмәхтәтәх. Йәқә тувтәх, панә йәстәл:

– Нүң мант қәләмпа қәб ылә вәлән, ма нүңат әбә қәләмпа қәб ылә вәләм.

Сарнам йәмхә вәлтәхә йәккән.

1. Әй мәт[а] латнә Төрәм Қон вәл. Қәләм пәх тайал. Бу пәхилнам, бу вѣлҗәт, вѣлҗәт, әй мәта латнә йәстәл:

– Нәң, вәқа, әнәлхә йәхтәх, ушә нә вәтә кима йәхтәх. Йәвәл-һол вәйитәх, панә йәвтытән. Қәйә [қәйәхи] һуләл қәлә көрхәл, панә бу тохинә нә вә вәйитәх.

Панә әнәлпи ләл[и] сар йәвәт, һол. Бу һуләл әнәл вѣрас қә қот ал[әм] өвтыяа көрәх. Һуләл әнәл вѣрас қә әвинә нѣқ вәйи. Күтәппи пәхәл һол-ләңк йәвәт. Ай вѣрас қә қот ал[әм] өвтыяа көрәх. Ай вѣрас қә әвинә һуләл нѣқ вәйи. Бу айпи мата пәхәл бу ләңк күч йәвәт, қәлнам әнта өвәрнам мән, панә әнта қәлнам көрәх, қәйәхинә вули. Панә бу ләңқлал кәнчәхә мәнәт.

2. Мәнәт, мәнәт. Бу әнәлпи пәхәл әнәл вѣрас қә қота йѣвәт. Айпи пәхәл, күтәппи пәхәл ай вѣрас қә қота йѣвәт. Бу айпи пәхәл, өс бу айпи, йәмәт айпи, әй мәта қәра йѣвәт. Йәңккәң һуминт қөр. Бу қөрнә тәми өпит өвтыяа төвә көрәх, бу һуләл. Панә илнам тылмал тохи. Әнта қәлнам тыли? Панә мән, мән, чымләли, тохитләнә һуминт пәм һуми қотәли йәхтәх. Бу пәм һуми қотәлийә йәқә ләң. Тәм шөпәрқи төт нәвриләл. Йәқә ләңмала шөпәрқи төт йәчәнә нәвриләл. Панә пәсан һуминт, йәмәт һуминт. Йәмхә учийә литѣтат умты. Панә бу литѣтат умты. Чай уч йә йиһъ, панә мән. Чайә, ылә ымәлтә қә!

3. Шөпәрқи төвәнә йәстәл:

– Нүң, өтә, пори вәртынка. Нүң мәнә, ма пырнә йүләм. Панә әй латнә һуминт сүй учийә, әй сѣңнам мәх тохәрәтәхә йәл. Әнтә тохәрәтәхә йәл, һуминт тарәм сүй сүймәхләл. Мәшмәта пәтәлитә сүй. Нүң ал қәһъәкинә. Йәх әйнам кәмнам нүрәхтәлҗәт. Нүң ал нүрәхтә. Кәм күч ливәтлҗәт, әй мәта вәр пә әнтәм. Панә йәқә ләңлҗәт. Өс ымәллҗәт, өс йәмәт литәхә, йәһъәхә йәтылка, өс әй бу сүй өс әйпа сүймәхләл. Нүң әбә кәмнам ал нүрәхтә. Йәх лүвә нүрәхтәлҗәт. Йәқ [илта] күч нүрәхтәлҗәт, әй мәта вәр пә әнтәм. Панә төвәнә йәстәлҗәт: «Вәқа, өс кәмә әнтә мәнлүв. Бит қәләмәтәхә өтталка, бит урашләлөйүв.» Ну, омәсҗәт. Қәләмәтәхә әй мәта латнә би, әй төвәнә бу сүйхә йәх. Әй сѣңнам қоҳәбхәл. Панә нүң бу латнә вә нүрәхтә, қәләмәтәхә һуминт – өтә – сүйәл лирты питталка. Йәң вѣккәң мата йәхнә кәтләхәллә, әй бу арит нүң мәнә, панә кәмә ливта. Кәм күч ливәтлән, ма би йѣвәтләм.

4. Панә бу қә төвә төт қул. Аләң нѣқ күч вәрәхләх, тәм мунт қәйәхи литѣт уч вәрәнтәх. Пәсанәт үчәт кәврәмәт, чайәт үчәт. Нѣқ кил, чай йиһъ.

Панә чымәл төт вѣл, панә мән. Бу йәқә йѣвәтмәл әй йәққәлнә һәхли:

– Нүң йә лүв, ай пәх, мәшмәта шөпәрқит-парәпәтнә һулән нѣқ вәйи?

Бу ай пәх әй мәта өт пә әнтә йәстәл. Бу мәта пырнә өс бу ләлихән һыңкәннәт йѣвәтхән. Бу пори вәрәхә йәхмила. Бу йәх пори вәрәт.

Би иэньѡахэ, литахэ йэхэт, эйпа аплэң литэтэт. Панэ ѡу пори вэрмилнэ...

5. Чай сарпинэ, ѡу пэхилнам Төрэм Қон йастэл:

– Қабэ тэм атнэ нүн... нэң ѡи имилэн мўв сир ѡањ лўвэ вэрлэт, қёлтохил алэңкэ кичэ. Қабэ қёйахи йэмхэ ѡањ вэрэл.

Өс ѡу ныңлалнам мэнэт. Панэ пыр қатэл ѡу ѡањѡат ѡэ йөвтэт. Энэлпи пэхэл ѡањ илэ пөн[ч]лэмтэх, йастэл:

– Тэми ѡақа әлэ вэлтэ қатэлнэ литахэ.

Өс күтэппи пэхэл ѡањ лэйлэх:

– Тэми ай йимэн қатлэтнэ литахэ қёты йэх.

Өс ѡу айпи мата пэхэл ѡањ күч вэй, күч лэйэлта илэ пөн[ч]лэмтэтэх, шунтукэли илэ күч пөн[ч]лэмтэтэх:

– Ыу нэ қетты? Төм пайлэх сиккэң ѡањ, ар пэкэт воцэт-уцэт, ѡу ѡањнэ, – панэ йастэл, – вөт ѡақа!

Пөн[ч]лэмтэтэх, панэ сорха ылэ таврэмтэтэх. Сор сэмэп йахнэ йа вуйи, өс қёйахи ѡањхэ лэйлэхэл, ѡу йахнэ әнтэ пэ вуйи.

– Сақа тэм ѡањ төңкэ йэм. Энэл мата йимэн қатлэтнэ литахэ. Йа, вэт ѡи. Өс ѡањ вэрэнтэт, нэң ѡу ныңлэн. Өс лўвэ йәрнас вэрлэт. Қёлтохил лўв йәрнасат вэрлөйэм.

Панэ ѡу йәрнас вэрэт өс. Пыр алэңнэ йәрнасэтат туват. Ыу әнэлпи пэхэл йәрнас вэй, йастэл:

– Тэми ѡақа әлэ вэлтэ қатэлнэ лэмтэхтахэ. Рөпиттәнэ тайтахэ.

Өс күтэппи пэхэл йәрнас вэй:

– А тэми пөвөлтахэ йәнқилтахэ йэм йәрнас.

Өс ѡу айпи мата пэхэл ѡи йәрнас вэй, панэ йастэл:

– Өх, ѡақа! Тэми төңкэ йэм йәрнас, тэми әнэл мата йимэн қатлэтнэ лөмөтли.

6. Панэ ѡу пырнэ пори вэрэт. Йах иэньѡахэ йэхэт, литахэ йэхэт. Ар пэкэт аплэң мата этэт вэрэт, ѡу литэт вэрэнтэтэ йахлал. Панэ ѡу йэматчэк ласкамил кимнэ, ѡи әй мэта латнэ кэмэн ѡи нөрхәмэх, сўй төңкэ пайлэх тарэм. Панэ йах кэмнам нўрэхтэт, ѡу ай пэх йәкән омәсл. Кэм күч йөвтэт, әй мэта вэр пэ әнтэм. Йәкэ ымлэт, өс сарнам иэньѡахэ-литахэ ләйхәмэт. Йэматчэк өс йэктахэ ләйхәмил кимнэ, ѡу йэктахэ ләйхәмил пырнэ, әй мэта латнэ өс әй ѡуминт сўй ѡи лирты пит. Йах әйнам кэмнам нўрэхтэт. Кэм күч йөвтэт, әй мэта вэр пэ әнтэм, күч лэйлэхэлэт. Өс йәкэ ләңэт. Панэ йастэлэт:

– Сақа, өс, кэмнам әнтэ мәнлүв – ѡит ураслөйөүв.

Панэ өс ләйхәмэт, йэктахэ-иэньѡахэ үч, панэ өс әй мэта латнэ қөлэммэтхэ ѡуминт сўй ѡи лирты пит. Ыу ай пэх кэмнам қөвэлхийәл. Йән йак киѡа вөккэң йахнэ күч катлэхәлли, әй ѡу арит кэмнам нўрэхтэх, панэ әй латнэ ныңәлнат вэт йәкэ ләңәл. Панэ ѡу йэктахэ үч йэхэт.

7. Панэ әй мэта латнэ, ѡу пори тәрмәм пырнэ, ѡу мэта вәлмил пырнэ, әй мэта латнэ Төрэм Қон Ими йөвин нөқ вәрэхлэх. Тэми мўвәли? Қот

лэхпи төққаха мата нөқ қөтәл. Лўв нөмәқсәл, қөты йәхи өс? Қатәлхә йәх мўвә, ѡи қөвит мәрә әлли? Панэ кэмнам мән. Кэм күч ливәт, кэмән пәтәхлэм. Ыи қоты ар сөңнам най ѡөләхләл. Йәкә ләң. Най вәбәхлэх мўвә қөты йәх, нөмәқсәл. Йәқ қот лөқит ѡи лэйлэхәлтахә, лэйлэхәлтахә вәрәл. Ыу айпи пәққәл-мәњхәл қот лөқийа күты төл сохит най ѡөләл. Панэ лўв күтәлнә һәвмиләл: «Төм пайлэх сиккәң а! Лўв өләң нөптәл қөвит мән вәнә мәнәт вәлл, ѡи сивәлнат.» Панэ ѡу шөпәрқи сөвәл лўв өвтылнә төт әләл. Панэ ѡу шөпәрқи сөвәл найа йәвөттәх. Кэр най нөқ үлтәх. Ыу тәләккә йәхмәл кимнә панэ ѡу тәләк өвтыйа төвә йәвөттәх, ѡу сөв. Панэ ѡу нэ қөлатты мәһипәх.

8. Ыу қө йөвин панэ нөқ пит. Йистахә йәх. Ушә қөты йәх? Мўв шир вәрәт ѡит вәрәт? Панэ илнам сөчәм. Йәкән вәлтә кичәл пә вәлләх йәх. Сә мән, мән. Әй тохинә қолхиләл. Лэйәл: йөвин мәнәл. Төвә йөвин мәнәхә йәм. Әтәр атәли қөсәт вәт – тәхнам лэйәлләт нөмәлта. Ыу мән, мән. Әй тохинә нөмәқсәл: «Ыи өләң өт қулмәхтәләм, ма тәхәнә нөмән йәнқилтахә йәләм қунтә, өс вәл лирты питтә нәңи пәқи, пәв пәқи ещә йөвин йәнқиләл». Қолтаң қөлат, лэйлэхәлтахә йәх, най үлтаң қөлат, йухат. Тэми лэйәл: моқи сар қунта йух түвәм тохи. Өс сарнам мән, мән. «Өс ма қолтам пәтан йух туви». Өс мән, мән. Та, тэм олнә пә ѡит йух туви. Панэ сарнам вәх ләк, кәв ләккә йәл. Панэ ѡу ләки мән.

9. Мән, мән, әй латнә қота йөвәт. Ыу ими... ими төтты. Йәкә ләң.

– Нўң, тәм, қылхәләм, нўң мўват йөвтән? Тәт қыла нўң, – мөттә.

Чайат үч иэњәлты ѡу өпилнә, вәбөпилнә. Панэ һәвмәл:

– Нўң төм пайлэх, қылхәләм, йәм нэ тайлән?

– А, төйәм, – мөттә.

– Өс ѡу нэ қөты йәх?

– Әй ѡу аңқәләмнә илэ пўтәпты. Панэ ма, – мөттә, – лўват кәнчләм.

– А, – мөттә, – ма вәлэ әнтә вүләм, нўңат мўвәлийат памтәптахә.

Сарнам мәнә. Күтәп вәбөпә вәлл. Ма па вәрәм лўвнә мәшмәта йасәңат йастәли, йәм мэта.

10. Панэ пыр қатәл сарнам мән. Ыи мән, мән. Нөмәлта қөсәт лўватынам лэйәлләт. Панэ қулмәлтахә нөмәқсәл. Йухат лэйлэхәл: «Йа, ѡақа, ылэ қулмәхтәләм. Ма ит тәхәнә нөмән йәнқилләм, өс вәл илэ лирты питтә нәңи пәқи, пәв пәқи ещә йәнқиләл, йөвин». Қолтә йухат лэйлэхәлтәлнә, тэми моқи қунтта йух түвәм тохи. Өс сарнам мән, мән. Моқи олнә пә вәл йух туви. Өс сарнам мән, мән. Өс тэм олнә йух туви. Панэ төт сарнә вәх ләккә, кәв ләккә йәл. Итпә қөчәхлэх. Панэ ѡу ләки мән. Мән, мән. Ыуминт қота йөвәт. Ыу қотнә... ѡу йәкә ләң.

– Қылхәләм, нўң, – мөттә, – қылхәләм, пәѡа вәлә! Ма нўң вәбөпә вөсәм.

Чайат үч иэњәлвәтәх, литәтат липәттәх. Панэ ѡу вәбөпилнә пырили:

– Нүң ʒақа, қылхәләм, төңкә йәм нә тайлән?

– А, йәм нә тейәм, – мәттә.

– Өс, – мәттә, – ʒу нә қөты йәх?

– Әʒә аңкәлэмнә илә пүтәпты.

– Ма нүң, – мәттә, – сар, – мәттә, – ма нүңат... йасәңат йастәтә, мұв шир мәта йасәңат йастәтә қәл әнтә вүләм. Бәт сарнам мәна. Ай ʒәʒәпә вәлл. Бу ʒәʒәпәнә, мөшәт, мәшмәта өтат йастәлә, йәм мәта кәлат.

11. Сарнам мән пыр қатәл. Бу мән, мән. Қәсәт лүванам ләйәлләт, нәмәлта. Панә нәмәксәхәл: «Ылә қулмәлтәтәхә пә йәм. Ма тәхәнә ит йөвин йәңқилләм, өс ʒәл илты лирты питтә нәңи пәқи, пәв пәқи ешә йәңқиләл, йөвин». Панә ʒу ләйләхәлталнә, тәми йух аңқләт. Моқи қунтта йух тувәм тохи. Панә сарнам мән, мән. Моқи олнә ʒәл туви. Өс сарнам мән, мән: та тәм олнә йух туви. Панә төл сарнам вәх ләк, кәв ләккә йәх. Бу ләки мән, мән, қота йөвәт. Төт ай ʒәʒәпилнә әʒә пырийи, литәтат уч липты.

– Нүң төңкә йәм ныңәли тайлән?

– А-а, – мәттә, – моқи тейәм.

– Өс қөты йәх, ʒу нә?

– Әй ʒу аңкәлэмнә илә пүтәпты. Нүң мант мәшмәта урнә әнтә пыхәртәлән?

– Ма нүңат пыхәртәләм. Қәлтәхил, қатәл йәчәнә ылә қәһәхта, сарәлта ылә қәһәхта. Бу нә ʒи йөвәтл. Катәллә қунтә – нүң ныңә, әнтә катәллә – әнтә нүң ныңә.

12. Әй ʒу пыр қатәла йәх. Пыр қатәлнә, әй мәта латнә қатәл йәчә мәта кима йөвтәма, қөтәң ләләхәтәхә ʒә йәх. Панә ʒу нәнам йастәл:

– Нүң қөйәхи ʒәт тайлән? Қәнтәқ қө әпәл.

– Ма мәта төт қөйәхи әнтә тайләм. Атәлэмнам вәлләм.

– Әнта, чайә йаста, қөйәхи нүң тайлән ʒәт?

– Қөйәхэмнә йөвәтлөйәм? Ма тәм атәлэмнам төт вәлләм.

Панә қәләмпа мәхәлты ләләх, әй ʒу арит қәнтәқ қө әпәл. Бу ʒәʒәпил йастәл:

– ʒақа, әй мәта қәнтәқ қө пә әнтәм. Ма төт атәлэмнам вәлләм.

Панә қөтәң әвәл ʒу ими, ʒи ылә выхәл, нәврәмәх, қот ләхпийа. Йәқә ләң. Панә төт вәл, вәл. Мәнтахә йәхмала панә ʒу қөнә ʒи кәтләмты. Бу қө, әнта, ылә қәһимтәхәл. Бу нәнат нүл тәхәтәхә йәккән. Бу нәнә ылнам йәвәтл, төт нөқ ʒульәмтәл. Өс қөнә ʒу нә ылнам йәвәтл. Бу қө панә вөвәл қәл. Әй латнә ʒи ʒильбәмтәх: «ʒақа, тәм нә ʒәнә ләйхәл, ма өлән ʒу нә ылә тәхиптәхә». Вәллә өвтыяа вөв сохит рәвиптәх панә төвәнә ʒильбәмтәх: «Ит ʒәнә ныңәт қуй йах киңʒа вөккәңәт, ʒәл илә лирты питтә нәңи пәқит, пәв пәқит өс мұвәли пә вәрәнтәләт. Өлән өс лирты питтә йах, нә чымләли әй вәртә ләңки чөп ким қө киңʒа вөвләхчәк вәл». Панә ʒу нә кәтәла ʒә пит. Панә йәқәнам ʒи тувтәх.

13. Бу йәқә йөвәтмина... йәқән пә әнтә вәлхән, әнта қәл вәлхән... кәк қот, вәқ қот вәрхән. Панә төт вәлтахә йәккән. Әй латнә ʒу әнәлпи ләлил кәм ливәт. Панә ләйләл, иттән, тұлхин. Йәқә ләң панә аҗилнам йастәл:

– Йа, нүң аҗи, Төрәм Қон вөсән. Панә мұват ʒәнә? Төм айпи маңьэмнә, қотнам аңкрәмтәм, кәр турпахәл нум вәхә мата ныйәл, най һалмәт киләләт. Мәң турпа тейәв аңкрәмтәм, әлә қуй амп ләх тейәли рәвисләли вотнә, панә нөқ әнтә йәмхә вәʒәхләл. Нөқнам тули, әй төт қот өвтыяа вотнә рәвәсләли, пәрхинам йөвәлли.

– Сәсар, лүват вәртә ур вәлл.

14. Панә ʒи ʒәвәла йастәх:

– Қәʒа, төм ай пәх тәхә выхиттән.

ʒәвәлнә төм ай пәх төвә вухи. Панә йастәл:

– Ма моқи йыснә йәхәм наркас йуққән, ның йуққән төй. Панә тәрмал пырнә манә лүваты пөны, ылә чәвийәмәл латнә. Төвә йәңқлән, нөқ кәнчихәла. Панә, йәқәнам, лүв, қөты йәл лүвә? Төрәм Қон лүваты йастәл төхә! Панә йәқәнам йистәхә йәх, панә йәқәнам мән. Йәқә, қутәла йөвәтәхә йәхмала, сәм йәңқәл илә мөңәттәх панә йәқә ләң. Бу имил йастәл:

– Мұват, – мәттә, – аҗәннә мұв шир йасәңат йастә? Нәхмин тәхнам йүлән?

– Мұв тохи йисңәл мантәм йастәл.

– Әнта, йисмин вәлә йәқәнам йүвән. Йәқәнам ләңтәхә йәхманнә, сәмхәла илә мөңәтхәла. Тәтты та, сәм йәңқла!

Қувәр пәтә лүваты памтәтәх.

– Панә вәс ыл ләвнам мант китхийәл. Йәхәл қәләм латнә, мәттә, ның йуққәл, наркас йуққәл төвә пәнхәл. Бүтхән кәнччәхә мант китәл.

– Ну, қөты йәл лүвә Төрәм Қон йастәх қунтә – қөты йәли! Йәңқа вәс! Төппә ма кичәхәм әй күрәп ләпас вәра, өвәрхә.

15. Панә ʒу имил ләпасат вәртәх, өвәрхә әй қонәп [қонтып] ләпас. Панә төвә тәвәртәх. Панә мән. Имилнә сувәмат мәйи панә пәртәли. Сувәм вөймәли, панә ай пәрт пуләли. Панә ʒу пәрт пул өвтыяа, панә сувәм вәймәли өвтыяа ләққинт, панә итпә мәнәл. Әй тохинә мән, мән. Тәм мәх өнтнам вәс ʒуминт. Бу вәс әй мәчхә ылнам. ʒи туви, туви, әй латнә ʒи нәви тохийа ʒи көрәх. Қәтлән-утлән төрәма ʒи көрәх. Тәл сохит әй сарнам. Әй тохинә ләйләл: ʒуминт чин мөкәп тохи. Күч йәмхә ләйләтәхә йәх – тәми қәнтәқ қө ʒи лөвәт-сөвәт төвәнә ʒольбәт. Панә төвнам әнтә аңкрәмтәх. Сарнам мән. Өс әй тохинә ләйхәләл: йәки пәмәң мәта, күнчәң пәмәң мәта төв лот ʒу. Төвнам күч аңкрәмтәх – тәми қәнтәқ қө өптәт. Панә сарнам мән, төвнам әнтә ләйләл.

16. Өс әй тохинә йахнә ʒи выхли:

– Тәх оmtәта, тәхнам аңкрәмта!

Төвнам күч аңкрәмтәх – вәһәм пәлкәт, һәл пәлкәт, лул пәлкәт.

Панə төвнам əнтə аңкрəмтəх, сарнам мəнəл. Өс əй тоҳинə мəн, мəн. Кат имихəн-икихəн əнəл очњи па қонə па Һəримтəли. Бу Һəрəхлəхəн. Лəңктə қəл əнтə вулхəн. Əссəңнам лəвəтлəхəн-пытлəхəн. Өс сарнам мəнəл. Өс əй тоҳинə кат имихəн-икихəн əй очњи пулəли лиңккəн, кəт лəңкəр лəвит очњи пул. Бутнат əллəхəн. Бикин-микин кəм əнтə əт. Панə тəл сохит сарнам мəн, мəн. Əй тоҳинə өс лəв лəлəл. Бу лəв панə... чайə, бу очњи имихəн-икихəнə йəвəтмал əй тəхəнə, вəлилта қəйахи мўв йастəл: «Бит қəтлəң-қəтлəң тəрəмнə вəлминнə, бит тəм пайлəх лəвитмин-пытмин вəлхəн, тəм пайлəх атəмхə вəлхəн. Бутəлнат вəнə итпə вəлл. Итпə əй бу йəмин-буңин буңлəлхəн».

17. Өс сарнам мəн, мəн. Бу имихəн-икихəнə йəвəт, ай очњи пулəли ими. Вəлилта қəйахи мўвə йастəх: «Бит қəтлəң-қəтлəң тəрəмнə вəлминнə, йəмхə вəлхəн. Нулнам атəм вəр əнтəм вəл, пыт кəл, атəм кəл. Итпə бу йəмин-буңин буңлəлхəн». Өс сарнам мəн, мəн, өс лəв. Əй пəлкəл, па пəлкəл тəт əнтəм. Тəт сүчəхтəл ещə. Панə вəлилта қəйахи мўвə Һəвəм: «Би лəв йырəқсəм лəтнə, бу лəққəң йəққəн əй пəлəк лин-линə вəйиттəн, əй пəлəк йаха липты. Итпə бу йəмəл-буңəл буңилəл». Өс сарнам мəн, мəн. Өс əй тоҳинə лəв. Буминт вəйəң лəвчəх. Əй лəтə əнтə қəнəл. Əссəңнам мəтə йəкмин сүчəхтəл, нəвəрл. Вəлилта қəйахи мўв йастəл: «Би лəв бит порилəмал лəтнə, йаха əйнам мəтə əт мəй, əрт қəнə əйнам йаха липты, лин-линə əй пул пə əнтə вəйəккəн. Итпə бу йəмəл-буңəл буңилəл».

18. Өс сарнам мəн, мəн. Өс əй тоҳинə əнəл қəтə би йəвəт, тəт бу пəрт пулəккəл, сүвəм пулəккəл луңбилхəн. Йəқə лəң, əнəл мəри икичəх ылəн əлəл. Тəртəхлəл. өс əнəл мəри имичəх тəт нəмəн омəсл. Панə бу имичəх йастəл:

– Нўң мўвəт йўвəн учийа?

Панə литəтəт-уч липəттəх. Бу қə йастəх:

– Өс ма ма киңбахəм əнəл луңқнə-кал[т]нə китлəйəм.

Панə чайəт-уч йəңəлты. Əй лəтнə иминə бу ики нəқ рўвəттəхə вəри. Бу ики тəртəхлəл. Бу иминə рўвəтталнə, бу икинə вəрəхлəмə бу ики кўч тəхə сəңкинт, тəм əвпи мəчə йəвəттəхə йəх. Буким пəрхи пəтəхмин букима йəх. Панə бу икинə пырили:

– Вəлə нўң мўвəннə тəхə китə?

– Өс ма мўвəннə китлəйəм, – бу қə йастəл, – ма киңбахəм əнəл луңқнə-кал[т]нə китəйəм.

– Нўң, кəс, мўвəли кəнччəхə китə?

– Вəс ма наркас йуққəн, ның йуққəн. Йəхəм йастəл, лўв йəхəл қəлəм лəтнə тəвə пəнхəл.

– Ъəқə мəнə йəқəнам! Мəнə йəхəн Тəрəм Қон қəтə! Панə əвпилəл пəлəккə йəхтылə. Панə сорхə йəқəнам нўрəхтə, бу имə ылə тəврəм лəпас йахнə əвəттəхə вəри.

19. Панə йəқəнам əй вə төвəнə вьрхəлтəтəх. Əй бу йəқəнам вьрхəлтəмал бу Һəмрəх лəвəт, лəв пəлкəт, бу вəңəм-лул пəлкəт, Һəл пəлкəт, вуйлəл, мўвə əнтə. Мəчхə вьрхəлтəтəх. Əй лəтнə би, кəм пəтəқинт, йах тəйтə вəчə, вəч йəчəхə, панə бу Тəрəм Қон қəтə лəң, сорхə мəтə, əвпит пəлəккə йəвтəл, панə бу наркас йуққəн, ның йуққəн тəхə йəқə нəрəқинтхəн. Панə өс қутəлнам нўрəхтəх. Тəв кўч йəвəт, пықəм əпəл, лўй əпəл. Па қə лəйəмнат, па қə пиланат, нəқ сəврилəл, лəнт пəңкнат, кəвинат. Бу вəқ кўрап лəпас қəнт əвəтхилəт, бу нə нəқ вəйхилəт. Панə бу сар илə китəл панə ныңəл нəқ би вəйтəх.

20. Өс қəвли вəлəт, ванли вəлəт, əй лəтнə бу əнəлпи лəлил өс кəм ливəт. Бу айпи мəңил қəт турпə тəйнам аңкрəмтəх. Бу турпə тəйи най Һəлəм сəңки мəчə, сəңки, тəрəм вəх мəчə вəлəхлəл. Əйпə төвнам əлə пəнəмты. Лəх-лəхə турпə тəйнам кўч аңкрəмтəх, əлə қуй амп лəх тəйəли рəвислəли, панə вəтнə пəртхə тəвə пəвли, қəт əвтыя рəвислəли. Йəқə лəң, панə бу йəхəлнам йастəх, Тəрəм Қонə:

– Йа, нўң, аби, Тəрəм Қон вəсəн. Панə вəнə: тəм мəңəм қəт турпə тəйнам аңкрəмтəм, бу най Һəлмəл [Һəлмəл] сəңки вəхнам əлə қəчəхлəх. Мəң өс əлə қуй амп лəх тəйəли иты, най Һəлəм рəвислəли, панə вəтнə əй тəт əтлəт, пəрхи рəвислəлəт.

– Сə-сар, лўват мəтə ура вəртə вəр вəлл.

21. Панə өс бу лəвəлə йастəх, мəттə, тəхə вьхиттəн бу ай пəх. Бу ай пəх өс тəвə вуҳи. Йастəл абил лўвəтынам:

– Ма йəхəм қəлəм лəтнə арəх архи йуққəн, монь монь би йуққəн тəйəм. Əй пəлəкнам кирəхлəлхəн – сəт арəх арəхлəлхəн, əй пəлəкнам кирəхлəлхəн – сəт монь моньлəхəн. Ма бутхəлам нəқ кəнччə ким əнтəм. Лўв нўң тəвə йəңқтəхə қəл вулəн.

Панə [бу пəх] йəқəнам мəн. Йисмин мəнəл əвə. Йəқə лəңмалнə сəм йəңклəл илə мəңлəмəл, панə йəқə лəң. Имил йастəл:

– Тəрəм Қон йəхəннə мўвəли йəм йасəңəт йастə? Һəхмин вəлə йəқə лəңəн.

– Мўвə мəрт əнтə архəм-Һəвмəм, əлə мəрт!

– Əй бу арит йисмин вəлə тəхə йўвəн, – бу кəт пəтал тəв чўчəмтəтəх, – сəм йəңклə пə тə, тəттыт! Ма кичəм вəл, əй сəм йəңк ылə əнтə кəрəхтəхə. Тəм сəм йəңк кəрəх. Панə қəты... мўвəли йастə тəт?

– А, мəттə, ыл лəвнам китхилəйəм əвə. Арəх архи йуққəн, монь монь би йуққəн кəнччəхə.

– Йа вəс, қəты вəрли, мəттə Тəрəм Қон йасəң қунтə, қəты вəрли? Нўң мəнт мəнтанка кит вəқ кўрап лəпасəт вəрə, панə тəвə тəвра.

Панə мəн. Əвə сүвəмат мəйи, панə пəрт пулат мəйи, панə мəн.

22. Би мəн, мəн. əй тоҳинə мəх əнтнам би пəвəқинт. Бу мəх əнтнə қəвли мəн, ванли мəн, əй тоҳинə əвə нəви тəрəмə би кəрəх. Би тəт қəтəл-уч. Əй тоҳинə лəйлəл – тəми əйнам чин мəққəң тоҳи. Йəмхə кўч

лэйэлтаҳә йәх – тәми қантәк қә лөвәт. Сарнам мән, мән, тәми йәки пәмән, күнчәң пәмән төв лот. Күч йәмхә лэйэлтаҳә йәх – җақа тәми қантәк қә өптәт. Сарнам мән, мән. Әй тоҳинә лүватнам чөвләт, вихләт. Төвнам күч аңкрәмтәх – лүватнам сарнам вихләт: «Тәхнам аңкрәмта, тәхнам аңкрәмта». Төвнам күч аңкрәмтәх: ваһәм пәлкәт, лул пәлкәт, сәм пәлкәт, нәл пәлкәт. Панә сарнам сорҗа мән, ырхәлтәтәх.

23. Өс әй тоҳинә мән, мән, кат имиҳән-икихән әлләхән. Әнәл җуминт очһичәх, вочәт-пувләт ләңктә очһи, ләңктә қәл әнтә вулхән. Иминә һәримтәли, өс төл сохит икинә һәримты. Бәнә җи талиләлтән. Әссәһнам ләвәтләхән-пытләхән. Тәлилта қәйәхи мүв йастәх: «Бит лиләң төрәмнә вәлминнә атәмхә вәлхән. Әйнам ләвәтмин вәлхән. Итпә җу йәмин-җуһин җуһләлхән». Өс сарнам мәнмәлнә, кат имиҳән-икихән өс әлләхән. Көт пәтә лөвит очһи пулнат әлләхән. Бикин-микин кәм әнтә әт.

24. Җу сохит сарнам мән, мән. Әй ләв пәләк ләләл. нәмәксәл: «Өс мүват җи ләв әй пәлкәл?» Тәлилта қәйәхи мүв йастәх: «Бит җә ләв лиләң төрәмнә вәлмәлнә, пориләмәл ләтнә җу ләққәң йәққәң әй пәлкәл лин-линә кичәхин вәйиттән, әй пәлкәл йәх әйнамәт липтәтән, йәхә әйнам липтәтән. Итпә җу йәмәл-җуһәл җуһәлхәл». Сарнам мән, мән. Өс әй ләв ләләл. Төм җи вәйәң, җуминт һәвәң ләвчәх. Әй ләтнә пә ләләл қәл әнтә вул. Әссәһнам мәхәлты кирәхләл, нәвәрл, тәрәхләл. Тәлилта қәйәхи мүв йастәх: «Бит порихә вәрмәл ләтнә җу ләққәң йәққәң мата әйнам йәхә липтәтән, җу ләвин. Лин-линә, қәл вули, пул вәйәккән, мүв әнтә вәйәккән. Итпә җу йәмәл-җуһәл җуһәлхәл».

25. Панә сарнам мән, мән. Өс җуминт әнәл қотчәхә йөвәт. Әй җи җуминт әнәл имиңәх нәмән омәсл. Өс җуминт икиңәх ылән әләл. Панә җу әнәл икиңәх... әнәл имиңәхнә чайат-уң йәһәлты. Әй ләтнә җу ики нәқ рүвәттахә вәртәх:

– Җақа, ики, нәқ кила һәвхәчәк, һәвхәчәк, атәм ләв вүйилләх қылхән йөвәт. Ики, һәвхә, һәвхә!

Панә җу иминә нәқ рүвәтталнә, ики тәхә пә күч саңкинәт, тө өвпи мәча кәтәл – җукима пәрҗинам пәтәхмин йәх. Панә ылә ымәл, панә һәвәмтахә йәккән.

– Мүвәнә, – мәттә, – тәхәнам китә?

– Кәс ма мүвәнә китлөйәм? Мәттә, ма киһәхәм әнәл луңқнә кал[т] нә китлөйәм. Төрәм Қон йәхәм ики йастәл, мәттә, йәхәл қәләм ләтнә арәх әрҗи йуққәл, моһь моһьи йуққәл лүваты пәнхәл. Бутхән кәнчәхә мант кит.

– Җақа мәнә сорҗа пәрҗинам. Өтә, төвә йөвта, панә Төрәм Қон қот өвпит пәләккә лыкила. Җу арәх әрҗи йуққәң, моһь моһьи йуққәң лин-линә төвәнәм йәқәнләккән. Панә сорҗа мата җу һыңәнам пәткәлҗа. Җу һыңә ушә ләпасәл көрәхтахә йәх, төвә күч йөвәтлән. Панә өс пә ал йүва. Қөләммәтхә тәхә йүтанка, җақа нәқ лилә йәхнә.

26. Панә пәрҗинам җи сорҗа мән. Җу әнта сәм пәлкәт, лул пәлкәт, ләв пәлкәт вүйил мүвә әнтә. Панә мән. Җу Төрәм Қон өвпиһа йөвәт, панә сорҗа мата өвпи пәләккә йәвәттәх. Панә җу арәх әрҗи йуққәң, моһь моһьи йуққәң йәқә көрәккән төвә. Панә сорҗа мата һыңәлнам пәткәлхәл. Җу һыңәл, төвә күч йөвәт, ләпасәл көрхитахә йәх, тоһатахә йәх. Панә җу йәх әйнам архә китәл. Җу тоҳинә төңкә пай пықәм әпәл, вәр әпәл, лүй әпәл. Панә җу һыңәл нәқ вәйтәх.

27. Җу ыл ләвнә вәлмәлнә җу ики лүвата төвәнә йастәх: «Йәқә йөвәттәнка, кәк қутән, вәқ қутән әйнам мата ыттән вәсәт-уңәт кәват әйнам мәләққә вәрила, өвпит-уңәт. Панә ләпәт ат-қәтәл мәрә кәмә ал ливыттән, йәқән ымситтән».

Панә җу йәқә йөвәтмин ылә тәврәксәққәң, кәват ыттән вәсәт-өвпит тәврат. Панә җу ыл тәврат өвпит-уңәт... Әй ләтнә кәмән, қөләнтәлхән, мүвәли? Җу вәт җуким! Җу ләпәт ат-қәтәл йәқән умәсхән. Панә әй мәта ләтнә кәмә җи ливәтхән. Кәмә күч ливәтхән, әй мәта өт пә әнтәм. Әй қот әнтәм, әй вәч әнтәм. Әй мәта өт пә әнтәм. Вәсә!

• ПЕРЕВОДЫ •

I. Река Тром-Аган

[1] Птичка и ее сестрица

1. Живет птичка со своей сестрицей. Живут они так, и говорит однажды птичка:

– Ну, пойду я опущу штаны в реку.

И затем на следующий день она ушла, большую щуку поймала. Щука ее... Говорит она сестрице:

– Приготовь-ка мне сырую рыбу! Спинку рыбки мне, брюшко рыбки мне. А я лягу.

И она легла. Как проснулась [так молвила]:

– Оставила мне спинку, [оставила] брюшко?

Отвечает сестрица:

– Нет!

И разозлилась птичка:

– Пойду я к Менку⁵ и отдам ему тебя.

2. И она ушла. Прибыла она к дому Менка, заглянула в окошко в крыше – нет Менка дома. В печке – горшок с жиром вытопленным.

⁵ Менк – сказочный великан

Подошла она туда, отведала вытопленного жира, ела, жиром лакомилась, уплетала. И вдруг с улицы доносится постукивание лыж Менка. Испугался тогда птичка. За печку спряталась. Менк вошел, говорит:

– Кто ел из моего горшка с жиром? Ну, постой-ка, разведу я огонь и брошу его в печку.

И потянулся он за дровами за чувал и вытащил птичку.

– Ах ты, сучий сын, мигом в печку тебя брошу.

Тогда залепетала птичка:

– Дядюшка, родненький⁶, не бросай меня в печку, отдам я тебе свою сестрицу.

– Ну, раз так, то давай. Если сейчас ты уйдешь, как тебя отыщу?

– Как лететь буду, одним своим крылом черту проведу, другим своим крылом черту проведу, по тому следу приходи!

И птичка улетела. До дома добравшись, говорит:

– Отдала я тебя лесному духу-великану.

Сестрица ее рыдает. Птичка молвит:

– Не плачь! Выкопаем быстро рядом с дверью яму и положим туда раскаленное железо.

Тогда сестрица перестала плакать. Приготовились они.

3. Через некоторое время пришёл Менк. Дверь маленькая, в дверь пройти не может. Говорит птичка:

– Задом, дядюшка, задом, дядюшка!

Дядюшка то одним, то другим боком пройти пытается, в конце концов задом протискивается. И вниз упал. На дно ямы, на железо раскаленное упал. И там погиб. Птичка с сестрицей на деньги, на добро Менка дальше живут.

[2] Мышка

1. Однажды жила мышка. Так живя, так ночуя, она жила на берегу *Наңкәң йәвән, Чэчәң йәвән* [лиственничной реки – чеченг реки]⁷. Однажды утром вышла она на берег реки, там льды сплавляются. Одна льдина там несётся, мышка свою ногу туда поставила.

– Ых, ых! Ой, моя нога!

– Так ногу свою убери! – говорит льдина. – Так ведь я проходила сшибала много торфяных голов!

– Творение своего отца-матери! Ещё много торфяных голов сшибала! Если будет яркий день, ты сейчас растаешь на солнце.

⁶ Букв.: «родственник по браку»

⁷ Сказочное название реки.

2. Тут солнце проговорило:

– Ну, [двое] мужчины, если вы ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Мышь сказала солнцу:

– Творение своего отца-матери! Если будет тучевой день, ты поисчезаешь в туче, ничего не останется.

Тогда туча проговорила:

– Ну, [двое] мужчины, если вы ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Да и мышь сказала туче:

– Творение своего отца-матери! Если будет ветренный день, ветер унесёт тебя – как бы никого не бывало!

3. Ветер проговорил:

– Ну, [двое] мужчины, если вы ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Мышь сказала туче:

– Творение своего отца-матери! На другой половине мира камень⁸. Как хоть продуваешь, через него не пробираешься.

Тогда камень проговорил:

– Ну, [двое] мужчины, если вы ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Да мышь сказала камню:

– Творение своего отца-матери! Змея хоть два-три раза проскальзывает через тебя.

4. Тогда змея проговорила:

– Ну, [двое] мужчины, если вы ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Мышь сказала змее:

– Творение своего отца-матери! Собака без хвоста богатыря *Вош-ворт-ики*⁹ прикусит тебя за середину, пополам тряхнет тебя!

Эта собака проговорила:

– Так, вы, люди, если ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Мышь сказала собаке:

– Творение своего отца-матери! Когда твой хозяин ударит тебя, ты, закричавши, убежишь.

⁸ кӕв – 1. камень 2. Уральские горы.

⁹ Название городского богатыря употребляется в соответствии с принципами фонетики казымского диалекта.

5. Тогда *Вош-ворт-ики* проговорил:

– Ну, вы, люди, если ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Так сказала мышь богатырю *Вош-ворт-ики*:

– Творение своего отца-матери! В морозное время ты пристанешь к костру. Когда огонь искрами будет плевать, ты сразу же отскочишь прочь.

Огонь проговорил:

– Ну, вы, люди, если ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Мышь сказала огню:

– Творение своего отца-матери! Вода затопит тебя, зашипишь, потухнешь – никого как будто не бывало!

Вода поднимается, опускается, мышки нет, никого нет. Лыдина дальше несётся.

[3] Три брата

1. Жили-были братья от одного отца. Долго-ли они жили, кто знает, коротко ли они жили, кто знает. Однажды они пошли в лес. Пришли они в тайгу, в самую глушь. Но они забыли об огне. Они не имели огня.

Недалеко огонь горел. И дом там.

– Ну-ка, старший брат, сходи, попроси огонь. Кто же здесь живёт?

Старший брат пошёл туда. Старик с длинной бородой сидит там.

– Ну-ка давай огня!

– Ты сначала расскажи старинную песню, старинную сказку, потом я дам огня.

– Откуда у меня старинная песня, старинная сказка?

Били, били и выбросили его на улицу.

– Если ты не имеешь старинной песни, старинной сказки, убирайся прочь!

Еле он выхватил огненный уголек, сразу поймали его.

2. – Ну, ты добыл огня, туда сходи?

– Откуда. Надо старинную песню, старинную сказку рассказывать, потом ты получишь огонь. Еле я выхватил огненный уголек, еле я поднял его, еле я выскочил на улицу, сразу поймали меня. Меня били, били и выталкивали.

– Ну, средний брат, теперь ты сходи.

Средний брат ушёл. Зашёл он в дом. Он говорит старику с длинной бородой:

– Ну, давай нам огня. Мы пришли в тайгу, но без огня мы пришли. Мы забыли огонь.

– Ты Расскажи старинную песню, старинную сказку, тогда ты получишь огонь.

– Откуда у меня старинная песня, старинная сказка?

Еле он выхватил огненный уголек, еле он выбежал, сразу поймали его. Били, били и выбросили его на улицу.

3. – Ну, ты заимел, огня?

– Откуда огонь! Если старинную песню, старинную сказку рассказываешь, ты тогда получишь огонь. Еле я выхватил огненный уголек, еле я выскочил на улицу, сразу поймали меня. Меня били, били и вытолкали.

– Почему, у вас, братья, нет старинных песен, старинных сказок? Сейчас я схожу.

Так ушёл младший брат. Он зашёл в дом.

– Давай нам огня. Мы пришли в лес, но у нас нет огня.

– Ты Расскажи старинную песню, старинную сказку, тогда ты получишь огонь.

– Не-а, сперва гость кушает еду-рыбу, после этого следуют старинные песни и старинные сказки. Они куда не уйдут.

Ну, старик угостил молодого человека едой-рыбой.

4. – Вот старинная песня, старинная сказка!¹⁰ Однажды я поживал. Однажды я очнулся. Вот, моя мать родилась на свет. А рождение матери как мне отметить приношением? Так иду я вверх по течению в верхнюю деревню, в верхний город. Лук и стрелы у меня. Семь таёжных быков [оленей] там стоят. Я там выстрелил, они все на бок упали. Мясо этих оленей я перетаскал домой. Но кого позвать на пир [приношение]? Я позвал семь сыновей бога Торума. Они ели, пили и пошли домой.

5. Однажды заметил, что мой отец родился на свет. А рождение отца как мне отметить приношением? Иду я вверх по течению в верхнюю деревню, в верхний город. Лук и стрелы у меня. Семь таёжных быков [оленей] там бегают. Я выстрелил, они вниз упали. Мясо этих оленей я принёс домой. Но кого позвать на пир [приношение]? Тех же семь сыновей бога Торума я позвал. Они ели, пили, сидели.

Наподобие великих богов, наподобие великих духов я тоже поднимался вверх. Как я прошёл нижний мир, я не видел, как я прошёл верхний мир, я не видел. Однажды я очнулся, вот я стою вниз головой. Ноги мои наверху.

6. И однажды после этого много зверей, эти многие звери пришли. Однажды прислушиваюсь: они рвут, кричат – слышится. Как хорошенько прислушиваться я стал, концы моих костей выскрипывают. И однажды птичка строит мне гнездо между моими ногами. Ещё

¹⁰ Эту сказку рассказывают тогда, когда желают вызвать ненастье (сведение от Сергея Васильевича Кечимова, жителя ТТП №6р Сургутского района) (примечание редактора).

прислушиваюсь: кто-то идёт, слышно. Он и пришёл сюда, и меня выдернул. Это [оказывается] мой отец. Отец мой выдернул меня.

7. [Младший брат] насмерть ударил слепого старика. Он взял огонь, идёт дальше.

– Вы, братья, старинную песню, старинную сказку не знаете. Я ударил его насмерть.

Они перетаскали домой богатство этого старика. Этим счастьем до сих пор они живут.

[4] Две женщины

1. Живут две женщины. На берегу реки *Ньёксэң йăвэң* – *Мёккэң йăвэң*¹¹ две женщины живут. В двух (отдельных) домах живут. Так живут они, временами друг друга навещают. Живут они так, и вот одна женщина задумывается: «Каков же сейчас человек? Отправлюсь-ка я куда-нибудь. Одиноко нам вдвоем живется». Другой женщине ни слова не сказала. И пошла куда-то.

2. Шла он так, шла, долго ли, коротко ли, и вот вечер настал, стемнело. Вскоре до пеньков прошлогодних дошла. Дальше шла, до пеньков с этого года дошла. Посмотрела она вперед: дом там стоял, дом такой. Так она устала, что про себя подумала: «Пусть хоть кто там живет, все равно войду». И вошла. С неприкрытым лицом зашла. Думает про себя: «Пусть только будет здесь кто-то!» Вошла она – старая женщина там сидит. И говорит:

– Добрая женщина, у реки *Ньёксэң йăвэң* – *Мёккэң йăвэң* живущая, тебя кто звал сюда? Какой сказкой сюда тебя занесло?

– Ну и, - говорит она, - в какие места только не придёшь?! – говорит.

3. Женщина осматривается: одна половина дома темная, другая половина светлая. Одну часть люлек она [женщина-хозяйка] в правую половину дома пододвигает, другие люльки – в левую пододвигает. Лишь в передней части, там живет. Итак, когда женщина-хозяйка та с делами закончила, еду-рыбу достала, досыта гостью накормила. И затем хозяйка постель для нее приготовила. Так молвила:

– Устала коли, ложись, – говорит.

4. И женщина туда легла, вот легла женщина. Когда проснулась, солнце уже высоко стояло. Видит, что хозяйка уже встала. С люлками своими возится. Одну часть на правую половину дома передвигает, другую на левую половину. Встала гостья, про себя думая: «А ну-ка, встану я,

ведь идти мне надо». Женщина-хозяйка снова ее снедью-рыбой накормила. И сказала ей она:

– Ты, видно, пару себе, мужа себе искать идешь. Гляди-ка, за домом моим тропинка есть. Хорошо протоптанная тропинка. По этой тропинке иди. Как пойдешь, по пути три раза тебя окликнут: «Эй, сюда посмотри! Красивые мы, дивные мы!» Но ты туда не гляди! Лишь за дорогой следи! В трех местах тебя потом позовут. Пойдешь ты, пойдешь, к одному дому придешь. Войди туда, но с покрытым лицом зайдешь. Увидишь: справа чемоданы грязные прохудившиеся будут стоять. Среди этих чемоданов один возьми, сразу из дома выйди и принеси. Слева сундуки красивые золотые стоять будут. К тем сундукам не притрагивайся. Грязный старый, как его, чемодан возьми и возвращайся. По той же дороге обратно иди. Как возвращаться станешь, снова окликнут тебя: «В верховьях реки *Ньёксэң йăвэң* живущая женщина, в верховьях реки *Мёккэң йăвэң* живущая женщина, сюда оглянись: красивые мы, дивные мы!» Ты не смотри туда. Как придешь, чемодан свой сразу на крышу сеней положи.

5. Вот ушла женщина. Женщина-хозяйка все подсказала. Шла она, шла. И вправду, в трех местах ее звали:

– Эй, на реке *Ньёксэң йăвэң* живущая женщина, на реке *Мёккэң йăвэң* живущая женщина! Сюда посмотри! Красивые мы, дивные мы!

Она туда и посмотрела. Как взглянула – глаз половинки, рта половинки. Три раза ее окликали, всегда она туда оглядывалась. И вот впрямь к дому пришла. Вправду, как шла она, после того, как кричали ей, уже немного идти надо было, и к дому она пришла. Как дошла [понапрасну ей женщина говорила: «Опусти платок свой пониже, так заходи»], с неприкрытым лицом она вошла. Как вошла, осматривается, и правда справа чемоданы грязные прохудившиеся стоят. А с другой стороны сундуки позолоченные. Красивые такие! Думает она про себя: «Обманула ведь меня! На что мне чемодан грязный брать? Я покрасивее что возьму, сундук возьму». И вот слева стоящий сундук она выбрала. Красивый очень, золотой сундучище. Кое-как его на улицу вытащила. Как вытащила, на плечи взвалила и понесла. На обратной дороге снова те же ей кричат:

– Посмотри сюда! Взгляни сюда! Красивые мы, дивные мы!

Оглядывалась она. Шла она, шла, к дому женщины-хозяйки уже приближается. Думает про себя: «Что же в этом сундуке такое? Тяжелый такой». Попробовала она сундук вскрыть. Но чем? Ножом, чем ли в чемодане – закрытом сундуке – ковырялась, из скважины замочной кровь потекла. Тотчас остановилась она. «Что за чертовщина?» – про себя думает. И снова на себя сундук взвалила.

6. Шла она, шла обратно. К дому женщины-хозяйки пришла, по велению ее сундук на крышу сеней поставила. Очень уж он тяжелый был,

¹¹ Сказочное название реки.

когда его поднимала. Затем она зашла. Вошла... и как вошла, хозяйка заметила, что у гостыи отсутствует одна душа: *ўлэп*. Так она сказала:

– Эх, – говорит, – с верховьев реки *Ўёксэп йăвэп* женщина, с верховьев реки *Мёккэп йăвэп* женщина! Долгую песню, длинную сказку не принесла ведь!

«Что же это еще значит?» – думает про себя женщина. Немного погодя женщина-хозяйка едой и прочим накормила, чаем и прочим напоила, постель приготовила. Легли они. Наутро проснулась женщина. Хозяйка-то, оказывается, уже давно встала! Одни люльки вправо поддвигает, другие влево. Но так как утро, про себя она думает: «Ведь идти мне надо!» Хозяйка снедью-рыбой ее накормила, и она отправилась. Говорит хозяйка:

– Как ложиться будешь, этот своими руками-ногами взятый сундук рядом с собой поставь.

7. Так отправилась женщина. По дороге домой так тяжело было, что подумала она про себя: «Наверняка полно там золотых монет. Только бы уже до дома дойти!» Долго ли она шла, коротко ли, и вот до дома дошла. Пока дошла, устала очень. Как ложиться стала, сундук этот рядом с собой положила. Это так было.

8. Теперь о другой женщине сказка расскажет.

[Две женщины] в одной деревне жили. Про себя думает одна: «Подруга эта моя давненько меня не навещала. Что же она делает? Зайду-ка я к ней. Заболела ли? Или что приключилось?»

И к дому подруги она пошла. Входит она, дверь открывает: в задней части дома в священном месте одноглазый великан сидит. А косточки подруги, на прут нанизанные, над огнем стоят, одноглазый великан там сидит. Говорит он:

– Надо же, здесь, видимо, еще полакомиться есть кусочек хрящика да с кровью!

Так женщина испугалась, что дверь захлопнула и домой убежала. Думает про себя: «Дальше нельзя здесь жить. Уйду я куда-нибудь, а не то погубит меня великан». Собралась она, оделась и в путь пустилась. Понесли ее ноги. Думает она про себя: «Где-нибудь все равно человека встречу. Каков же человек?» Направилась она куда-то. Шла она, шла, долго ли, коротко ли, и вот вечер настал. Так она утомилась, что плохо ей стало.

9. Вдруг к прошлогоднему пню она подошла, человеком оставленному. Немного она прошла – до пня с этого года дошла. «Теперь уж, должно быть, и дом недалеко, – думает, – наверняка живет здесь кто-то». Шла она, шла, вскоре дом показался. Думает она: «Войду я, пусть здесь хоть кто живет. Так я притомила, пока до края света дошла! Пусть хоть кто здесь живет, войду я». И зашла в дом. А там женщина-хозяйка снова

с люльками возится. Одну часть люлек в правую половину дома отодвигает, другую часть в левую половину. Женщина заходит, садится. Здравается, приветствуют они друг друга. Спрашивает хозяйка:

– С верховьев реки *Ўёксэп йăвэп* женщина! Какой песней, какой сказкой тебя сюда занесло?

Женщина отвечает:

– Я ведь, – говорит, – всегда одна, – говорит, – даже человека не вижу. Замыслила я, что в путь отправлюсь, где-нибудь да человека встречу. Худо одной жить.

Старушка чай заварила, еду приготовила, на стол накрыла. Поели-попили. Старушка постель приготовила и сказала:

– Ложись, уставшая женщина.

Женщина легла.

10. Когда проснулась, всюду уже светло было. Хозяйка, видно, давно уже встала. С люльками возилась. Одни люльки направо отодвигала, остальные налево. Так она хлопотала. Снедь-рыбу приготовила. Поели-попили и женщина [гостью] наставлять стала. Так рассказывает она, так говорит:

– Позади дома моего есть дорожка одна. Хорошо протоптанная тропка. Отправляйся по той дорожке, – говорит. – Как пойдешь, три раза тебя окриknут. Скажут тебе: «Сюда смотри! Сюда взгляни! Красивые мы, дивные мы!» Но ты туда не гляди. Три раза кричать будут. Потом еще пройдешь сколько-то и к дому выйдешь. В дом войди, ничего не увидишь. В одной половине дома чемоданы будут, в другой половине сундуки позолоченные. Войди туда, но с прикрытым лицом войди. Среди грязных, пыльных чемоданов один выбери. Сундуки позолоченные там тоже будут, но их не касайся даже. Тотчас выходи оттуда и возвращайся.

11. Отправилась женщина. Как и сказала хозяйка, и впрямь от дома ее протоптанная дорожка шла. По ней направились женщины. Шла она, шла, и вот вправду звать ее стали:

– Эй, посмотри сюда! Красивые мы, дивные мы!

Но не оглянулась она, платок свой еще ниже натянула. Три раза ей кричали, ни разу она не оглянулась. И правда, шла она, шла, к дому одному пришла. Вошла осторожно. С прикрытым лицом вошла. Осмотрелась: и правда справа чемоданы грязные, пыльные стояли, слева сундуки позолоченные, красивые такие. Подумала она: «На что мне сундук позолоченный брать?» И как женщина велела, чемодан какой-то грязный, пыльный схватила. Тут же на улицу выбежала и по дорожке обратно отправилась. Шла она, шла, снова три раза окликали ее:

– Эй, посмотри сюда! Красивые мы, дивные мы!

Не оглядывалась она.

12. Дошла она до дома хозяйки... дошла она до дома хозяйки, чемодан на крышу сеней положила. Тут же в дом вошла, и женщина, оказывается, уже еду приготовила и угощать стала. Говорит она:

– Проголодалась чай. Целый день...

Такая добрая эта хозяйка! Ели, пили. Затем постель она приготовила.

– Ложись, уставшая женщина, – говорит.

И хозяйка тоже легла.

Когда утром проснулась женщина, хозяйка уже встала, оказывается. Думает она про себя: «Так долго я спала». И вскочила. Хозяйка снова еду перед ней поставила.

Говорит:

– Ну, домой теперь иди. Как домой придешь, как ложиться станешь, чемодан свой рядом с подушкой положи. Рядом с собой положи. Может, превратится он во что-то для тебя – а нет, так нет...

Поели они, попили, затем женщина в путь отправилась. И чемодан взяла. Домой направилась.

13. Шла она, шла, долго ли, коротко ли, до дома своего дошла. Вошла, поела, попила, усталая очень была, легла. И чемодан, как женщина велела, рядом с собой положила. И вот среди ночи просыпается, думает про себя: «Как долго я спала. В доме светло уж». Встала она, на улицу идет, все спотыкается. Темень на улице. Домой снова входит, у постели ее мужчина золотой лежит. Светящийся мужчина там спит. И она рядом с ним легла. Утром проснулись. Отцы ли, матери ли их друг другу сосватали. Мужчина, подобно солнцу и луне, красив был. И дальше жили они, наверное, в счастье и богатстве. Старая женщина, как сына родного, его сосватала. Вот и все, конец!

[5] Зажиточный купец Пётр-Марк

1. В одном городе живет Пётр. Богатый Пётр, зажиточный купец, богатый Пётр. Так он живет-спит, бедняков не любит [букв.: нутро у него плохое], собак держит, если бедняк близко к нему подходит, он собак на него напускает, оставляя его им на растерзание. Он так богат, что до людей дела ему нет [букв.: на женщину-мужчину смотреть желания не имеет]. Однажды в том городе у старика и старухи¹² с городского переулка, деревенского закоулка родился сын. После его рождения на записке... обнаружили они записку. После рождения сына принесли они его к правителю той земли. Отнесли они его к государю, а тот записку

¹² Дословный перевод: пожилые мужчина-женщина. Понятия старик и старуха в данной сказке нет (примечание редактора).

заметил: «Сын этих старика и старухи поселится в зажиточном доме Петра, женится на его дочери».

2. В общем, услышав такие слова, купец и говорит:

– Это что за разговор? Я, – говорит, – не хочу, – говорит, – чтобы Сын старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка моим богатством владел. Что за разговор такой?

Долго ли рос Сын старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка, долго, наверное, рос, однажды за день он вырос настолько, что мог ходить и бегать.

3. Как-то раз во время странствий Сын старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка повстречался с кем-то, с каким-то старичком повстречался, со старичком. Увидел его старик и говорит:

– Сын старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка! Как ты вырос, стал мужчиной, куда путь держишь?

– Так, – отвечает он, – забавляюсь (букв.: играя бегая).

– Ну, забавляйся себе. Дам я тебе кое-какую записку, ты, в общем, отнеси ее и отдай там. Скажи, что, в общем, в записке написано, что ты женишься на его дочери и будешь ему зятем.

И что же, купца Марка нет дома. Сын старика и старухи приходит туда, собаки туда-сюда носятся. Жена [Марка] говорит:

– Что случилось?

4. Он отдал записку жене [Марка], она ее прочитала, написано там было, что это записка зажиточного Марка:

«Жена, ты там подсуетись, к моему приезду, это, праздничный стол собери! Свадебный стол накрой-приготовь! В тот день я приеду, тогда пир начинай! Нашу дочь за Сына старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка выдаём. Когда я приеду, пусть все будет накрыто, свадьба подготовлена».

5. И он [Сын старика и старухи] отдал ей [жене Марка] записку. Сын старика и старухи подошел к ней. [Жена Марка] говорит:

– Ты уходи, в тот день мы найдем тебя.

И Сына старика и старухи однажды отыскали.

– Иди же к нам! Твой тесть сегодня приезжает.

Когда начали пир, пришел Сын старика и старухи. Сел он за стол, вскоре вошел Марк, зажиточный купец:

– Что вы тут затеваете?

Жена на это так отвечает:

– Ты же сам написал, вот записка, здесь ты написал, что, мол, когда приду я, накрой-приготовь праздничный стол. К моему приезду, мол, свадебный стол надо накрыть. За Сына старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка, мол, нашу дочь выдаём.

6. Марк, зажиточный купец, говорит:

– Что ты такое мелешь, кто тебе сказал, что нашу дочь замуж выдаём. Кто распорядился, чтобы мы ее за Сына старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка выдали?

– Посмотри, вот твое письмо.

Он взял записку, начал читать, и правда: его почерк. Что поделаешь. Жалко ему, что на добро его покусились. Сели они к столу и дочь свою посадили. Размышляет он [Марк]: «Какие бы козни ему состроить?» Думает он: «Вот что я сделаю... в общем, на другом берегу моря-океана *Антэран* живет этот, Царь-Змея. К нему пошлю этого Сына старика и старухи. Туда и пошлю. Наверное, оттуда он не вернется, ушедшие туда не возвращаются».

7. И вот однажды он [Марк] к нему [Сыну старика и старухи] обращается:

– Ну, зять мой, – говорит он, – я тебе, в общем, работу нашел. Хорошо бы, если бы ты туда сходил. Иди к Царю-Змее, у него есть мне принадлежащие вещи, понадобились они мне. Принеси их сюда! Любым способом раздобудь, скажи, что я тебя послал. Он знает, что мне нужно.

8. Так он в путь отправился. Идет он, идет и задумывается: «Куда я иду, куда меня послали?» И так он шел дальше. В пути снова ему старичок встречается:

– Куда идешь? Куда послали тебя?

– Да вот так, далеко меня отправили, Пётр, зажиточный купец, к Царю-Змее меня послал.

– Ну что же, если отправили тебя, иди на берег моря-океана *Антэран*, – говорит старичок. – Пойдешь, пойдешь и там окажешься. Только ничего не трогай. Увидишь там большой трухлявый пенёк, высохший пенёк. Не прикасайся к нему, мимо иди, не ищи себе неприятностей. Пойдешь, пойдешь и куда-то придешь, на берегу моря щука будет лежать, очень большая щука. Через щуку ты перейди, как-нибудь перейди, перешагни и иди дальше. Дальше пойдешь, пойдешь, и к морской переправе придешь. По морю плавают один лодочник, туда-сюда переправляется. Туда доплывает, сюда возвращается, сюда доплывает, туда идет и сюда [обратно]. Так он все время переправляется, все плавают и плавают. Как только тот лодочник сюда причалит, ты иди, скорее запрыгивай в лодку и переправляйся. Не берись за весло, ни к чему не прикасайся, не совершай греха!

– Так-так [слова Сына старика и старухи].

9. И ушел [он же].

– Когда к Царю-Змее придешь, – говорит он [старичок], – одну женщину там встретишь, человеческую женщину. Эта женщина, возможно, как-то сможет тебе помочь. Так, так. Так поступай.

И он [Сын старика и старухи] ушел. К Царю-Змее [ушел]. Шел он, шел, и в правду к большому пню пришел. Мимо того пня дальше пошел и на берег морской вышел. На берег вышел, как старичок и сказал, к щуке подошел, через щуку прямо, через щуку перешел.

10. Через щуку перешел, на берегу моря видит: лодочник [там]. По морю переправляется, туда, сюда. Когда тот причалил, он [Сын старика и старухи] запрыгнул в нос лодки и переправился. Переправился, вышел на берег. Шел, шел, долго ли, коротко ли, к дороге вышел из молодой лиственницы, молодой ели сколоченной. На избушку набрел, женщина там была.

11. Женщина говорит:

– Чего надо? Пришел сюда, – говорит, – раз пришел сюда, живым отсюда не уйдешь, – говорит, – во здравии отсюда не уйдешь, в общем, зачем сюда пожаловал? Ну ладно. Укрою я тебя. Спрячу я тебя, но когда придет Царь-Змея, не двигайся, так надо. Пока Царь-Змея здесь будет, совсем не двигайся.

– Ну ладно, так и так. Если не двигаться – [думает про себя Сын старика и старухи].

– Пока Царь-Змея не уйдет, не шевелись. Укрою я тебя, когда придет сюда Царь-Змея, ведь зажиточный купец Марк приказал тебе раздобыть что-то у него.

12. Спрятала она его, пока был там Царь-Змея [т.е. отсутствовал]. Большая щука попросила было Сына старика и старухи спросить кое-что: «Узнай у Царя-Змеи, долго ли мне еще здесь лежать? Сколько мне еще здесь мучаться?» А когда Сын старика и старухи подошел к пню, тот попросил его: «Когда дойдешь, передай, спроси, будь добр! Сколько мне еще здесь стоять? От ветра, дующего с одной стороны, с другой стороны весь я дрожу». Лодочник, по морю ходящий, тоже к Сыну старика и старухи обратился: «Как до Царя-Змеи доберешься, спроси, долго ли мне здесь еще по морю ходить. Вечером здесь переправляюсь, днем, зимой переправляюсь, летом».

– Да, да, я, – говорит, женщина говорит, – выведаю. Как придет он, я вопросы твои выпрошу. Потом выпущу тебя, как заснет он ночью.

13. И вот прибыл Царь-Змея и говорит:

– Чую, человеческим духом пахнет, запах крови свежей чую.

Женщина отвечает:

– Ах ты такой-растакой, сын ты собачий, сколько невинных стубил ты, поглотил ты в пути. Эту вонь ты учуял, от тебя так разит. Кто может к нам забрести?

– Да-да, – отвечает тот, – это верно, – говорит Царь-Змея женщине.

И Царь-Змея лег спать. Женщина говорит:

– Ну... долго мы здесь вдвоем живем... он [Сын старика и старухи] притаился, ранее посадила его в сундук.

14. Снаружи... Он слышит, как женщина Царя-Змею расспрашивает:
– А-а, – говорит она, – слыхивала я, что на берегу моря стоит большой пень. От ветра дрожит он все время, – продолжает она. – Сколько ему еще так мучаться?

– О, – отвечает Царь-Змея, – тот пень, – говорит он, – с давних пор он там, тот пень. Тот, кто тот пень толкнет, – продолжает он, – подобно зажиточному купцу Марку заживет, – говорит он. Богатства будет у него больше, чем у купца Марка, он еще богаче него станет. Под низом его серебро да золото лежит. Такой пень.

15. – Аха, – говорит женщина. – Так оно и есть. Где-то на берегу моря лежит щука. Летом, зимой, там лежит. И зимой там лежит. Все лежит и лежит, сколько же ей еще там быть.

– Ну, – отвечает Царь-Змея, – эта щука наказана, эта щука, – говорит он, – наказана. Это та щука, что проглотила семь кораблей зажиточного купца Марка, наполненных золотом и серебром. Это, – говорит, – такая щука. Эта щука, – продолжает он, – если кто-то к ней подойдет, эта щука, – рассказывает он, – выплюнет корабли зажиточного купца Марка с золотом и серебром. После этого щука сползет в воду. Такая вот это щука.

16. – О, и правда, – говорит женщина, – но на берегу есть еще кое-что. Слыхивала я, – говорит она, – что переправляется по морю человек один. Все по морю ходит и ходит, к дальнему берегу плывет, туда доберется, обратно переправляется, до этого берега доплывает, снова на тот переправляется. Ночью по морю плывет, днем плывет, зимой плывет, летом плывет, все время плывет, все время плывет. Сколько еще так плавать будет? Куда он так плавает?

– Ну, – отвечает Царь-Змея, – это для того, если кто-то очень заспешит. Тогда лодочник ему весло протянет, тот в лодку усядется и там останется, а лодочник свободным станет. Это, – продолжает он, – наказание, нарочно назначено. Сейчас, – говорит он, – скоро на его место другого человека посадят.

– Ну да.

17. Так, после разговора, все стало понятно, все прояснилось.

Ну и все им стало известно, после того как Царь-Змея заснул, женщина вытащила его [Сына старика и старухи] из сундука, выпустила. Освободив его, женщина открыла одну бочку и дала ему три кружки воды. Напоила его водой, дотоле [ему] неизвестной, стал он сильным, захмелевшим. И вот он побежал.

Бежал, бежал, по дороге к берегу моря все думал: «Только бы за весло не схватиться. Такой разговор я слышал». Пристал лодочник к берегу.

– Ну! Что сказал Царь-Змея?

– Погоди-ка, перевези меня, потом расскажу.

Лодочник переправил его, как переправили его... когда переправили его, выходя на берег, Сын старика и старухи, говорит:

– Слушай меня, расскажу я тебе. Как уйду я, и кто-нибудь сюда придет, протяни ему свое весло. Тогда ты освободишься. Тот человек будет в твоей лодке сидеть. Вот какое дело.

– Да-да, очень хорошо, – говорит лодочник, – добрую весть ты принес.

18. С тем и ушел Сын старика и старухи, шел, шел по берегу и до щуки дошел. Глядит: и правда, огромное у щуки брюхо. Щука на один бок перевалится, на другой перевалится. Молвит щука:

– Ну, какие вести?

– А вести такие, в общем, сказал Царь-Змея, что в брюхе у тебя семь кораблей золота и серебра. Скорее выплюнь те корабли. Они принадлежат зажиточному торговцу Марку. Когда те корабли выплунешь, тогда, сказал Царь-Змея, в воду сползешь.

– Ах, Господи, делов-то, сейчас же их выплуну.

– Давай-давай выплевывай! Корабли я с собой заберу, – говорит Сын старика и старухи, – мне обещанные корабли.

Бедная щука силилась, силилась, пока не выпал один корабль. Снова закричала, засипела, все семь кораблей выплунула. Тотчас же бедная щука к воде отползла. Вскоре она исчезла в воде моря. Такие слова молвила:

– Благодарствую.

19. После того как щука выплунула корабли, оказалось, много работников там было. Работники спустили корабли на воду, и они отправились в путь. Сын старика и старухи на место главного в первый корабль сел. Плывет он, плывет, подплывает к пню и говорит:

– Пристаньте к берегу!

Народ с кораблей на берег вышел, пень молвит:

– Ну, какие вести [принес] оттуда?

Тот, не прозвезя ни звука, прошел прямо мимо него. Проходя рядом, Сын старика и старухи толкнул пень, тот сразу же упал. Пень упал, поднем [оказывается] же серебро да золото. Работникам своим Сын старика и старухи серебро да золото унести [повелел]. Корабли все наполняются и наполняются. Семь кораблей до краев наполнились. Он [Сын старика и старухи] на берег спустился.

20. Ранее упомянутый зажиточный купец Марк смотрит:

– Что такое, корабли пришли, семь кораблей, все мерцают. Это что за корабли? Неужели те мои семь кораблей, которые давным-давно щука проглотила? А-а, безродный, – говорит он, – мой зятьёк постарался. Под

конец моей жизни так он в доме моем поселился. Богатством моим завладел.

Как бы на его кораблях (вражеского) войска, работников не оказалось, [опасается он, Марк]. Они вышли на берег. Зажиточный купец за голову схватился: что же ему делать.

21. И потом он поселился в том городе, в той деревне, Сын старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка. Отца и мать он к себе забрал. На место зажиточного купца Марка их определил, а того с женой помои таскать поставил. С таким счастьем-удачей Сын старика и старухи до сих пор живет. Вот и все.

[6] Северный богатырь

1. Был однажды богатый человек. Был ли этот человек давно богат или недавно богат, но был он очень богат, много у него было северных оленей. Много тысяч оленей [имел]. И был у него захудалый работник. Долго ли так поживаячи они жили, а может и недолго, но один раз работник его в санях остался, сидел он там молча на дне саней.

2. И спросил его богатый человек:

– Работник, что я плохо с тобой обращаюсь? Не кормил я тебя едой, рыбой? На что ты обиделся?

– Не обижал ты меня. Кормил едой, рыбой. Не обиделся я, не сержусь, – отвечает тот. – А вот скоро собака залает, двинется народ северный. Северные воины тебя убивать придут. Скоро прибудет северное войско. Как появится северное войско, когда сюда прибудет, подойдет к тебе, – говорит – северный богатырь, он убить тебя подойдет. А как захочет убить тебя, ты скажи ему только: «Ты меня пока не убивай! Ты сначала работника моего убей! А потом уж и меня убивай!» А я что-нибудь да придумаю.

3. И как только сообщил он эту весть, только что проговорил, залаяла собака. А северное войско и скачет уже. И как скачет северное войско, подходит к богатому человеку северный богатырь. А когда уже поднял он меч, говорит ему богатый человек:

– Ты меня пока не убивай. Сначала к работнику моему иди, его убей! А потом уж и меня убивай!

А захудалый работник наверху саней сидит. Тот его, захудалого работника, бедного человека и сдернул с саней за воротник. И разрубил его посередине, нет, он его до шейной косточки разрубил. А как выпала у того шейная кость, кость эта обратно полетела, шейная косточка на место села. И он здоровехонек встал. А когда во второй раз разрубил его тот, голова его слетела и снова вернулась, где раньше была.

4. Бедный, несчастный, никудышный тот работник к саням побежал, взял там старый топор с обгорелым топорщиком.

Сам крикнул:

– Отрублю я тебе большой палец на ноге! Отрублю большой палец!

А северный богатырь и говорит ему:

– Не руби ты мне большой палец на ноге! Не руби большой палец!

Сколько я богатства, денег добуду, все тебе отдам. И олени сани в упряжке трех белых оленей тебе отдам!

И вот отступил северный богатырь. А бедный человек говорит:

– Ничего мне не надо. Но ты мне поклянешься.

И заставил его поклясться:

– Если еще придете сюда с войной, через устье Оби переправитесь, не останется от вас и собаке что поесть, ничего не останется. Все вы в море утонете.

Тем и сказка кончилась.

[7] Слепые-глухие старый мужчина с женщиной

1. Жила-была однажды женщина с племянником. Жили-поживали тетка с племянником, племянник так вырос, что мог и охотиться, и рыбачить. Была у них верша на налима. Племянник ходил эту вершу проверять. Проверяет вершу, растет, мужает, сколько еще будет расти, пока так ходит, тетка увидела, что и в правду вырос ее племянник. Растущий-мужающий человек, до каких пор будет расти. Вырос он так, что и в округе, и дальше стал ходить.

2. Тетка однажды ему и говорит:

– Вниз от нашей верши ни в коем случае не ходи! Вниз от верши ходить нельзя. Не ходи вниз по течению, ни за что, – говорит ему тетка.

– Да, да, если нельзя, значит нельзя, зачем мне туда идти.

3. Но вскоре он про себя думает: «А тетюшка когда это говорила, все же почему меня туда не пускает? Может, есть там места для рыбалки и охоты получше, чем здесь, их скрывает от меня тетюшка. Так мне и говорит. Ну, погоди, – думает он однажды, – сейчас в ту сторону пойду. Не получится у нее ничего утаить. Какого черта тетюшка хочет скрыть их от меня, [вот назло ей] туда пойду».

4. И отправился он в ту сторону. Пошел он туда вершу проверить. По дороге к верше [он подумал]: «Потом на обратном пути вершу посмотрю. Сейчас сразу же в ту сторону пойду, вниз пойду, куда тетюшка указала».

5. И так долго ли он шел, коротко ли, не ушел еще так далеко, видит: стоит там избушка. Очень старая избушка, из стройной лиственницы срубленная избушка. Но настолько избушка была старая, что даже

покосилась. Старая избушка там стояла. Парень смотрит: дым, тонкая струя дыма вверх поднимается.

6. Придя в себя [от удивления], он осторожно отворил дверь, тихо приоткрыл ее, вошел, и видит: внутри напротив у стены лежат старик со старухой. Слепые муж с женой лежат у задней стены посередине. [Парень] осторожно одной рукой дверь открыл, другой затворил. Тихо присел на край постели. Что же они будут делать? Он осмотрелся получше, понял, что его вроде не замечают. Кажется, ни один из них его не видит.

7. Они толкают друг друга в бок, старик и старуха зевают.

– Полдень уже что ли, старуха? – говорит старик.

Та отвечает:

– Так и есть, уже полдень.

Старик спрашивает:

– Ты, старуха, проголодалась?

– Так и есть, чувствую, проголодалась я, – отвечает старуха. Давай сыграем [на музыкальном инструменте].

На это старик говорит:

– Подожги-ка смолистые поленья!

Старуха подожгла смолистые поленья, старик и говорит:

– Держи копые острием вверх, к окошку в крыше. А я сыграю, – и старик начал играть.

– Что скажешь, кого бы нам сюда? Трехгодовалого оленя зазовем.

И старик запел:

Трехгодовалый – о,

олень – о,

сюда плашмя упади – о,

сюда навзничь упади – о.

8. То ли из выси грозowych туч, то ли из выси ветровых туч на игру старика в окошке сверху что-то появилось. Какой-то сильный ветер или сильная волна, или музыкальный инструмент пригнали к окошку в крыше оленя. «Трехгодовалый, – говорит, – олень, сюда плашмя упади, сюда навзничь упади!» Как только олень приблизился, его через окошко в крыше копыем пронзили. Старуха вынула копые, на полу, в яме для мусора, старик со старухой принялись с оленя снимать шкуру.

9. Он [Тетушкин племянник] сидит и смотрит на них. Сидит он так, смотрит, его как будто не замечают. Старуха подожгла смолистые поленья, достала большой котел с семью ушками, шестью ушками, и оленя целиком положили в него вариться.

10. Смотрит парень: черт бы побрал, аппетитная жирная оленина, и пока в котле закипало, он начал выстругивать заостренный прут.

Котел сняли с огня, сели есть на полу посередине дома. Тетушкин племянник выстругал прут, нанизал на него все куски пожирнее. Так

он нанизал весь прут. Попробовал то мясо. Сам сел к еде. Старики в это время бульон ели. Он тоже бульона поел.

11. Когда они бульон съели, старик у старухи спрашивает:

– Ну, наелась досыта?

Старуха отвечает:

– Да как же наелась, совсем не наелась. Как же мы к старости стали такими ненасытными? Раньше нам еды хватало. Как же мы стали такими?

– Ну, погоди, завтра зазовем трехгодовалого ногостого зверя. Трехгодовалого лося зазову. Удивительно, как мы стали такими?

12. [Парень] заметил, что его вроде бы не видят. Когда он стал уходить, погладил старику подбородок.

– Эй, старуха, ты зачем мне подбородок погладила?

Старуха говорит:

– Когда это я погладила тебе подбородок?

Немного погодя он погладил подбородок старухе.

– Эй, старик, ты зачем мне подбородок погладил? – заспорили они вдвоем.

– До этого ты говорил, зачем, мол, гладишь мне подбородок. А теперь ты сам гладишь мне подбородок!

13. В это время [парень], взяв прут [с мясом], одной рукой тихо отворил дверь, другой затворил. С тем он пошел дальше. «Черт поberi, а тетушка мне говорила сюда не ходить. Видимо, очень хорошее место она от меня скрывает. Завтра приготовлю прут еще больше. Сказал ведь [старик], мол, трехгодовалого лося позову. Сейчас домой пойду. К черту вершу, мясо домой понесу».

14. Зачем проверять вершу, не посмотрел он вершу. С мясом домой пошел. Шел он домой, прут с мясом нес.

– Долго же тебя не было, пока ходил ты вершу проверять. Что это еще такое, что ты принес? – спрашивает тетка.

– Ты ешь, ешь, ешь, не разговаривай!

– Разве я не говорила тебе, чтобы ты не ходил в ту сторону? – говорит ему тетка. – Негодник ты этакый, не твори глупостей! Куда ты ходишь? Может быть, ты думаешь, что там хорошие люди живут? Там те самые живут, которые родню твоего отца съели. И ты после этого там ходишь, – удивляется тетка. – Что с тобой станет? До таких лет я тебя вырастила. Смерти своей ищешь. Ведь родители твои именно там пропали. Кто тебя туда послал?

– Да что ты, никуда я не ходил, ешь, ешь жирное мясо!

15. Что делать тетке? Она стала есть мясо.

Прошел день. На следующее утро, когда все рассвело [букв.: когда солнце коснулось твоего лица, твоей спины], тетка спрашивает:

- Ты куда собрался?
- Пойду вершу проверить.

Тетка говорит:

- Только не ходи никуда больше! Проверь вершу и скорее возвращайся назад!

16. Но на какой черт проверять вершу, дойдя до нее, он пошел дальше, по дороге срезал подходящую ветку и сделал из нее прут для мяса. Побольше прут. Дошел он до избушки, одной рукой отворил дверь, другой затворил, этому уже наловчился. Когда они заиграют [подумал Тетушкин племянник], он сел на край постели. Просыпаются старик со старухой, но, кажется, его не замечают. Совсем глухими, слепыми стали старик со старухой.

17. Старик зевает:

- Проголодалась ты, старуха? – спрашивает старик.
- И в правду я проголодалась.

Старик продолжает:

- Я тоже очень голоден, что приключилось с нами вчера, какими же мы стали к старости. Как же мы стали такими! Съели трех годовалого оленя и не наелись. А ведь старики мало едят. Раньше не случалось такого. Но сегодня трех годовалого лося заведем, трех годовалого ногастого зверя. Старуха, подожги смолистые поленья!

Старуха подожгла смолистые поленья.

- Держи копьё острием к окошку в крыше!

Старуха держала копьё острием к окошку в крыше. Старик начал играть:

Трех годовалый – о,
молодой лось – о,
сюда плашмя упади – о,
сюда навзничь упади – о.

18. И видит: из выси ли ветровых туч, из выси ли грозowych туч, парит там трех годовалый молодой лось, ногастый зверь, почти взрослый ногастый зверь. Сильный ветер его несет, сильная волна его гонит. Все больше приближается к верхушке избушки старика и старухи. Как только приблизился он к окошку в крыше к острию копья, его тотчас пронзили. Он простонал, рухнул в избушку, замертво упал. Старик и старуха прямо там же принялись сдирать шкуру. [Парень] уже накануне заметил, что старики его не видят. Он тоже начал сдирать шкуру. Ухватился за лосиные лапы.

19. Старик говорит:

- Поставь на огонь большой котел с семью ушками, шестью ушками!

Того трех годовалого ногастого зверя, молодого лося, в большой котел с семью ушками, шестью ушками положили. Знаем мы, он уже

заранее приготовил наточенный прут. Когда ногастого зверя [с огня] сняли, старик и старуха принялись есть, он тоже к ним подсел. Старик и старуха его рук-ног не касались. Все куски пожирнее он нанизал на прут. Полностью нанизал прут. Так он сделал. Ел, ел, и весь бульон съел. Старик и старуха ели бульон, он тоже ел.

20. Как поели, старик спрашивает:

- Ну, старуха, досыта наелась?

Старуха отвечает:

- Нет, не наелась я.

– Как так, – говорит старик, – я тоже не наелся. Очень мы ненасытными стали, не то что в прошлом. Раньше нам лося как раз хватало. Как стали мы такими прожорливыми. Почему мы так много едим. Завтра заведем трех годовалого медведя. Им, должно быть, наедемся, насытимся, большим зверем. Завтра и в правду медведя заведем.

21. Про себя думает [парень]: «Хороший же пир устройте вы мне завтра». И об этом он узнал. Так он сидит, про себя думает: «Поглажу-ка я старику подбородок». Погладил старику подбородок. Старик рассердился:

– Какого черта ты погладила мне подбородок? Вчера ты говорила, что я гладил тебя. А теперь какого черта ты гладишь мне подбородок? Под старость для чего ты меня гладишь, зачем гладишь мне подбородок?

22. Они ругаться начали. Когда немного успокоились, Тетушкин племянник старухе подбородок погладил. Старуха рассердилась:

- На кой черт ты гладишь мне подбородок?

Старик тоже рассердился:

- Когда это я тебя гладил?

Двое начинают ругаться. Почти дерутся: «Какого черта ты гладишь мне подбородок?»

23. А он [Тетушкин племянник] вскоре одной рукой отворил дверь, другой затворил и тихо ушел. Пройдя дальше, он домой побежал. Верши будто и не было. [Мясо] он принес домой, тетка на него разозлилась:

- Откуда у тебя прут с мясом?

– Ну что ты, тетушка, ешь, ешь, – это жирная лосятина. Ниоткуда я ее не взял, ты ешь, ешь! О еде думай! Что ты меня спрашиваешь?

У тетки и в мыслях нет к еде прикоснуться. Она говорит:

– Они же родню твоего отца съели, а ты еще к ним бегаешь. Плохо же я тебя вырастила, воспитала.

24. Но племянник говорит тетке:

- Ешь! Не зря я туда хожу. Ведь вот что я раздобыл.

Стемнело. Утром снова рассвело, говорит племянник тетке:

- Пойду я вершу проверю.

Отвечает она на это:

– Ну куда же ты пойдешь. Пуста твоя верша, нет в ней рыбы.

– Неправда, отчего бы там не быть рыбе.

25. Прошел он мимо верши. Вчера он слышал, что сегодня медведя зазовут. Снова он прут наточил, на который можно мясо с салом нанизать, такой он изготовил прут. Дойдя до избушки, он видит: еле-еле виднеется дым. Осторожно одной рукой дверь отворяет, другой рукой затворяет. Сел он на край постели. Знал он, что пришел в то время, когда старик со старухой начнут играть [на музыкальном инструменте]. И в правду, зевают они, просыпаются.

26. Старик спрашивает:

– Ну, старуха, проголодалась?

– Да, – отвечает она, – проголодалась.

Старик говорит:

– Я тоже голоден. Вчера зазвали мы трехгодовалого лося, но будто и не ели [букв.: совсем мимо нас прошел]. Почему же мы не наелись? Вот поэтому сегодня мы заведем медведя. Уж им-то мы насытимся. Заведем мы сейчас что-то жирное и сытное, медведя. Ведь медведь зверь крупный.

27. И говорит старухе:

– Подожги смолистые поленья!

Старуха подожгла смолистые поленья.

– Держи копье острием вверх!

Старуха держала копье острием к окошку в крыше. Старик начал играть:

Трехгодовалый – о

медведь – о,

сюда плашмя упади – о,

сюда навзничь упади – о.

28. Из выси ли ветровых туч, из выси ли грозových туч ветер пригнал очень скоро к окошку дома старика и старухи медведя. На самой вершине небосклона он кружил. Медведь приближался, приближался, когда над окошком в крыше старика и старухи оказался, острием копыа его пронзили. Медведь вниз на пол рухнул. [Парень] накануне уже наловчился, знал, что делать, теперь и он принялся помогать. Он тоже стал сдирать шкуру с медведя. Ведь он уже и нож носил с собой. Он уже почти всему научился.

29. Содрали с медведя шкуру и поставили большой котел с семью ушками, шестью ушками, медведя целиком туда положили. Когда медвежье мясо сварилось, он все куски пожирнее на прут нанизал. На этот раз он приготовил прут длиннее, чем прежде. Так, все жирные куски он нанизал на него. После того как они поели-попили, он тоже поел и бульон весь съел. На дне железного котла ничего не осталось.

– Ну, – говорит старик, – сейчас наелась?

– Нет, как бы я наелась, – отвечает старуха, – не наелась я.

– Ну как же это возможно? Почему мы не наедаемся? – так говорили оба старика. Поглаживания сейчас не было.

30. – Как же так мы совсем уж не наедаемся? – обращается к старухе старик. – Это каким неизвестным образом под старость почему-то не можем наестся, – говорит старик. – Неужто за нами кто-то наблюдает. Слепли мы, потеряли зрение, не заметили, что кто-то за нами наблюдает. Ну как же может быть такое: позавчера зазвали мы трехгодовалого оленя – не наелись. Вчера трехгодовалого лося зазвали – не наелись. Сегодня трехгодовалого медведя зазвали – не наелись. Старуха, на днях ты спрашивала, зачем я тебя глажу. Потом и мне подбородок кто-то погладил, неужто за нами следит кто-то? Нет, – говорит старик, – вспомни, давно, когда мы съели родню отца [мужчины одного], остались в живых женщина [сестра его] с племянником. Тот племянник с тех пор должно быть вырос, повзрослел. Не этот ли человек козни нам строит?

31. Старуха говорит:

– И то правда! Ведь мы оставили его там маленьким, верно, он возмужал, не он ли что-то вытворяет.

– Тогда завтра их заведем сюда, – говорит старик. – Давно мы не лакомились человечиной. Позовем их. Раньше любили мы человечину и завтра позовем сюда их.

32. Это неслыханно! В этот раз он [Тетушкин племянник] даже не гладил старухе подбородок, услышав такие слова, вышел. Одной рукой он отворил дверь, другой затворил и поспешил домой с медвежатиной. Тетка на этот раз рассердилась еще сильнее. Злость затмила ей глаза.

– Ты где был? Где достал это мясо?

Отвечает он женщине:

– Ни звука, ешь, ешь! Говорю тебе ешь!

33. Он сам не может ни сидеть, ни лежать, Тетушкин племянник. «Что же будет? – раздумывает он про себя. – Может быть, завтра мы окажемся на острие копыа». Он слышал разговор старика и старухи, что завтра в разгаре дня [букв.: в середине срединного дня, в сердце сердечного дня] тетку с племянником вместе туда заведут. «Вначале племянника тетки зазову, уже возмужавшего. А затем и его тетку».

34. Тетка заметила, что что-то случилось. Она говорит:

– Куда ты идешь, почему не проверяешь вершу?

– Ну зачем, ведь в верше уже нет рыбы.

Утром на рассвете говорит он тетке:

– Где камень большой с боковой лавки? Нужен мне тот большой камень.

Женщина отвечает:

– Он же там на боковой лавке.

35. Он взял этот камень, большой камень для заточки топоров, ножей. Тот большой камень он примеряет к животу. Размером как раз с его живот. Еще больше, чем его живот. Он пробует засунуть его себе за пазуху, камень как раз размером с его пазуху. Тетка его спрашивает:

– Что ты затеваешь? Что будешь делать с тем камнем?

Он отвечает женщине:

– Ты молчи!

36. Он осторожно спрятал камень под рубаху, полностью закрыв грудь и живот. Боковой камень, размером с его живот. Тот камень полностью закрывает живот и грудь. «Это очень хорошо, – думает он про себя, – когда меня зазовут, я направлю камень на острие копья».

37. Сидит он в доме и вдруг чувствует, что начинает подниматься. Что за чертовщина, Тетушкин племянник поднимается все выше. И вот вместе с камнем через окошко в крыше его выносит из дома. Тетка хватается за него:

– О небо-небо, напрасно я тебе говорила не ходить туда! Что с тобой будет, зачем ты пошел в тот дом! Во что же ты ввязался – кричит, рыдает, стонет женщина. Он ей отвечает:

– Не плачь, не плачь! Не надрывайся!

38. Женщина напрасно пытается ухватить его за руки и ноги. Племянника ее уносит через окошко в крыше. Поднимался он, поднимался над верхушками деревьев, поднялся он до облаков, над избушкой старика и старухи. Злой, большой силы ветер его поднимает. Все выше поднимает. Неужто это конец настал? Он посмотрел туда, большой силы ветер несет его к окошку в крыше избушки. Живот его повернулся в ту сторону. Когда острие копья приблизилось к его животу, оно ударило о него. Камень соскользнул и в дом на боковую лавку упал.

39. Проклятие, когда с боковой лавки он [Тетушкин племянник] поднялся, когда камень соскользнул, он играющего слепого-глухого старика ногой пнул. По лицу его бил. Старик упал. Музыкальный инструмент у него отобрали, старуху по голове сильно [букв.: как следует] бил.

– Вот вы мне и попались. Черт бы вас побрал, вы съели родню моего отца, чтобы вам пусто было, я вас в котел посажу. Еще и меня съесть вздумали. Вот вы мне в руки и попались!

40. Он схватил музыкальный инструмент, на середину пола [бросил его]. С такими словами играть начал:

– Тетушка, сюда плашмя упади – о, сюда навзничь упади – о!

Вот вскоре прибывает его тетка из выси ветровых туч, из выси грозных туч через окошко в крыше. Когда та падала через отверстие в дом, племянник подхватил ее и поставил на пол.

– Ты еще меня спрашиваешь, куда я хожу. Эти двое родню моего отца съели и меня съесть подумывали, – говорит он тетке. – Хорошо, что ты меня предупредила, вниз от верши не ходить. Но если бы мы о них не знали, они бы и нас съели. Но сейчас они мне в руки попались. Посадим их на острие копья. Как они поступили с моими родителями. В самом деле, посажу я их на копье.

41. Говорит он тетке:

– Подожги смолистые поленья! Большой котел с семью ушками, шестью ушками, все принеси! Возьми копье! Сейчас мы их будем зазывать. Так же, как они много лесных зверей, рыбы, много людей погубили и съели, так и мы пронзим их копьем. Оставайтесь здесь! [тетке].

42. С этими словами Тетушкин племянник вышел.

– Так-то, посажу я их на острие их собственного копья.

Вошли они в свой дом, тетка и говорит:

– Что ты делаешь? Что ты такое недоброе затеял? Поленья смолистые не поджигай, они [старик со старухой] тебе не съестное.

– Держи копье острием к окошку в крыше!

Тетка держала копье острием к отверстию, племянник запел так:

Слепой-глухой старик,

сюда плашмя упади,

сюда навзничь упади.

43. Ветхого старика, древнего старика из выси ветровых туч, из выси грозных туч там же копьем и пронзили. Он повис над окошком в крыше, один раз простонал, только это разве ему поможет. Перевернули его на спину. На улицу вынесли и там бросили.

Во второй раз начал он играть:

Слепая-глухая старуха

Сюда плашмя упади,

сюда навзничь упади!

44. Из выси ветровых туч, из выси грозных туч повисла она над окошком, и тотчас же копьем ее пронзили. Навзничь она упала. Вынесли их, на костре из лиственницы, на костре из ели обоих подожгли. Все, что за жизнь свою старик со старухой нажили: чернобурку, черного соболя, другое добро – они собрали и домой унесли. И он всякую птицу сам стал зазывать, ногастого зверя сам стал зазывать. Так, играя, какой дичью им захочется полакомиться, такую они зазывают. С тем богатством-удачей тетка с племянником и дальше живут.

[8] Женщина с железным носом

1. Жила однажды женщина с племянником. Долго ли они жили вместе, кто знает, коротко ли, кто знает. Жили они себе, жили, и вот Тетушкин племянник так вырос, что мог из лука стрелами стрелять. Вначале охотился он на зверя поближе, потом на зверя подальше, на уток начал охотиться. Ходил он так себе охотиться, и вот тетка ему и говорит:

– Ты к священной стороне дома не ходи! За домом пропала родня твоего отца. Древние твои предки. Не вернулись они назад.

2. Иногда ходил, иногда не ходил [букв.: один день он ходил, два дня не ходил] на утку и дичь охотиться. Однажды утром он думает:

– А схожу-ка я туда. Ну ее, тетка моя ничего не увидит, она пока погодит, обойду одно дерево, два дерева, схожу я за дом. В сторону священной половины дома, в сторону священного места середины за домом схожу. Почему не пускает она меня туда. Я же там еще не был. Может, на той стороне еще больше дичи и рыбы.

3. Так однажды утром Тетушкин племянник отправился на охоту, искать зверя. Вышел он из дома, тетюшка за ним смотрит. Пошел он прямо от двери, обошел одно дерево, другое, дома уже не видно. Повернулся он, вокруг обошел, к священной стороне дома направился, к центру священного места за домом. Когда поравнялся со священной стороной дома, увидел дорожку, которую лесной великан протоптал, дух протоптал. По этой дорожке, лесным великаном протоптанной, духом протоптанной, он и пошел. Возможно, долго ли он шел, возможно, коротко ли, смотрит он вперед: дом из стянутых вместе верхушек лиственниц, дом из стянутых вместе верхушек елей, огромной величины большой дом, в длину длинный дом, в высоту высокий дом. Думает он про себя: «Кто-то здесь проживает. Тётушка меня почему-то сюда не пускала. Кроме нас двоих, видимо, живут еще люди. Женатого на женщине мужчины не видно было, замужней женщины не видно было».

4. Идёт Тётушкин племянник, шагая, про себя думает: «Если боже-ство в доме живёт, всё равно войду, если великан в доме живёт, всё равно войду». Открыл он дверь, вошел. Входит он и видит... входит он и видит: посреди дома ведьма с железным носом лежит, ногу на ногу закинув. Храпит она как олень жилистый, самец оленя жилистый. Крепко она спит, бревенчатая избушка, бревенчатая избушка вот-вот развалится, так она храпит.¹³

¹³ Букв.: «Храпит она, как у жилистого оленя взятым храпом, как у крепконового быка взятым храпом. Так она крепко уснула, что дом с перекладами, что дом крепко связанный вот-вот развалится» (примечание редактора).

Как только вошел [Тётушкин племянник], поздоровался:

– Доброго дня! Здравствуй, говорю!

Ни звука, не проснулась [ведьма]. Тут [парень] закричал:

– Неужто ты сильно, глубоко уснула, день добрый!

5. На это ведьма проснулась, села.

– А, – говорит она, – здравствуй! Какой лакомый кусочек свежей крови, человечинка, – говорит она, – сам пришел сюда, – говорит.¹⁴ – Когда бы я пожелала полакомиться, на собственных ногах, – говорит, – лакомый кусочек из хрящей и крови сам себя на своих руках-ногах принёс бы сюда.

6. [Она] встала, выскочила и, выходя из дома, запела:

Забить человека имею я
Двуконечный молот из осины,
Двуконечный осиновый молот имею я.
Забить человека двуконечный молот,
Двуконечный молот мой из осины искать,
Искать я тотчас иду.

7. На улицу [она] как стрела вылетела. Как только она вышла, как ведьма с железным носом дверь притворила, как дверь прихлопнулась, Тетушкин племянник запел:

Если я человек, [в будущее] приносящий песни,
если я человек, [в будущее] приносящий сказки,
пускай я стану сухим листом, возносимым легким ветром,
пускай я превращусь в легкий, тонкий лист.
Пусть быстрый легкий ветер
Подует в окошко в крыше,
Пусть поднимет-унесёт меня.

8. Тут же обернулся он, кувыркнулся, превратился в сухой лист, летящий по ветру, в тонкий лист. Откуда-то пришедший быстрый легкий ветер поднял-понёс его, подул ему. Через окошко в крыше он выпал, снаружи в своем человеческом обличьи появился. Как обрел свое человеческое обличье, запел:

Если я человек, [в будущее] приносящий песни,
если я человек, [в будущее] приносящий сказки,

¹⁴ Букв.: «Один раз на съедение лакомый кусочек из свежей крови человеческий детёныш везучими руками-ногами сюда доставлен» (примечание редактора).

пускай тотчас обращаюсь я
в гусенка пёстрой казарки,
два скользящих крыла маленького гусёнка
на круглом небосводе я, маленький мужчина,
пусть наверху помашу крыльями,
пусть полетаю.

9. Тут он обернулся, кувыркнулся, в гусёнка пёстрой казарки превратился. Гусёнок пёстрой казарки двумя скользящими крыльями замахал, среди плавающих дождевых туч замахал, замахал среди плавающих ветровых туч.

Так, пролетая, запел он:

Если я человек, [в будущее] приносящий песни,
если я человек, [в будущее] приносящий сказки,
по дороге моих предков
в полёт пустивший меня поможет взлететь,
возносимый меня вознесёт».

10. Долго ли он летел,
коротко ли он летел
среди плавающих дождевых туч,
среди плавающих грозowych туч,
вдруг на горизонте
на нижней, мшистой земле
он замечает что-то.

11. Что за дождевыми тучами завеса,
что за необъятными¹⁵ облаками марево?
До конца его не дойдешь, такой огненный город,
до конца его не обойдешь, город духов.
на одном конце лиственного города,
на одном конце хвойного города
маленький гусенок пестрой казарки,
маленький гусёнок пестрой казарки со скользящими крыльями
сажающийся зверек, сажаюсь,
земли достигает.
Тут же он кувыркнулся, в человеческое обличье там обернулся.

¹⁵ ўлт – дух, чаще всего нейтральный к человеческой деятельности и к самому человеку (примечание редактора).

12. И пошел, пришел он на край этого лиственного города, на край хвойного города и видит: город это, железными острыми кольями обнесенный, город это, железным частоколом огороженный. Железными кольями, железным частоколом окруженный город, питающими человечиной духами наполненный город, есть просящими [букв.: кусающими] духами наполненный город. Пройдя по маленьким улицам города, пройдя по большим улицам города, стал он искать в высоту высокий дом в городе, в высоту высокий дом в поселении, на больших улицах города самый высокий дом. Вошел: на священной стороне лежит на боку на бронзовом троне, укрытый собольими шкурами, местный высший правитель. Говорит [он ему]:

– Здравствуй!

13. А до этого ходил он, по маленьким улицам города шёл, по большим улицам города шёл, питающимися человечиной духами наполненный город, есть просящими [букв.: кусающими] духами наполненный город, железными кольями, железным частоколом окруженный город. Наподобие комаров на него налетают, храброму сердцем сердце [пытаются] вырвать, красноречивому губы [стараясь] выдергать. Когда напали они на него, напряжился он, стряхнул их с себя, оттолкнул, одному руку сломал, другому ногу, как комары разлетелись, в разные стороны рассыпались. Так он шел, вошел в высокий дом в городе, в высокий дом в поселении:

– Здравствуй! – говорит он.

Говорит он: «Здравствуй» – так к нему обращается.

– Здравствуй, здравствуй, – начинает он тихим голосом.

– Ты, – говорит тот, – племянничек, племянничек, ты сюда пожаловал, и ты еще смеешь здороваться. Ты моим подданным, людям моим в городе, людям местной земли, местной воды в поселении, руки ломающий человек, руки ты им поломал, ноги ломающий человек, ноги ты им поломал, что за дела ты творишь?

14. Говорит тогда Тетушкин племянник:

– Ну, а какие же у тебя поданные, местные твои люди забываются. Им не хватает княжеской человечины, прославленных людей человечины. Я с ними, как мог, разобрался. Наяву руками размахивая, наяву ногами размахивая, на меня [они] набрасываются. Я стараюсь их только подальше от себя держать. Руки, ноги у них, кости у них слабые, ломаются. Когда убить меня пытаются, отталкиваю их, отбрасываю. Нет силы у них, ломаются.

– Сын собачий, ты еще меня и поучать тут будешь!

15. Тотчас взялся [местный правитель] за черный как чугун меч, черную как чугун кольчугу и кувыркнулся, [но] Тетушкин племянник

схватил его за волосы. Схватил он его за уши, завалил на дощатый пол, и стал топтать его и бить. Дергал его за уши, дергал его за волосы, заваливал на дощатый пол, избивал. В конце концов в кровавое месиво его превратил¹⁶.

– Ах ты, собака, я тебя вмиг размажу! Ты многих предков моих съел. Дядей моих и тёток моих сожрал. Теперь ещё и меня вздумал съесть. Моё тело, мою кровь испробовать вздумал. Ах ты, собака. Если не превратишь моих дядей, моих тёток в большую стаю стройных гусей, я тебя уничтожу.

16. А тот снизу кричит, умоляет, рыдает:

– Племянничек, племянничек, сжался надо мной! Меня, княжеского человека, мою княжескую душу не терзай, меня, богатыря, мою доблестную душу не терзай! Предков твоих дядей, предков твоих теток, давно ушедшую стаю стройных гусей я тебе наворожу, верну, стаю стройных уток я тебе наворожу, верну. Как отсюда пойдешь, на окраине города, на крайней околице поселения будет пруд с живой водой, будет пруд с живой травой, пруд заливной с пёстрой прозрачной водой. Как дойдешь до пруда заливного с пёстрой прозрачной водой, будет ожидать тебя большая стая стройных гусей. Предков своих дядей, предков своих теток, большую стаю стройных гусей ты там увидишь. Хорошее дело соверши, отпусти меня.

17. От битья, от топанья половицы разлетелись в разные стороны. Только и видно было внизу, как сверкнула пара сапог. Такие слова долетели снизу, такое сказание отдалось эхом снизу:

– Пока не наступит время народов-кукол из кедровых шишек, пока не придет время мужчин-кукол из еловых шишек, в этом мире светлой луны, мире яркого солнца, мире солнца, мире луны в человеческом облике я не появлюсь и не предстану. Не буду я жить как князь с семьёю душами, как славный правитель с семьёю душами.

18. Затем он [Тётушкин племянник] вышел, пошел к началу края города, окраине города. Повернулся, кувыркнулся, в маленького гусенка пестрой казарки превратился. И улетел. На окраину города улетел, на крайнюю околицу поселения улетел.

На окраину города прилетел, на крайнюю околицу поселения, на пруд заливной с пёстрой прозрачной водой, на полноводное озеро, в котором звёзды отражаются. Добрался он туда и видит, что большая стая стройных гусей уже давно там. Будто давным-давно ушедшие его предки-дяди, его предки тетки пришли, так, кажется, большая стая

стройных гусей туда прилетела. Поприветствовали они друг друга, затем большая стая стройных гусей улетела.

19. Долго ли они летели, коротко ли среди плавающих дождевых туч, среди плавающих ветровых туч, приближаясь к его дому, как раз над домом ведьмы с железным носом, пролетали. [Тётушкин племянник] с такими словами к землякам, предкам своим – дядям, предкам своим – теткам, обратился:

– Вперёд идите домой! Я вслед за вами потом приду. Я прежде сюда, – говорит, – в дом тетки моей, тетушки загляну. Вслед за вами потом приду я, – говорит он. – Пусть не ждут меня понапрасну.

20. Родня его пошла домой, предки его дяди, предки его тетки. Улетела домой большая стая стройных гусей. А он дальше полетел. Прилетев туда, опустился на крышу. В облике маленького гусенка пестрой казарки опустился. Туда-сюда повернулся, в человека обратился. Спрыгнул, вошел через дверь. Ведьма на это привстала.

– О, – говорит она, – племянник, племянник, – говорит, – племянничек, племянничек! Ты, – говорит, – тогда ушел, а сейчас ни за что не убежишь! – с этими словами она вскочила.

21. Видимо, к тому времени она уже отыскала осиновый молот с двумя концами, валялся он на боковой лавке. Тот осиновый молот с двумя концами, тот осиновый молот с двумя зарубками – когда старуха вскочила... Он схватил ее за косу, обмотал вокруг своей руки, уши ей сдавил. Посреди дома к дощатому полу так ее прижал. Долго ли он так ее прижимал, коротко ли, поколотив ее, до такой степени избил, что в кровавое месиво она превратилась.¹⁷

– Ах ты, собака! – со словами ее бил. – Вернулись многие мои древние дяди, многие мои древние тети, жди их, но полакомиться ими не сможешь. И мною ты не полакомишься. Острие твоего молота осинового тебя ожидает.

22. Этими словами он громко закричал. Эти слова он выкрикивал, когда до полусмерти ее избивал:

– Прошу тебя, Тётушкин племянник, – такие слова она говорит, – не разрывай ты мою живую душу, не вынимай мою большую душу!

Бьет он так ведьму, и вдруг половицы то ли проваливаются, то ли разлетаются. Потряс он ведьму и на пол бросил. До полусмерти ее избил.

23. Снизу такие слова раздавались, такие слова прозвучали:

– В образе человека с семьёю душами, в богатырском образе с семьёю душами, в светлом облике, в богатырском облике в мире не появляюсь.

¹⁶ Букв.: «котловую кровь его смешал, огненную кровь его смешал».

¹⁷ Букв.: котловую кровь ее смешал, огненную кровь ее смешал.

Когда наступит время кукол из кедровых шишек, время кукол из еловых шишек, буду я духом, насылающим сто семьдесят семь болезней. Под семь талых перекатов, под семь замёрзших, застывших перекатов я уйду.

24. На этом Тетушкин племянник на улицу вышел. Дальше домой пошел. Когда домой вернулся, предки его дяди, предки его тетки давно уже там были, родня его на краю маленького мира ожидала. Умерших, всех предков своих он в живых людей превратил. Тетушкин племянник предков своих теток, предков своих дядей в здоровых людей превратил. С этим богатством-счастьем Тетушкин племянник и дальше живет.

[9] Бубен

1. Один раз в эти ли времена, в пору мужественных мужей, в пору множества людей был однажды заскорузлый мальчик в люльке. Сидел заскорузлый мальчик на дне дневной люльки, которая для крепости смолой пропитана. Родился он и сидит, дождевую воду попивая, ветром занесенную влагу попивая. И пока он так сидит, небо дождь ему посылает, Отец Небесный. Сверху дождь капает, в рот ему попадает, а внутри у него лосиный жир, бычий жир топится, а он и сыт. Может, и через два дня, а может, и через три дня окрепли у певца, у сказителя руки, окрепли его ноги. Себя распутывает, себя же обратно связывает. По сторонам огляделся, сидит он посреди поселения. А рядом стеклянные окна друг с другом сходятся, такой большой дом, высокий-высоченный дом, большущий, пребольшой дом.

2. Когда уж он сам [распутывать себя научился] и вставать из люльки смог, встал однажды, пополз в дом, ползать уже мог. Зашел, а гвоздя, чтобы повесить [люльку], нет, гвоздя, чтобы повесить нож, нет. В доме двери в стене открываются, окна на крыше дома высятся. В доме, в котором двери в стене открываются, в доме, в котором окна на крыше высятся, возможно, сколько-то дней пребывал, возможно, сколько-то ночей ночевал, кто знает. Однажды выполз. Думает про себя: «Кроме меня неужели тут никого нет? Почему я один, как небо одинок, как земля одинок? Неужели отца у меня не было, матери не было?»

3. Долго ли так ползал, коротко ли так ползал, на берег таёжной кормилицы-речки вышел, на берег таёжной рыбной речки вышел. На берегу той кормилицы-речки, рыбной речки устроено рыболовное место. Чистое такое болото, как нёбо лося, чистое, как нёбо северного самца-оленья. Подполз он к краю болота, а посреди болота стоял с могучими лопатками, с большой шерстью дикий олень. Бык стоял, траву щипал, передними ногами трилистник копал. Осень была. Что делать?

Посмотрел он туда. «С этим быком, – подумал про себя, – что поделаю? Я, ползая, передвигаюсь». И вот достал он кость из своей ноги, лук или стрелу сделал. Вынул справа ребро у себя и лук сделал. Вытянул жилу из ноги, тетиву сделал. Наложил стрелу из кости голени на тетиву из жилы ноги, подполз поближе.

4. Прицелился и выстрелил в оленя, тому в сердце попал. Упал там олень-самец. Той костью-стрелой освежевал он быка. Освежевал он дикого быка с широкими лопатками и большой шерстью так, шкуру с камусом ног оставил¹⁸. Шкуру бычьей с камусом и мясом, или без мяса, домой понёс-поволок, так и пошёл. Принес он бычью шкуру с ногами, а в доме, у постели справа лежит топор с лосиную лопатку, топор с лопатку северного оленя. А под полкой с посудой точильный камень с лопатку северного оленя. Взял он точило, достал топор и заточил ему острие с одной стороны. А потом заточил и с другой стороны. Заточив с одной, заточил и с другой стороны. Одной стороной топором лошадиный волос перерезал, другой стороной травинку надвое перерезал.

5. Выполз он за дом, на молитвенное место молитвенного дома, на середину священного места около дома, вышел на лесистую, на травянистую чащобу. Срубил там ель. Ель надвое расщепил. Из половинок ели сделал детали для бубна. Согнул, она высохла, а в это время он шкуру замочил. Бычью шкуру с камусом очистил от шерсти. Из шкуры дикого северного оленя, из шкуры с камусом сделал он бубен и узлом завязал. А пока сох бубен, он уже начал пробовать в него бить. Как интересно, как хорошо! Женщине, замуж вышедшей, и не надо другого [мужа], женатому мужчине, взявшему себе жену, и не надо другую. Бьет он в бубен, шаманит. Пока бубен совсем просох, снег выпал, стало холодно, морозная осень наступила. Настала чистая осень, без рыбы, без дичи. Взял он бубен и пополз вдоль кормилицы-речки, рыбной речки вперед, а бубен за собой потащил.

6. Долго ли он полз, коротко ли полз так, таща бубен из кожи северного оленя, вдоль кормилицы-речки, рыбной речки, шел он, шел вдоль кормилицы-речки, рыбной речки, полз он, полз вдоль соболиной реки, муксуновой реки, набрел он на чистое болото бычьего нёба, на чистое болото лосиного нёба. Поглядел на правый край болота, там чумы стоят. Высокие, высоченные чумы, большие, пребольшие юрты. Семь чумов. Так он туда дополз. И бубен тащил. Подошел поближе, на дворе утоптанная поляна с небольшое озеро. А, дойдя до края твердого утоптанного, как камень, места для поимки северного оленя, подумал: «Стыд-

¹⁸ шкуру с камусом ног оставил - шкура животного, предназначенного для приклада, снимают вместе с камусом лап (примечание редактора).

то какой, гость идет и бубен с собой несёт. Я бубен-то тут оставляю, на вытоптанном оленьими месте». Спрятал его в снег за скользким местом и там оставил. И ползком двинулся дальше. Полз, полз, дополз до двери первого чума и внутрь заполз. «Стыд-то какой, – подумал он, – гость пришел и ползком заходит». Так он у входа выпрямился, встал на концы ног и зашел в чум.

7. Вошел и, двигаясь вдоль края места для постели, ползком ползя, прошел в заднюю часть чума. Старый дед и бабка на убранном месте от постели сидели (на постельном месте). А на другой стороне занавеска была. Сел он на [постельное место], поздоровался со стариками, а на другой стороне висит занавеска. А из-за занавески дыхание слышно, стоны слышатся. А дыхание-то верхушка травинки сторожит. Хозяйева старые стол накрыли, то ли стол [из мяса] лося, то ли стол [из мяса] северного оленя. Была у них хорошая еда, хорошую еду на стол ставили, а была плохая еда, плохую на стол подавали. Чай ли, или что еще он пил. А снаружи вошло шестеро. Зашло шесть человек, и сели они на мужские места, на свободные места сели, на постельное место в задней части чума.

8. Заговорил старик:

– Откуда прибывший мальчик? – спрашивает. – Может быть, ты вещи сны видишь? А у нас, – говорит, – после шести сыновей есть дочка, последний наш малый ребенок, сосунок. А вчера она неожиданно заболела. Дыхание ее вершинка травы охраняет, сторожит его верхушка травинки. Дыханье-то ее прерывается. Может, есть в тебе такое свойство во сне предвидеть-охранять? Может, ты помолиться за нее можешь?

– Моих таких свойств, – говорит, – где мне взять. Я и сам, – говорит, – ползком пришел, ползком сюда прибыл. Где уж мне уметь шаманить! Не умею я молиться, – говорит. – Но раз она у вас единственная дочка... А у меня бубен есть. Бубен я оставил на краю утоптанного места. Постыдился я с бубном войти. Если принесете бубен, то любопытства ради, его голос послушать, я бы в него ударил.

9. Старик и говорит старшему сыну, а, может, и самому младшему, так говорит ему:

– Пошел бы ты да принес бубен гостя.

Тот мужчина вышел и долгое время не приходил. Долго не приходил. Вышел и второй. А потом и третий мужчина, третий сын. Потом вышел четвертый сын, потом и пятый сын вышел, потом вышел и шестой. И тут послышался громкий стон. За дверью стон слышится. Открыли дверь, а те шестеро бубен на боку вертят, катя его, тянут. Тут мальчик, когда бубен вкатился, встал, прыгнул к двери, подошел, одной рукой схватил бубен и положил на священный край чума. Тот, что вшестером пытались внести.

10. Бубен внутрь теплого дома внесли, из сырого дерева сделанный бубен, новый бубен из недавно распяленной шкуры, дома просушенной кожи, сохнувший бубен, снаружи он долго сохнул. Достали бычью шкуру с камусом, постлали её, он сел на неё и начал шаманить. В транс входить начал. Шаманил он, долго ли, коротко ли шаманил, долго ли бил в бубен или коротко, наконец, сказал:

– Матерью Пугос, матерью Калтащ дни предписаны, Матерью Небес предписанные дни, добрые дни человеку, – говорит, – долго будут длиться. А тут она смертельно заболела. Может, через два дня, а, может, через три дня лучше ей будет, – говорит.

11. К вечеру девушка съедает кусочек еды, выпивает глоток питья. После камлания перестала она стонать. Не так уж стонала. К вечеру, пока солнце еще не зашло, мать ей кусок еды, глоток питья подала. Съела она еду, рыбу, говорить начала, радостные слова говорила. На следующий день ей лучше стало. На рассвете третьего дня воду носила, принесла, дрова носила, притащила. Дрова рубит, воду носит. Руки уже работают, ноги уже работают. А мальчик в те дни там был, у них гостевал.

12. Заговорил старик и говорит:

– Единственное наше дитя... Если бы ты не пришел, остались бы мы без дочери. Единственного ребенка, сосунка нашего чуть мы не потеряли, – говорит старик. – Не надо выкупа за невесту, не надо денег. Пусть человеком, наливающим чай, для тебя будет. Если родственником нашим будешь, и заведется опять два-три червя у нас, то ты из них горностаю воспитаешь. В основном у нас сыновья. А женщины со швейной иглой, иголку вдевшие, с наперстком, наперсток взявшие, то в одном, то в другом доме их желают. Если хочешь, тебя зятем сделаем. Будешь нам, как наши сыновья. Так и будет у нас семь сыновей. Семь сыновей.

13. Так и стал он их зятем-примаком, мужем, невестой награжденным, стал он с ними жить. Долго ли они так жили, коротко ли, но однажды пошли они искать зверя, рыбу, запрягать оленей стали. Говорит ему жена, чтобы вместе с шуринами шел. Говорит жена:

– Старшие мои братья поймают для тебя оленей, но ты их не запрягай. Я сама тебе поймаю оленей.

Оделись они, вышли. Собрались на охоту за дикими северными оленями, братья накидывают аркан, там олени отдыхали, один, другой, быстро их выловили.

– Ну, иди, запрягай их!

Но он их не стал запрягать. Когда готовы были все упряжи нарт, вышла жена. Мешком для ловли оленей поймала она двух маленьких хвостов оленей с шерстью туда-сюда, их и запрягла. Говорит жена:

– Поезжай теперь. Старшие мои братья – люди не добрые, не ловкие.

Как побегут по лесу дикие олени, ты их не убивай. Заставлять тебя будут, но ты не стреляй, пусть они стреляют.

14. По урману проехали, [затем] по болоту без деревьев, без травы поехали. Далеко ли на оленях скачут, близко ли на оленях скачут, мальчика вперед посылают. Жена советовала: «Вперед не выезжай!» Как начали его вперед посылать, он и говорит:

– Я лишь по своей наезженной воде, по своей земле езжу. Вы здесь местные, знаете, как ехать, ступайте вы вперед.

И не выехал вперед. Тут они на кипящее стадо северных оленей набрели.

– Ну, ты, зять родной, невестой награжденный родственник, стреляй же!

– Когда я убивал оленя? Вы стреляйте!

Стреляли они, стреляли, все стрелы расстреляли, ни одного оленя не убили. А стадо оленьё убегает, прячется. И вот когда все стрелы у них вышли, опять нашли они оленьё стадо.

– Ну, ты, шуринок, доставай стрелу из колчана. Долго ли беречь их будешь? Нам уж нечего на тетиву накладывать, стреляй же!

15. Вынул он стрелу, и от первой стрелы в бегущих оленей упало два, три оленя. А от второй пущенной стрелы упало три, четыре оленя. Только половину стрел он выпустил, кто их знает, а много оленей убил. Как первый олень прыгнет, то двух, трех быков повалит. И стрелял он, стрелял.

– Ну, люди, хватит уж, хватит нам!

Освеживали они этих быков и на полных шкурами и мясом нартах быстро поехали домой. Шурины меж собой говорят:

– К нашему зятю не подступишься. Он сам по себе. Если тронешь его, рассердится. Он нашей жизни, нашим дням укорот сделает.

Стали они его бояться.

16. Долго ли они так жили, или нет, коротко ли, но однажды мальчик говорит тестю:

– О! – говорит, – у меня дома своя земля, у меня дома свой дом есть¹⁹. И я тоскую по порогу своего дома и по домашней ласке. Если отдадите дочь мне, давайте, а не отдадите, ваше дело. Я за вашу дочь и дырявой иглой и булавкой-то не одаривал.

– Как же нам не отдать тебе дочь, ты наше милое дитя, наш зять. Чтобы дочка собралась в дорогу, побудьте еще два-три дня.

Собрали они двадцать саней или тридцать саней. И много северных оленей, у тех ни лопаток, ни ребер не видно [настолько упитаны]. И говорит:

– Когда поедете, берите столько оленей, сколько за вами пойдет. И когда соберете поезд из саней, вы их не трогайте. Те будут ваши, которые за вами пойдут.

Соединили они потом двадцать или тридцать саней в обоз, то есть в аргиш, а тесть еще четырех белых быков для них запряг. Дважды двойной веревкой, трижды тройной веревкой связали они сани. Попрощались и отправились в путь.

17. И как отправились они, за аргишем, как полоска кожи, тянулся ряд оленей. Половина оленей того края за ними пошла. После долгого ли, короткого ли пути, по берегу соболиной реки, по берегу муксуновой реки, после долгого ли, короткого ли пути по берегу малой речки прибыли они домой. Может через день или через два или на третий день житья тут говорит он:

– Пойду я искать лесного зверя, лесной рыбы, – жене говорит.

Достал лыжи-подволоки из шкуры выдры, надел их. Отправился вниз по реке, по лесной реке, по нежилой реке, зашагал он через лес.

18. Долго ли шагал, коротко ли шагал, вперед поглядел: лыжный след. Подошёл к следу, а там одной лыжины скат, другой лыжины скат, кто-то тут прошёл. Вчера шел кто-то. А лыжи то ли из расщепленной лиственницы, то ли из расщепленной ели. Он по лыжному следу пустился догонять. Догонял он, догонял, глянул вперед: дом из стянутых верхушек лиственниц, дом из стянутых верхушек елей. Ко двору поселения подошёл, а там ни лыж, ни палок нет. Зашел за забор, снял лыжи и бросил их на сани, в дом зашел, а там женщина сидит. Какая такая женщина?!... [Правильно] когда зашел, нет и там никого. А дом изнутри крылом ястреба подметён, крылом орла подметён. Вышел он, двор кругом обошел, оказывается, кто-то утром отсюда, торопясь, убежал. И виден след от лыж, наполовину из лиственницы, наполовину из ели. Надел он лыжи и вдогон побежал.

19. Долго ли, коротко ли шел он, настала середина среднего дня, полдень южного дня. Посмотрел он вперед: кто-то навстречу идет. Ближе подойдя, присмотрелся поближе, и видит: одноголовый лесной великан. Из половинки лиственницы изготовленные лыжи, из половинки ели изготовленные лыжи пустил, так изо всех сил мчится. Видно, впереди свой путь не определяет, видно, сзади свой путь не наблюдает. [Парень] приметил толстое дерево, стрелу выдернул, на тетиву бросил. Был этот великан – железный дух, сабельный дух. Нечисть подошел поближе, заметил мальчик, что на его кольчатой кольчуге у ворота верхняя пуговица расстегнута. [Мальчик] из колчана стрелу выхватил, выстрелил. Тот навзничь упал. Вытащил он стрелу, нет ли, дальше пошел.

20. Подошел он к [какому-то] дому. Он также в дом зашел, а внутри никого нет. Вокруг двора тоже никого. Обошел поселение, видит, что

¹⁹ Букв.: «я тоже у себя дом имеющий человек, я тоже у себя землю имеющий человек, я имею свою землю, я имею свой дом».

кто-то утром отсюда спешно на лыжах изготовленных наполовину из лиственницы, наполовину из ели, умчался. Только лыжный след вдаль убегает. В полдень южного дня, посредине среднего дня следы бега дальше ведут. Надел он лыжи, вдогон побежал. В этот долгий день в пути, в этот короткий день в пути вечернее солнце стало садиться, стало темнеть как печень лося, печень северного оленя. Поглядел вперед: навстречу [великан] мчится. Ближе подошёл, оказывается с двумя головами. Лыжами, изготовленными из половинок лиственницы, из половинок ели, снегом так и пылит. Видно, впереди свой путь не определяет, видно, сзади свой путь не наблюдает. [Парень] толстое дерево заметил, за него встал. Среди стрел стрелу достал, на тетиву бросил. Верхняя пуговица на кольчуге великана была расстегнута, двойная или тройная кольчуга на нем. [Парень] долго прицеливался, выстрелил, и тот [великан] сразу упал. Вынул он стрелу или нет, дальше пошел.

21. Вперёд не долгое расстояние он прошел, вперёд не короткое расстояние прошёл, дом из стянутых верхушек лиственниц, дом из стянутых верхушек елей заметил. У поселения никого не видно. Во двор дома зашёл, лыжи снял, а нет ни лыж, ни палок нет. В дом вошел, там одна женщина сидит, слёзы по грудь заливают, а как глаза откроет, эти слезы на землю выливаются.

– Милое дитя, милое чадо моё, какая песня тебя сюда привела? Какая сказка тебя сюда занесла? Ледяные духи по тебе не прошли, огненные духи по тебе не прошли, живым пришел ты.

В ласку-нежность, в поцелуи мать его объяла. Если у нее хорошая еда была, хорошей едой угощала, если плохая еда была, плохой угощала.

22. Когда съели они еду, рыбу, говорит она сыну:

– Уходи отсюда, если отчим твой придет, туда же отправит, куда всю старшую родню отправил. Утренний урман цвета печени лося, утренний урман цвета печени северного оленя приставлены сторожить три великана. Те, кого ты убил – младшие братья. Их старший брат теперь изгородь лосиную, изгородь оленью проверяет. Скоро домой придет.

– Эх, собака проклятая, он всю старшую родню мою погубил, – говорит, – Но меня ему не убить!

Только сказал он эти слова, эти выражения, долго не оставался, на улицу вышел. И вот он осматривается, прислушивается, в утреннем урмане цвета печени лося, в утреннем урмане цвета печени северного оленя слышен хруст тонких веток, слышен треск толстых веток. Ломкие деревья падают. Идет уже.

23. Поближе подошёл, слышно пыхтение, хрипение, сопение, с таким шумом идёт.

– О, – говорит кто-то, – утренний урман цвета печени лося, утренний урман цвета печени северного оленя дрожит, пугается. О, – говорит,

– в то время, когда съел я его старшую родню, остался на дне люльки, на дне кулечки заскоруждый мальчик, прилипший к засранному дну люльки. Не его ли дух пришел и гонится за мной?

Его [невидимый] глаз в середине лба вперёд смотрит, его [невидимый] глаз на затылке назад смотрит. Увидел он лесного великана с тремя головами. Мчится тот так быстро, что и голова у него в дыму, вот так вспотел он. Лыжи, изготовленные из половинок лиственницы, из половинок ели снежную пыль поднимают. Так он быстро мчался, что голова его внутри пара плавала, так он вспотел. [Парень] наблюдал за быстро бегущим великаном: ворота изгороди открыты, там он пройдет. Он развесистое дерево заметил, за него встал, стрелу на тетиву бросил. Видит, впереди свой путь не определяет, видит, сзади свой путь не наблюдает. Да и дерева будто не видит, за которое парень встал. Вспотел в семислойной кольчуге, в шестислойной кольчуге и пуговицу у воротника вроде расстегнул. Долго [парень] целился и попал в него у ворота, а тот и навзничь упал.

– О!! Мой милый пасынок мой, я ведь тебе даже в мыслях плохого не предполагал. Зачем ты меня убил?

24. А он подошел к нему и ножами сабли по голове ударил:

– Отца твоего так-то, мать твою так-то, собака, съел ты предков моих, отцову родню, а тебе все мало! Меня-то по хрупкости ног моих, по хрупкости рук моих ты не съел. Ты даже ледяным духом, даже огненным духом тебе не становиться!

С матерью он вскоре из лиственницы огонь, из ели огонь развели и великана в него уложили. Вероятно, уже за вечерело, на ночь они с матерью там остались, поспали. На другой день собрались они и домой ушли. А в домах трех великанов, что было там богатства, денег, что было серебра, золота, северных оленей, все домой перенесли, все имущество трех великанов. В тот высокий, высоченный дом, в тот большой, пре-большой дом, что богатства, денег было, все туда снесли, и с тем богатством-счастьем и поныне живут.

[10] Мухомор

Рассказ из былых времен хантов:

если навсегда покидают дом, он ждет [в него еще можно вернуться] семь лет. Через семь лет он превращается в дом с нечистью [плохие духи там поселяются, нельзя туда возвращаться]. Один человек покинул свой дом, построил другой. Много времени прошло с тех пор: семь лет. Когда он ходил охотиться, дорога вблизи того дома проходила; однажды, когда он шел мимо него, послышался звук из дома с нечистью. Он подошел ближе и слышит: песня звучит. Помнил он, что оставил там мухоморы,

кто-то поет в заброшенном доме, в углу заброшенного дома. Не оставляйте мухоморы.

Девушку [имеется ввиду фигурка домашнего духа], хранительницу дома с нечистью, грибы одурманили: тототоха-тототоха.

Девушка, хранительница дома с нечистью, захмелела от мухоморов, [потому слышалась ее песня] из глубины заброшенного дома, из угла заброшенного дома. Не оставляйте так мухоморы.

[11] Об охоте

Пошел я сегодня запоры проверить. Пока запоры проверять шел, на берегу озера небольшого утку дикую ранил. Подумал, быстро схожу и обратно вернусь. Куда эта дичь раненая подеваться может, на обратном пути и пристрелю.

Пошел я к своим запорам, достал из морды рыбу, а по дороге домой прицелился в гагару, почти что попал, но осечка вышла. Подхожу я к своей дикой утке на берегу – а из утки моей две утки стало. Еще одна утка там была. Снял я энцефалитку и на дерево аккуратно надел. Сам же на берег озера противоположный побежал. Куда же она (утка) теперь денется. Если в ту сторону направится, там человек стоит, а на этой стороне озера я стою. Хорошенько прицелился и в тот момент выстрелил, когда на линии одной они были.

[12] О моем детстве

1. ...холода бывали. В давние, прошедшие уже времена, когда росли мы. В нынешнее время не так уже холодно. Тогда такие морозы были, что зимой на озерах лед трескался. Когда идет человек с оленями и к такой расщелине приближается, лед с водой их не удерживают. Хоть с нагруженными нартами или пустыми, со слабыми оленями – там же замерзнут. Такие холода были.

2. Однажды в детстве, лет в 13 или 14 – мой дед покойный уже был болен, очень он был плох, тогда уже при смерти был – это... на озере Сучковатого кедра провалился я в воду. Очень холодно было, когда в магазин я шел.

3. Прямо в воду я провалился, до другого края льда не доставал. Когда я в расщелину попал, перерезал ножом тяжи, а сам при помощи хорея вылез. Как только выбрался, оленью узду перерезал, на дорогу их отпустил, сам же за оленями побежал, наш дом уж недалеко был. Дом не очень был далеко.

4. Вот шел я, на полпути примерно к болоту голому вышел, к «Щука съела» болоту быстро пришел. Вот оглядываюсь я на болоте, смотрю,

человек на оленях едет, уже сказал я, что у покойного отца моего олени белые были.

Как подъехал он ко мне, спросил:

– Руки, ноги не отмерзли?

Я на это:

– Не отмерзли.

5. Вскочил я на нарты, и домой помчались. Как до дома добрались, оленей собрали и (в дом) впустили, чтобы внутри дома с них лед оттаял. Так заледенели они в озере Сучковатого кедра. Если бы не запустили их в дом, окоченели бы они. Такие морозы были. Сейчас уж нет таких холодов, как раньше. Все, конец.

• II. Река Аган •

[13] Богатырь Масай ики

1. Давным-давно в далекие времена на этих реках живущие, на этих землях живущие ханты извечно с людьми северными воевали. Жил в ту пору один богатырь. Могучим воином он был. Возможно, он и волшебной силой обладал. Был он тем, кого люди северные боялись. Его только и опасались. В жизни очень бойким был, ходил все куда-то. Всегда у него лук и стрелы были, так он ходил. Кольчугу носил. И очень проворным был, вечно бывал где-то. И тогда вот, наверное, люди северные услышали о нраве его боевом и поэтому его не трогали. К нему с войной и прочим не ходили. И жил он потихоньку.

2. Однажды утром к проруби пошел он. И когда к проруби он шел, до нее еще не дойдя, люди северные на селение его, на дом его напали. Стрелы в него пускать начали. Стрелами попасть не могут. Стрелы вверх летят, до него не долетают. Оглянулся он. Видит: дом его со всех сторон войском окружен. Всей толпой навалились. Что же делать ему? Вперед он зашагал. До проруби дошел. И в эту прорубь нырнул. Вниз опускаться стал. И обрадовались воины северные, и к проруби этой быстро бросились. Не показывается он оттуда.

– Ну, – думают, рассуждают, – утонул этот приятель. Не оживет же он? И пошли они к его дому.

3. Дома у него жена была. Молодая женушка. Женщину эту вожак войска северного себе взял. Одежду, шкуры, какие были у него в доме – подчистую все забрали. Оленей, сколько у него было, все стадо, сразу захватили. И ушло северное войско на свои земли.

Спустя немного, как войско северное ушло, вылез он из проруби. И встал. Погода ненастная была. Замерзать он начал в сырой одежде,

обуви. «Но, – думает, – женушка моя хитрость какую-то да придумала. Меня в беде не оставит». И домой пошел.

4. Видит: дом совершенно пустым стоит. Ни шкур, ни одежды. И стал он следы на дорогах смотреть, приглядываться начал. И видит: народ северный на север пошел. По дороге, приехали, примчали, по которой, по той же и обратно ушли. С обочины дороги лопату он поднял. То ли лопату увидел, то ли деревяшку. Лопатой этой снег раскапывать стал. Вдоль дороги проложенной. И в месте одном наткнулся на что-то. В снег схороненные меховые шкуры, одежду он выгреб, как оказалось. Видно, пока не напало войско, она (жена – пер.) у той дороги спрятать их успела. В снегу. Меховую одежду ему оставила. Еще немного покопал. В другом месте немного. В одном месте лыжи свои он выгреб. «Ну, – думает, – теперь я с вещами».

5. Здесь еще чуть покопал, еще что-то нашел. Вдруг меч свой обнаружил. «Ну, теперь с вещами я». Искал он, искал, копал, копал, да только кольчугу свою железную так и не нашел. «Ну, – думает, – все равно это, главное – живой я». Шкуры эти, одежды, которые жена схоронила, выгреб он, выкопал. Лыжи свои надел. Лыжи-подволоки, шкурой выдры подбитые. Меч свой взял, его наточил и вслед за тем войском пустился. По той дороге, войско по которой направилось.

6. Сколько дней он шел, неизвестно. Туда, где войско это обитает, в места их направлялся он. Войско на земли свои уже вернулось было. Вернулись они домой и разошлись. В уголки разные, где живут они, туда разбрелись. Стадо между собой разобрали. Оленей Масая ики. Вожак войска на радостях кутить стал. В доме своем. В чумах они живут. Пировать начал. Пили они, распивали. И вот вино у них закончилось. Живет так вожак. И думает: «Ведь как умер Масай ики, того места я и в глаза не видывал. Может, жив он».

– Да какое там, – люди его говорят, – да как ему живому быть? Утонул же он.

7. И все-таки вожак войска северного в боязни живет. И кольчугу Масая ики поверх малицы носит. Снизу ли, сверху ли ее одевает. И сидит с ней, и лежит. И в кольчуге той пирует. Совсем ее не снимает.

И когда кутит он, в то время Масай ики до них добирается. Туда, где живут они. То ли утром пришёл, то ли вечером, или ночью добрался. Гостей он застал. У порога чума прислушивается. Разговоры их, речи их слушает. Пьяных этих. Но вот выпивка у них закончилась. Вино и прочее. В домах, в чумах воинов северных жили их сестры и братья. Вожак войска северного говорит своему младшему брату:

– Иди-ка ты, сходи до лавки.

Младший брат вожака войска собираться начал. Нарты запряг.

8. Эти слова Масай ики подслушал. И к лавке, в сторону ту, пошел.

Недалеко там текла речушка. У переправы гора возвышалась. На горе он и спрятался. В кустах каких-то укрылся. Меч свой приготовил и в кустах на обочине схоронился. И вот брат младший вожака с четырьмя ли, с пятью ли нетелями-важенками едет. А брат старший велел до этого: «Сходи поскорей и возвращайся!»

Вот тот и поехал. И когда он под гору спускался, только спустился, Масай ики оттуда выскочил. И голову ему мечом отсек. Голова вниз упала. Тело он веревкой привязал. Оленей в сторону отвел. Нарты с дороги припрятал. Оленей его и нарты. И к чуму тому вернулся.

9. Шел он, прислушивается, в чуме вожак войска северного говорит:

– Что-то долго нет брата моего. Что с ним случилось? Напился он в лавке, видно.

(Рассказчик: Вина в русской лавке, должно быть, много. Возят они, пьют).

К сестре он обращается:

– Да, долго что-то брата младшего нет. Иди-ка ты, сходи до лавки.

10. И вышли они на улицу. И вот старшую его сестру с четырьмя ли, с пятью ли оленями-бычками отправляют. Нарты запрягают. Подслушал речи эти у чума Масай ики. И снова туда пошел, где прятался. Туда, где спуск с горы у переправы речки. И вот он вновь посреди горы залег, укрылся. Четырех ли оленей-бычков запрягли сестре старшей вожака. Поехала она для вожака вино искать. И как вниз по горе она спускаться стала, Масай ики выскочил. И голову мечом ей отрубил. Так голова и покатилась. Труп женщины он в снег зарыл. Оленей же ее и нарты отвез в сторонку и припрятал. И снова к чуму направился, слушает. Вожак войска северного с женушкой остался. Вожак с женой Масая ики остался. Сидят они, ждут. Не видно отчего-то сестры его, что за вином поехала, и вернуться ей пора. Что же нет её так долго. Ждут они.

11. Вожак женушке, жене Масая ики, говорит:

– Сходи-ка ты теперь на улицу, погляди, сестра моя не покажется ли? Что-то нет ее долго.

Вышла женщина на улицу. Вышла. Богатырь Масай ики приблизился осторожно, близко стал и говорит жене своей:

– А ну-ка? Что же здесь творилось? Что вдвоем вы делали?

И вот жена его отвечает:

– Дорогу меня посмотреть отправили. Сестру он свою ждет. За вином уехавшую сестру свою поджидает.

12. И говорит Масай ики:

– Что за уловку, что за хитрость выдумать? Как бы вожака этого на улицу выманить?

Отвечает жена:

– Ну видишь ли, вожак этот страшится очень. Тебя-то и опасается. Кольчугу эту, сколько дней, ночей прошло, кольчугу эту и ночью не снимает, и днем с ней ходит. Так и спит-лежит.

Говорит Масай ики:

– Выдумай какую-нибудь уловку, хитрость! Чтобы кольчугу он снял! Попроси ты снять ее. Если снимет он кольчугу, поражу я его. Где же это видано, чтоб с кольчугой все ходить? Надвое его я разрублю.

13. Ну и вернулась женщина в чум. Сидят ли они, лежат ли какое-то время. Говорит женщина:

– Так и не видно сестры твоей.

И вечер настал. И вот время пришло спать ложиться. Снова ложиться стал вожак. Общая у них постель. Ложится он в своей кольчуге. Спать собирается. И говорит женщина:

– И сколько же ночей да дней прошло, женой ведь меня взял. Отчего же кольчугу ты не снимаешь? Вдвоем мы так ведь и не жили. Мужем и женой так и не были.

14. Отвечает вожак:

– Ведь наполовину я его убил, – говорит. – Люди-то мои наполовину лишь его убили. Утоп ли он, а вдруг он здесь появится и нападет?

Говорит женщина:

– С какого же он света вернется? Если в проруби исчез. Из какого мира ему вдруг взяться? Сними свою эту кольчугу! Пора настала спать.

Посидел вожак немного и сказал:

– И то правда. Сколько уж ночей и дней прошло, живой бы был, давно б здесь объявился.

15. И снял он все-таки свою кольчугу. Ведь время все же спать ложиться. Расстелила жена постель. И когда легли они, вожак кольчугу свою снял и сбоку положил. Сидит Масай ики у изголовья постели, только снаружи чума, и слушает. Прислушивается: «О-о!», – [радуется Масай ики] вот постель расстелили и легли. И когда легли они, слышно стало, как вожак за кольчугу схватился [забрыцала кольчуга, зазвене-ла], как взять ее хотел. И вот Масай ики покрывку чума разрубил мечом, там прямо, где они спали. И вожака за косу из чума выдернул. За косы на голове. На улицу выволок, без кольчуги, без всего вытащил. Ведь у Масая ики тоже не было кольчуги. И вот стали они бороться. Сражаться начали, схватились. Не одну ночь, не один день они бьются. И вот раз Масай ики нож, меч выхватил. У вожака отнял. И вот настал момент, когда вожак повержен был Масаем ики. Тот голову ему отсек.

16. И после этого жену свою забрал он. Оленей он собрал, согнал их с пастбищ. Кто знает, оленей вожака осталось сколько. Свое добробогатство взял. Нарты и чумы взял. И со своей женой обратно

воротились. На землю эту же вернулись. И после этого они долго с этим богатством-счастьем жили. А люди северные по тем дорогам, по Масая ики землям, по его рекам, селениям и городам с тех пор и не ходили. Вот такой рассказ.

[14] Лесная богиня

1. В нашем селении один мужчина на лесной богине женился. В давние времена, древние времена [дело было]. Его жены голос еле можно услышать, сама невидима. И свою жену, конечно, в свой дом привёл. В своём доме вместе проживают. А люди наяву не видят.

2. Порой [лесная богиня] когда захочет табак курить, она табакерку начинает просить. И табакерку с табаком в сторону её голоса, откуда её голос слышится, по её голосу табакерку руками протягивают. Когда забирает табакерку, только её пальцы рук замечают. Её пальцы рук, говорили, такими были. Водяной дух есть. Как у водяного духа клочки шерсти, такие клочки шерсти на её пальцах рук были. С такими пальцами рук, говорили, табакерку забирала. После, как забирала табакерку, она оставалась невидимой. И обратно протягивала [табакерку]. Возможно, когда табакерку обратно протягивала, её пальцы рук люди видели.

3. И [так] жили, жили. У её мужа тоже необычные свойства появились: в божественную сторону повернулся, ведь с этими свойствами общался. Говорили, люди зимой неводить поехали. В старице Синк на Завальной реке неводили. Эти люди с неводом когда закончили, когда невод на лёд вытащили. Значит, люди на свои нарты разместились, собрались домой ехать. Он трубку запалил, и, покуривая, на боку лежит. Там сидит, на холме из льда²⁰, подперев голову рукой²¹. Люди сели на нарты, домой поехали. Когда приехали домой, [видят]: мужчина, оставшийся на неводном тоню, в своём доме сидит. Чай попивая, сидит. Кто знает, в какое время приехал. Так он поступал. Так он действовал, ведь одна половина была божественной, другая половина его была человеческой. Такую небылицу передают.

[15] Это случилось на Пиме

1. В давние времена такое дело было. На этом месте, рядом с нашим селением, рядом с летним селением старица Пима находилась. Очень большая старица. На восточной стороне [в сторону Агана] старица

²⁰ на холме из льда - куски льда из лунок собирают в кучу.

²¹ Букв.: «облокотясь на локоть».

существовала. На конце старицы священное место было. К священному месту чёрный урман примыкает. На этом месте издревле было священное место. Однажды, не так давно, один мужчина жил. Мужчина был очень молодым. Я имя его забыла. Как его? Когда наши старые люди рассказывали, имя и род его называли. Он там ходил, то ли на уток охотиться, то ли сети ставить. По каким-то делам он на этом месте был. И на старице, на песчаной косе находился, напротив священного места очутился, в то самое время лесная богиня на берег вышла, со стороны священного, священного места. И богиня его позвала. Сказала:

– Иди сюда! Ко мне приди!

2. И что делать. Думает (в ныриках²² из кожи был): «Мои кожаные нырики промокнули, когда по воде пойду. Да, я нырики сниму». И один нырик стал снимать. Завязку развязал. Одну обувь снял. Рядом с собой положил. И вторую обувь стал снимать. Как только завязки на второй обуви стал развязывать, про себя подумал: «Это что я делаю? Я зачем к лесной женщине или девушке собираюсь идти? Я же человек!» И тогда он у второй обуви завязки обратно завязал. И вторую обувь тоже обул. И богине кричал или сказал:

– Я не пойду к тебе. Отпусти меня домой! Я не хочу к тебе идти.

3. И эта богиня больше не стала его звать. [Он] домой пошёл. Когда пришёл домой, домочадцам рассказал.

В те времена пожилые люди много былей-небылиц рассказывали. Говорили, когда лесная богиня зовёт мужчину с собой, через воду, можно через озеро, можно через речку, как посуху [мужчина] пройдёт. В воде не потонет. Такие, говорили, дела случались. В старые времена старые люди всегда такие рассказы рассказывали.

• III. Река Большой Юган •

[16] Две сказки

1. Однажды Бородатый подбородок и Тоненькие ножки, и Головной висок живут. Однажды война пришла к ним. Эти воины ещё с улицы домой кричат. Этого Бородатого подбородка огонь разжигать приказали. Огонь чуть раздувать стал, и его подбородок огнём вспыхнул, и на огне сгорел он. Тоненькие ножки сюда-туда шагали, шагали, и его две ноги сломались. И этот Головной висок чесался, чесался, и его двое

²² Нырики - обувь из кожи оленя.

висков насквозь продырявились. [Когда] война домой хоть вошла, люди все кончились.

2. Однажды Клюквинка и Сноп травы вдвоём живут. Однажды, вероятно, куда-то ходили. Когда пришли домой, Клюквинка Снопу травы огонь развести велела. Сноп травы огонь развести хоть начал, и огнём вспыхнул. Клюквинка смеялась, смеялась, и лопнула.

[17] Орёл Карэс ики

1. Однажды мышка и лесная птичка подрались. И воевать стали. Небесные с перьями птицы и в лесу живущие звери. Войной пошли друг на друга. И вот эти лесные звери пришли, оказывается, на дереве сидит Карэс ики – орёл. Их сил на него не хватает. Они думают, как бы побороть его. И послали туда мышку.

– Ты, – говорят, – пока он ночью сидит на дереве, ты ночью залезь на дерево и его перья и пух состриги!

2. Наступила ночь, и Карэс ики сел туда, и мышка туда залезла. И перья, и пух она состригла. Утром стали воевать. Карэс ики хотел было вниз полететь, но просто упал вниз. Без перьев, без пуха просто так вниз упал. Воевали, воевали и в разные стороны убежали.

3. Немного (с тех пор) пожил, и однажды по тому месту шёл человек-ханты, рыбу-зверя ищущий человек [т.е. охотник]. Смотрит, вот на дереве сидит Карэс ики. Без перьев, без пуха, без кости, без чешуи. Он обратно повернул, и хотел убить. Чуть стал убивать, оказывается, маленьким совёнком стал [Карэс ики]. Думает: «Я что возьму с маленького совёнка? Пусть сидит, пусть живёт».

4. Дальше чуть пошёл, вот обратно взглянул, снова в Карэс ики превратился. Снова стрелы и лук вверх поднял-схватил, хотел застрелить. Вот снова маленьким совёнком стал. Снова третий раз пошёл, обратно взглянул, снова Карэс ики там сидит. Снова хотел застрелить, снова маленькой птичкой стал. «Но ладно, что с него возьму, дальше пойду».

5. В конце концов маленькую птичку с собой домой отнёс в свою деревню. Растил её там, едой и другим кормил. Это птичка стала расти. Снова стал тем, Карэс ики. Стал растить его. Перья, пух у него выросли. И однажды [Карэс ики] говорит:

– Ну, ты меня растил. Я тебя теперь подниму. Наверху немножко буду возить. Садись на меня сверху.

6. Он на него сверху сел, и его повёз. Какое-то время немного летел, и вдруг вниз отпустил его. И этот человек вниз упал. И вот он думает: «Мой конец, вероятно, наступил». До земли чуть не дошёл, [Карэс ики] туда пошёл, и снова его поднял наверх. И дальше пошёл, домой привёз.

– На следующий день снова пойдём, – говорит.

Снова пошли, и снова с земли вверх поднялись вдвоём, и вниз бросил. Вниз бросил, тот человек до земли долетел почти, и [Карэс ики] снова поднял, дальше полетел. Снова домой привёз.

– И снова поедет, – говорит.

7. Снова полетели. Высоко очень взлетели вдвоём, и снова вниз бросил. Этот человек думает: «В этот раз мой конец вот уже наступил». До земли чуть не дошёл, и снова вверх подхватил его. Домой унёс и сказал:

– Ты меня три раза чуть не убил, я тебя тоже три раза чуть не убил.

Дальше хорошо жить стали.

[18] Лягушка

1. Жил когда-то царь небесный. Было у него три сына. Жили они поживали, и молвит он однажды сыновьям:

– Взрослые вы уже, пора вам жениться. Возьмите лук и стрелы и выстрелите. Чья стрела куда упадет, оттуда невесту и берите.

Вначале старший брат стрелу выпустил. Упала она на крыльцо купца зажиточного. Стрелу дочь зажиточного купца подняла. Средний сын стрелу с тупым концом выпустил. Упала она на крыльцо купца помельче. Дочь купца помельче подобрала. Младший сын стрелу с тупым концом выпустил – куда-то она, то ли ввысь улетела, то ли вовсе не упала, кто знает. И пошли они искать свои стрелы.

2. Шли они, шли. Старший сын в дом богатого купца прибыл. Средний сын в дом купца помельче направился. А младший сын к какому-то [редколесному] болоту пришел. Такое болото с мочажинами. В том болоте на кочку стрела его упала. И будто тянул ее кто-то. Куда же ее тянут? Шел он, шел, через некоторое время в одном месте крохотный травяной домишко нашел. Лягушка там прыгает. Вошел он туда, посередке лягушка скачет. И стол, красиво накрытый, яствами заполненный. Кушанья там поставлены. Чая он и прочего попил и ушел. Нет, сидеть остался!

3. Говорит ему лягушка:

– Ты, когда будете свадьбу праздновать, ты иди домой, я позже вслед за тобой приду. Поднимется вдруг страшный гул, затрясется повсюду земля. Не затрясется, а это грохот такой сильный послышится. Не испугайся. Люди все повыбегают, но ты не выбегай. Как высыпят они – нет ничего на улице. Затем войдут, снова сядут, есть-пить начнут, снова этот звук послышится. Ты и тогда не выбегай. Люди пускай разбегаются. Как вывалит народ – нет ничего. На это скажут они: «Уж снова мы не выйдем. Даже если в третий раз [шум послышится], только кажется нам». Ну, сядут они. Вдруг снова в третий раз грохот поднимется. Затрясется все. Ты тогда выбеги, когда в третий раз такой шум послышится.

Десять самых сильных людей задержать тебя захотят, но ты все равно выйди, выбеги. Как выберешься, тогда я и приду.

4. Юноша там заночевал. Утром, как просыпается, [видит:] кто-то уже раньше поесть приготовил. На столе еда горячая, чай, прочее. Встал он, чая выпил. Немного еще там побыл и ушел. Домой вернулся, родители смеются:

– Уж не лягушка ли какая-нибудь подняла стрелу твою, сыночек?

Но он ничего не ответил.

После этого и братья его вернулись со своими женами. Когда к свадьбе готовились... Люди угощение подготовили. Есть-пить начали, всевозможные вкусные кушанья. Во время застолья...

5. Правда, еще раньше говорит царь небесный сыновьям:

– Ну, сегодня ночью пусть ваши жены хлеб испекут. На завтрашнее утро. Посмотрим-ка, кто умеет хлеб хороший печь.

Вернулись они домой к женам, на следующий день с хлебом приходят. Открывает он [царь небесный] ларь с хлебом старшего сына, так говорит:

– Этот в обычные дни можно есть.

Смотрит на хлеб среднего сына:

– Этот хлеб для небольших праздников.

Берет хлеб младшего сына, ларь открывает:

– Где же жена та? Отменный этот хлеб. Много умения в этом хлебе, – говорит он, – вот! – Открыл он его (ларь), но тут же и закрыл. У кого глаза проворные, увидели, но кто медленно смотрел, не разглядел.

– Это и правда очень хороший хлеб. По большим праздникам его надо есть. Ну что же. Ваши жены хлеб испекли. Теперь пусть рубаху сошьют. На завтра пусть приготовит мне каждая по рубахе.

Так они теперь рубаху шили. На следующее утро с рубахами пришли. Берет он [царь небесный] рубаху старшего сына, говорит:

– Эту в обычные дни надо надевать, для работы одежда.

Берет рубаху среднего сына:

– Эта рубаха для купания хороша.

Затем рубаху младшего сына берет и говорит:

– Вот это да! Это очень красивая рубаха! Ее по большим праздникам одевать надобно.

6. После этого свадьбу стали праздновать. Народ есть-пить начал, повара вкусную снедь всевозможную, питье готовили. Как разморило их уже как следует, загрохотало на улице небо. Гул был сильнейший. Народ выбежал, младший сын однако внутри сидит. Выходят они – нет на улице ничего. Обратно садятся, снова есть-пить начинают. Когда уже за танец принимаются, вдруг такой же шум поднимается. Весь народ вываливает. Выбежали они – нет ничего. Снова входят и говорят:

– Ну, теперь уж в следующий раз не выйдем – только это кажется нам.

Дальше пируют, пьют, пляшут. И в третий раз гул поднимается. Младший сын стремглав выбегает. Десятка людей сильнее его, люди схватить его норовят, он все равно уходит. И в какой-то момент вместе с женой своей входит. Танцевать они начинают.

7. Но однажды спустя некоторое время после свадьбы жена царя небесного среди ночи просыпается. Что за чертовщина? В доме свет сверкающий. Что приключиться могло, она думает. Уж не солнце ли встало, так долго мы спали? Вышла она. Как вышла она, [видит, что] темно на улице. Из дома во все стороны огонь брызжет. Вошла она. Огонь разожгли или что это может быть, думает. Внутри комнату каждую осмотрела. Свет огненный от комнаты младших сына и невестки идет. Говорит она про себя: «Что за ослепительная красавица жена! Вот бы всегда жила с нами с такой красотой!» Лягушачья шкурка на ней (на невестке) лежала. И лягушачью шкурку она [свекровь] в огонь бросила. Развела огонь. Когда он тлеть начал, лягушачью шкурку туда бросила. Невестка в тот же миг исчезла.

8. Младший сын еще ночью проснулся. Залился слезами, что случилось? Какие дела натворили? И ушел. Не захотел больше дома оставаться. Шел он, шел. Глядит: ночью идет. Хорошо ночью шагать. Сверху с чистого неба звезды смотрят. Шел он, шел. В одном месте призадумывается: «Заночевать бы надо. Если так поздно без сна буду ходить, тогда и из трута куклы, из шишек куклы, что после этого появятся²³, по ночам [разве] расхаживать будут». Начал он себе ночлег искать, где есть место для костра, где есть хворост. Смотрит: здесь будто давно хворост растащили. Дальше шел, шел. «Для моего ночлега хворост унесли». Дальше шел, шел. А здесь в этом году хворост собрали. Вскоре [тропинка] железной, каменной дорожка стала [то есть проторенной]. И по той дорожке пошел.

9. Шел, шел. И вот до дома одного дошел. Старуха там была. Вошел он.

– Зачем пожаловал, племянничек? Переночуй уж здесь, – говорит она.

Напоила, чаем угостила его тетушка. И молвит:

– Ну, племянничек, жена-то у тебя есть хорошая?

– Была когда-то, – отвечает он.

– Что с ней случилось?

– Маменька моя ее погубила. Я, – говорит, – ее ищу.

– Не знаю я даже, что тебе посоветовать. Ступай дальше. Там твоя средняя тетушка. Если сможет она тебе что-то сказать, то хорошо.

10. И на следующий день он дальше пошел. Шел, шел. Сверху звезды на него глядят. Так шел он себе, шел. И вот заночевать задумал. Хворост присматривает: «Лягу-ка я, пожалуй. Если сейчас так без сна ходить буду, тогда и из трута куклы, из сосновых шишек куклы, что после этого появятся, по ночам потом расхаживать будут». Когда для ночевки хворост искал, [увидел, что] здесь как будто давно его растаскали. Снова дальше пошел, зашагал. Отсюда в прошлом году хворост унесли. Снова дальше пошел, побрел. В этом году хворост собирали. И вскоре железная дорога, каменная дорога началась. Вперед она расстилалась. По ней пошел он. Шел, шел. К какому-то дому пришел. В тот дом вошел.

– Племянничек, ты ли это? Здравствуй! Тетушка я твоя.

Чаем напоила, едой попотчевала. И спрашивает его тетушка:

– Ну, племянничек, жена у тебя есть хорошая?

– О-о, хорошая жена была когда-то, – говорит он.

– А где жена эта?

– Маменька моя ее погубила.

– Не могу я сейчас ничего сказать, посоветовать. Дальше отсюда иди. Есть у тебя младшая тетушка. Эта тетушка, может, что-то скажет тебе, хорошее какое слово.

11. На следующий день дальше он пошел. Так шел он, шел. Сверху звезды на него смотрят. Думает он: «Хорошо бы заночевать. Если ночью без сна ходить буду, тогда и из трута куклы, из сосновых шишек куклы, которые после этого появятся, по ночам потом расхаживать будут». Осматривается он – пеньки. Как будто давным-давно здесь деревья на дрова рубили. И дальше он пошел, зашагал. А отсюда еще в прошлом году хворост унесли. Снова дальше шел, шел: здесь в этом году хворост собрали. Отсюда тропка в железную дорогу, каменную дорогу превратилась. По той дороге он шел, шел, и к дому одному пришел. И младшая тетушка у него спросила, пока его едой и прочим потчевала:

– Жена хорошая есть у тебя?

– Была когда-то давно.

– И что с той женой случилось?

– Маменька моя ее загубила. Не подсобишь ли мне чем-то?

– Помогу я тебе. Спрячься-ка завтра в полдень. Придет сюда та женщина. Коли поймашь – твоя жена, коли не поймашь – не твоя жена.

12. Следующий день настал. На следующий день к полудню ближе откуда ни возмись лебедушка опускаться стала. Спрашивает у тетушки:

– Кто это у тебя здесь? Человеческий дух чую.

– Кому бы тут взяться: одна я живу.

– Нет, ты правду молви, кто у тебя?

²³ То есть: будущие поколения людей.

– Да кто ж ко мне придет: одна здесь обитаю.

И в третий раз она (лебедушка) кругом облетела, все равно духом человеческим пахнет... Говорит тетушка:

– Но ведь нет здесь ни души. Одна я тут живу.

Поверила ей лебедушка, опустилась, внутрь дома проскользнула. В дом вошла. Там побыла. Только собралась она уходить – сразу мужчина ее поймал. Тот самый мужчина, он ведь спрятался было. Сцепились они с женщиной. Женщина его на пол бросает, он сразу вскакивает. Затем мужчина женщину на пол кидает. Чувствует он: силы его иссякают. И вот взмолился он: «Так эта женщина держится. Мне б только ее одолеть». Эту женщину осилил, на полу со всей силы тряхнул и так взмолился: «Если женщины сейчас мужчин сильнее, что учинят еще из трута куклы, из сосновых шишек куклы, которые после этого появятся. Когда в будущем люди родятся, пусть женщины на силу половины рыжей белки слабее мужчин будут». И так жена у него в руках осталась. И увел он ее домой.

13. Как домой пришли... Не дома жили или где же жили... каменный дом, железный дом построили. И там жить стали. Однажды в зимний вечер старший его брат на улицу вышел, осматривается. В дом вошел, говорит отцу:

– Батюшка, ты царь небесный. Но почему же так? Посмотрел я на дом брата младшего: труба до небес достает, пламя на небе сверкает. На нашу трубу посмотрел: будто ветер хвост кобеля беспородного раскачивает. Не разгорается как следует. Пламя вверх взвизгивает, на крыше ветер его прибивает, обратно [в трубу] его вдувает.

– Погоди-ка, есть средство с ним разделаться.

14. И царь к слуге обратился:

– Ну, позовите сюда младшего сына.

И того младшего сына туда позвали. И говорит царь небесный:

– Давным-давно была у моего отца цитра и скрипка²⁴. Когда скончался он, вместе с ним я их похоронил. Сходи туда, отыщи их.

О, что же младшему сыну поделать? Царь небесный ему велит. Домой он побрел и слезами залился. Как к дому подходить стал, слезы утер и в дом вошел. Молвит жена:

– Что, – говорит, – что сказал тебе отец? Со смехом сюда идешь?

– Да что он скажет...

– Нет, ведь со слезами ты домой пришел. Когда входил, глаза вытер. Вот слезы твои! – ладони ему показывает.

– В запредельный мир меня посылает. Когда скончался отец его, мол, туда цитру и скрипку положили. Их найти меня посылает.

²⁴ То есть: хантыйские народные музыкальные инструменты, струнный и смычковый.

– Царь небесный велел – что поделать! Ну, сходи же! Только построй мне лабаз на одном столбе, повыше.

15. Соорудил он жене лабаз высокий, на одном столбе лабаз и запер ее туда. Сам ушел. Жена ему нитки и дощечку дала. Моток ниток небольшой и маленький кусок дощечки. Вскочил он верхом на кусок дощечки и моток ниток и отправился. В одном месте ехал, ехал. В земле здесь провал. В этот провал напрямик вниз. Летит, летит и вот в светлое место упал. В мир, где день белый есть, упал. Отсюда дальше. В одном месте глядит: поросль сосняка. Пригляделся хорошенько – это кости-кости человечьи там стоят. И не стал туда смотреть. Дальше направился. В одном месте снова глядит: заросли камыша, трава сгребенная. Туда взглянул – человеческие волосы это. И дальше поехал, туда не смотрит.

16. И вот потом окрикивают его:

– Добрый человек, сюда взгляни!

Туда посмотрел: половинки лиц, половинки носов, половинки ртов. И не стал туда глядеть. Дальше направился. Снова ехал, ехал. В одном месте женщина с мужчиной огромную овчину друг у друга отбирают. Лежа это делают. Укрыться не могут. Все только ругаются-бранятся. Вновь он дальше направляется. Снова в одном месте женщина с мужчиной клочком овчины накрылись, размером с локоть клочок овчины. Под ней лежат. Ничего у них из-под нее не торчит. И оттуда он дальше ехал, ехал. В одном месте лошадь стояла. Половина той лошади... По правде со стороны тех супругов с овчиной кто-то говорит: «При жизни в мире светлого дня эти двое, ругаясь-бранясь, жили, очень плохо там жили. До сих пор этой долей-судьбой довольствуются».

17. Снова дальше ехал, ехал. Теперь до женщины-мужчины с маленьким куском овчины доехал. В той стороне кто-то произнес: «Эти при жизни в мире светлого дня хорошо жили. Друг другу дурного не делали, гневных слов, скверных слов [не говорили]. До сих пор этой долей-судьбой довольствуются». Потом лошади одна половина, второй половины там нет. Так она там ходила. Откуда-то кто-то говорит: «Когда эту лошадь в жертву приносили, хозяева одну ее половину себе забрали, второй половиной народ кормили. До сих пор этой долей-судьбой она довольствуется».

Снова дальше ехал, ехал. В одном месте опять лошадь. Такая упитанная, огромная лошадь. На месте не стоит. Всюду пританцовывая ходит, скачет. Со стороны той какой-то голос слышен: «Когда эту лошадь жертвовали, все людям отдали, хозяин ее каждого человека накормил, себе они ни кусочка не оставили. До сих пор этой долей-судьбой она довольствуется».

18. Снова дальше ехал, ехал. И вот к одному большому дому приехал. Дощечки кусок, ниток моток там остановились. Вошел он: внизу

мужчина огромный лежит. Храпит. Внутри там женщина огромная сидит. Молвит женщина:

- Ты зачем пожаловал? – едой и прочим его попотчевала.
- Я по правде послан великими богами-духами, которые меня выше.

И чай, и прочее они пили. И вот женщина мужчину будить стала. Мужчина тот храпит. Как мужчина просыпается, этот [младший брат] у двери оказывается, настолько назад отступает. И старик спрашивает:

- Что же тебя сюда привело?
- Что привело. Меня прислали боги-духи, меня могущественней.
- Что же это искать они тебя прислали?
- Да меня цитру и скрипку отыскать прислали. Сказал мне батюшка, что когда отец его скончался, вместе с ним их положили.

– Сейчас же иди домой! Иди в дом отца, царя небесного! Ворота его распахни. И стремглав домой беги. Жена твоя в лабазе заперта...

19. И тут же он домой заторопился. По пути домой лошадь целую, половинную, лица с полуртом, полуносом видел ли или нет. Прямоком спешил. И вот попал вдруг в город, людьми обжитый, в средину города. И вошел в дом царя небесного спешно, ворота распахнул, и цитра со скрипкой туда влетели. И к дому своему побежал. Как туда добрался – зловонный запах, желчный запах. Кто с топором, кто с пилой, кто с точилом, молотком. Железный столб лабаза спилить пытаются, женщину схватить хотят. Прогнал он оттуда людей и жену свою освободил.

20. После того долго ли они жили, коротко ли, однажды старший брат снова на улицу вышел. На верхушку трубы младшего брата посмотрел. От верхушки трубы языки пламени до неба, до небес взвиваются, будто тянут их туда. У них же будто хвост кобеля беспородного колышется. И ветер обратно его вдувает, к крыше прибывает. Вошел он в дом, говорит отцу:

– Ты, батюшка, царь небесный. Но взгляни же: посмотрел я на трубу дома младшего брата, пламя до небес тянется. А наше пламя, как хвост кобеля беспородного, сбивается пламя и ветер его прибывает.

- Погоди-ка, есть средство с ним разделаться.

21. И снова говорит он слугам, чтоб позвали, мол, сына младшего. Младшего сына туда позвали. Молвит ему отец:

– Когда родитель мой преставился, была у меня песни поющая деревяшка, сказки сказывающая деревяшка. На одну сторону повернешь – сто песен споет, на другую сторону повернешь – сто сказок скажет. Не в силах я ее отыскать. Можешь ты туда сходить.

И сын домой побрел. Снова плачет, идет. Когда в дом вошел, слезы свои утер. Спрашивает его жена:

– Батюшка наш царь небесный что хорошего сказал? Ведь со смехом ты вошел.

– Ничего такого не говорил.

– Но ведь в слезах ты пришел, – ладони ему показывает, – вот твои слезы. Хотела я, чтобы ни единой твоей слезинки не упало. Пролилась эта слеза. Что сказал тебе батюшка?

– Да вот в запредельный мир меня посылает. Песни поющую, сказки сказывающую деревяшку искать.

– Куда же нам деваться? Слову царя небесного как воспротивиться? Как уходить станешь, на двух столбах железных стоящий лабаз мне сделай и там меня запри.

Вновь дала она ему моток ниток и кусок дощечки. И отправился он.

22. Ехал он, ехал. Вдруг в землю провалился. Долго ли, коротко ли он в глубине земли ехал, и вот в светлый мир упал. Будто солнце там светит. В одном месте смотрит: сосняка всюду поросли. Лучше приглядывается: кости это человеческие. Дальше ехал, ехал. Там заросли камышовые, трава сгребенная. Лучше присмотрелся – волосы это человеческие. Дальше ехал, ехал. В одном месте свистят ему, кричат. Туда глянул – лиц половинки, ртов половинки, носов половинки, глаз половинки. Скорее дальше поехал, заторопился.

23. Снова в одном месте ехал, ехал: женщина с мужчиной лежат. Такая огромная овчина на них, что целый город да деревню укрыть ею можно, но не могут они укрыться. То женщина на себя перетянет, то мужчина на себя перетянет. Так и не поделят. Все ругаются-бранятся. Откуда-то кто-то сказал: «Эти в живом мире плохо жили. Вечно бранясь, жили. До сих пор этой долей-судьбой довольствуются». Когда дальше он поехал – женщина с мужчиной лежат. Под овчиной с ладонь размером лежат. Ничего у них из-под нее не торчит.

24. Дальше ехал, ехал. Половина лошади там стоит. Думает он: «Почему же только одна половина у этой лошади?» Оттуда произносит кто-то: «В мире живых, когда лошадь эту жертвовали, хозяева ее, эти хозяева одну половину себе забрали, второй половиной народ угощали. До сих пор она этой долей-судьбой довольствуется».

Дальше ехал, ехал. Снова там лошадь стоит. Упитанная, мясистая такая крупная лошадь. Не может на месте устоять: все вертится, скачет, ржет. С той стороны говорит кто-то: «Эту лошадь в жертву принесли, и хозяева ее всем мясом людей угостили. Себе, кто знает, кусок забрали, не забрали. До сих пор она этой долей-судьбой довольствуется».

25. И дальше он ехал, ехал. Снова к такому большому дому приехал. Огромная женщина наверху сидит. Огромный же мужчина внизу лежит. Эта огромная женщина чаем, прочим его (младшего сына) напоила. И вот мужа будить стала:

– Муженек, вставай, потихоньку, осторожно. Плохого мира не ведающий племянничек твой пришел. Муженек, потихоньку, осторожно!

И когда женщина его будила, старик проснулся, он (младший сын) у двери оказался – настолько он назад отступил. И сел, и разговор завели.

– Кто же тебя сюда прислал?

– Меня кто прислал? Великие боги-духи прислали, которые меня выше. Старик мой отец царь небесный говорит, что когда родитель его преставился, песни поющую деревяшку, сказки сказывающую деревяшку вместе с ним похоронили. Их отыскать меня отправил.

– Иди ж скорей домой. Как до дома доберешься, распахни ворота царя небесного. Песни поющая деревяшка, сказки сказывающая деревяшка сама придет. Ты к жене торопись. Лабаз жены твоей почти упадет, как туда доберешься. И не являйся впредь. Коль в третий раз сюда явишься, съедят тебя люди.

26. И быстро обратно он направился. Те глаз половинки, ртов половинки, лошади половину видел ли иль нет. Все ехал. До ворот царя небесного добрался и скорее настужь открыл. Тут же песни поющая деревяшка, сказки сказывающая деревяшка влетела. Во всю мочь к жене своей он заспешил. Когда туда пришел, лабаз жены почти падал, шататься начал. И всех людей он разогнал. На месте том вонь страшная стояла, крови запах, желчи запах. Жену освободил он.

27. Когда еще в нижнем мире был, старик сказал ему: «Как домой придешь, все окна каменного своего дома, железного своего дома камнем наглухо закрой, и двери тоже. И семь ночей-дней за порог не выходите, в доме сидите». И так в дом войдя, хорошенько они замуровались, окна-двери камнем закрыли. И вдруг на улице, прислушиваются, что такое? Что за ветер! Семь ночей и семь дней в доме они сидели. И вот однажды наружу вышли. Как вышли, смотрят: нет ничего. Ни домов, ни города, ничего нет. Конец!

• КОММЕНТАРИИ •

[1] Питэңкәлихэн-өписахэн – Птичка и её сестра

Рассказчик: Дарья Степановна Покачева (1935–1994). Сказка была записана в июне 1992 г. в селе Русскинская. Расшифровка началась там же с помощью информанта. Весной 1994 г. в Будапеште Аграфена Семеновна Песикова записала текст и сделала подстрочный перевод. Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 66–67.

[2] Ляңкәрәли – Мышка

Рассказчик: Сергей Васильевич Кечимов (род. 1957 г.). Сказка была записана в июне 1992 г. в селе Русскинская. Расшифровка началась там же с помощью Тамары Сидоровны Тэвлиной. Весной 1994 г. в Будапеште Аграфена Семеновна Песикова записала текст и сделала подстрочный перевод. Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 64–65.

[3] Әй йәхсат – Три брата

Рассказчик: Семен Тимофеевич Кечимов (1967–2008). Сказка была записана в июне 1992 г. в селе Русскинская. Весной 1994 г. в Будапеште Аграфена Семеновна Песикова расшифровала запись и сделала подстрочный перевод. Вначале был издан венгерский и английский перевод сказки (Чепреги 1997а: 95–96; 1997б: 346–347). Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 70–71.

[4] Кат имиҳэн – Две женщины

Рассказчик: Фекла Ивановна Покачева (Сопочина) (род. 1944 г.). Сказка была записана в июне 1992 г. на стойбище Ивана Степановича Сопочина (1910–1993) у притока Тромъегана Вёқи рәп йәвән («река лисьего яра»). В расшифровке и переводе текста принимала участие младшая сестра Фёклы Ивановны, Феоктиста Ивановна Смирнова (род. 1949 г.). Весной 1994 г. в Будапеште Аграфена Семеновна Песикова записала текст и сделала подстрочный перевод. Вначале был издан венгерский и английский перевод сказки (Чепреги 1997а: 87–89; 1997б: 334–338). Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 74–81.

[5] Тасәң тьәрас қә, тасәң Пэтәр,

тасәң Морка – Зажиточный купец Пётр-Марк

Рассказчик: Дмитрий Антонович Кечимов (1960–1999). Сказка была записана в июле 1996 г. на летнем стойбище информанта. Расшифровка началась там же с помощью информанта, а завершилось в Будапеште при содействии Людмилы Николаевны Каюковой в октябре 2010 г. Первая публикация хантыйского текста с венгерским, английским и русским переводом: М. Чепреги 2011: 32–37, 63–69, 95–101, 127–133.

[6] Ǻвәс ǽрт – Северный богатырь

Рассказчик: Иосиф Иванович Сопочин (род. 1958 г.). Сказка была записана в июне 1992 г. на стойбище Ивана Степановича Сопочина (1910–1993) у притока Тромъегана Вёқи рǽп йǽвән («река лисьего яра»). Расшифровка произошла 4 года спустя в августе 1996 г. с помощью информанта на его осеннем стойбище. Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 96–97.

[7] Сǽмлǽх-пǽллǽх пырәс икихән-имихән – Слепые-глухие старые мужчина с женщиной

Рассказчик: Иосиф Иванович Сопочин (род. 1958 г.). Сказка была записана в августе 1996 г. на осеннем стойбище Сопочиных у притока Тромъегана Вёқи рǽп йǽвән («река лисьего яра»). Расшифровка началась там же, но продолжилась в Будапеште в октябре 2010 г. с помощью Людмилы Николаевны Каюковой и в январе 2011 г. при содействии дочери информанта Олеси Иосифовны Сопочинной. Вначале был издан венгерский и английский перевод сказки (Чепреги 1997а: 82–87; 1997б: 327–334). Первая публикация хантыйского текста с венгерским, английским и русским переводом: М. Чепреги 2011: 15–24, 45–55, 77–86, 109–119.

[8] Кэр нǽл, вǽх нǽл ими – Женщина с железным носом

Рассказчик: Леонид Михайлович Сопочин (1954–2014). Сказка была записана в июне 1992 г. на стойбище Ивана Степановича Сопочина (1910–1993) у притока Тромъегана Вёқи рǽп йǽвән («река лисьего яра»). Расшифровка началась в июле 1996 г. в Когалыме с помощью сына Ивана Степановича, Еремея Ивановича Сопочина и продолжилась в Будапеште в октябре 2010 г. с помощью Людмилы Николаевны Каюковой и в январе 2011 г. при содействии Олеси Иосифовны Сопочинной. Вначале был издан венгерский и английский перевод сказки (Чепреги 1997а: 79–82; 1997б: 323–327). Первая публикация хантыйского текста с венгерским, английским и русским переводом: М. Чепреги 2011: 25–31, 56–62, 87–94, 120–126.

[9] Күйәп – Бубен

Рассказчик: Леонид Михайлович Сопочин (1954–2014). Сказка была записана в июне 1992 г. на стойбище Ивана Степановича Сопочина (1910–1993) у притока Тромъегана Вёқи рǽп йǽвән («река лисьего яра»). Расшифровка началась в июне 1993 г. в селе Угут с помощью Раисы Ивановны Ермаковой и продолжилась в июле 1996 г. при содействии Дмитрия Антоновича Кечимова на его летнем стойбище у притока Тромъегана Чәкли йǽвән. Вначале был издан венгерский и английский перевод сказки (Чепреги 1997а: 75–79; 1997б: 316–323). Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 98–109.

[10] Поңк – Мухомор

Рассказчик: Иван Степанович Сопочин (1910–1993). Сказка была записана в июне 1992 г. на стойбище Ивана Степановича у притока Тромъегана Вёқи рǽп

йǽвән («река лисьего яра»). В августе 1996 г. его сын Иосиф Иванович продиктовал и перевёл текст. Первая публикация хантыйского текста с венгерским, английским и русским переводом: М. Чепреги 2011: 15, 44, 76, 108.

[11] Войәх кәнччә вǽр – Об охоте

Рассказчик: Станислав Дмитриевич Кечимов (род. 1982 г.). Рассказ был записан в июле 1996 г. на летнем стойбище отца информанта Дмитрия Антоновича Кечимова у притока Тромъегана Чәкли йǽвән. Расшифровка и перевод произошли там же. Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 60–61.

[12] Ма пǽққә вǽлмамнә – О моем детстве

Рассказчик: Дмитрий Антонович Кечимов (1960–1999). Рассказ был записан в июле 1996 г. на летнем стойбище информанта у притока Тромъегана Чәкли йǽвән. Расшифровка и перевод произошли там же. Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 62–63.

[13] Масай ики – Богатырь Масай ики

Рассказчик: Еремей Данилович Айпин (род. 1948 г.). Сказка была записана в июле 2000 г. на летнем стойбище Айпиных у притока Агана Йуққәң йǽвән («с деревьями река»). Людмила Николаевна Каюкова расшифровала запись и сделала устный перевод в ноябре 2013 г. в Будапеште. Публикуется впервые.

[14] Вөнт луңқ ими – Лесная богиня

Рассказчик: Еремей Данилович Айпин (род. 1948 г.). Сказание было записано в июле 2000 г. на летнем стойбище Айпиных у притока Агана Йуққәң йǽвән («с деревьями река»). Людмила Николаевна Каюкова расшифровала запись в ноябре 2013 г. в Будапеште. На русский перевела А.С. Песикова. Публикуется впервые.

[15] Пиң уринә вǽләм вǽр – Это случилось на Пиме

Рассказчик: Еремей Данилович Айпин (род. 1948 г.). Сказание было записано в июле 2000 г. на летнем стойбище Айпиных у притока Агана Йуққәң йǽвән («с деревьями река»). Людмила Николаевна Каюкова расшифровала запись в ноябре 2013 г. в Будапеште. На русский перевела А.С. Песикова. Публикуется впервые.

[16] Кат моңьхән – Две сказки

Рассказчик: Елена Петровна Курломкина (род. 1979 г.). Сказки были записаны в июле 1992 г. в верховьях Большого Югана в юртах Курломкины. Весной 1994 г. в Будапеште Аграфена Семеновна Песикова расшифровала запись и сделала подстрочный перевод. Первая публикация хантыйского текста с венгерским, английским и русским переводом: М. Чепреги 2011: 11, 41, 73, 105.

[17] Карэс ики – Орёл Карэс ики

Рассказчик: Леонтий Данилович Каюков (род. 1969 г.). Сказка была записана в июле 1992 г. в верховьях Большого Югана в юртах Курломкины. Людмила Николаевна Каюкова расшифровала запись и сделала устный перевод в ноябре 2011 г. в Будапеште. Первая публикация хантыйского текста с венгерским, английским и русским переводом: М. Чепреги 2011: 12–13, 42–43, 74–75, 106–107.

[18] Шёпэрқи – Лягушка

Рассказчик: Елена Петровна Курломкина (род. 1979 г.). Сказка была записана в июле 1992 г. в верховьях Большого Югана в юртах Курломкины, и информант (в то время 13-летняя девочка) сразу перевела её на русский язык. Весной 1994 г. в Будапеште Аграфена Семеновна Песикова расшифровала запись и сделала подстрочный перевод. Вначале был издан венгерский и английский перевод сказки (Чепреги 1997а: 90–95; 1997б: 338–346). Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 82–95.

• Библиография •

1. Чепреги 1997а: Csepregi Márta: Mutatványok a szurguti osztják folklór műfajaiból. // Lázár Katalin (szerk.): Tanulmányok a szurguti osztják kultúráról. Néprajzi Múzeum Budapest, 1997: 59–104.
2. Чепреги 1997б: Csepregi, Márta: Samples from the Genres of Ostyak folklore. // Acta Ethnographica Hungarica 42 (1997): 285–348.
3. Чепреги 1998: Csepregi Márta: Szurguti osztják chrestomathia. Studia uralo-altaica supplementum 6. Szeged, 1998.
http://babel.gwi.uni-muenchen.de/media/downloads/SzOCh_FUT_20110721.pdf
4. Чепреги 2011: Csepregi Márta: Szurguti hanti folklór szövegek. Budapesti Finnugor Füzetek 22. Budapest, 2011.
<http://finnugor.elte.hu/BUFF/22/BUFF22.pdf>

Формат А5. Усл. печ. л.: 3,39 Усл. печ. л-отт.: 6,78

Бумага матовая 80 г/м². Тираж 150 экз.

Дизайн, верстка и печать выполнены ООО «ФОРМАТ», г. Тюмень.

Тел. 8-919-931-17-04. E-mail: format-72@yandex.ru

2015 г.

